REVISTA ISTORICĂ

Anul al XXI-lea, n-le 7-9. Iulie-Septembre 1935.

SUPT
CONDUCEREA
LUI
N. IORGA

SUMARIUL:

N. Iorga: O scrisoare a lui Ioan-Vodă Caragea.
T. Holban: Un Ștefan, Domnul Moldovei, și palatul lui lîngă Moscova.
Un document de la Gheorghe Ghica, Domnul Țerii-Românești.
George Potra: Știri din războiul pentru Independență din scrisori particulare.
T. Holban: Un tratat de retorică scris de Miron Costin.
V. Mihordea: Ecoul atentatului lui Damiens în Principatele romîne (1757).
T. Holban: Din relațiile lui Mihai Viteazul cu Rușii.
Gh. Duzinchevici: Contribuții la istoria legăturilor comerciale romîno-polone în secolul al XVIII-lea.
A. Sacerdoțeanu: Un hrisov de la Vlaicu-Vodă din 1369.
Emil C. Lăzărescu: Despre lupta din 1330 a lui Basarab Voevod cu Carol-Robert.
Al. Ciorănescu: Nou despre Petru Cercel.
Dări de samă de *N. Iorga, A. Sacerdoțeanu, Coriolan Petranu* și *Eug. Chișcă.*
Cronică și **Notițe** de *N. Iorga.*

1935
TIPOGRAFIA „DATINA ROMÂNEASCĂ", VĂLENII-DE-MUNTE (PRAHOVA)

Prețul: **40 Lei.**

www.dacoromanica.ro

DIRECTOR:

N. IORGA

BUCUREŞTI, 6, ŞOSEAUA BONAPARTE

SECRETARĂ DE REDACŢIE:

VIRGINIA SACERDOŢEANU

FACULTATEA DE LITERE, BUCUREŞTI

---

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ

– DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE –

SUPT CONDUCEREA LUI N. IORGA.

Anul al XXI-lea, n-le 7-9. Iulie-Septembre 1935.

O scrisoare a lui Ioan-Vodă Carageà

de N. Iorga.

Relaţiile lui Ioan Gheorghe Carageà, Domn al Ţerii-Româneşti, în lumea ambasadorilor pe lângă Poartă au fost bogate şi însemnate.

Din marea corespondenţă ce a putut să aibă, acest fragment, scrisoarea către ambasadorul Prusiei, Senfft von Pilsach, se află între hîrtiile de curînd cumpărate la Atena de Institutul Sud-Est european.

Călătoria ambasadorului ni e foarte bine cunoscută. La 25 August 1815 aflăm că se dăduseră ordine Domnului muntean să o ajute. La 1-iu Septembre Senfft de Pilsach era la Sibiiu, unde vine escorta şi mehmendarul. La 1-iu, din Bucureşti, el vorbia, foarte mulţămit de „toate onorurile imaginabile" ce i s'au făcut cu „o delicateţă şi cordialitate" venită din „respectul şi admiraţia" faţă de rege şi de „fericita naţie pe care Maiestatea Voastră o cîrmuieşte cu atîta glorie". El laudă pe Voevodul în curent cu situaţia europeană pe care o comunică adevărat şi credincios la Poartă. Arată că pleacă la 16.

Dar sosirea la Constantinopol se face numai la 10 Octombre [1].

Monsieur le Baron,

C'est avec une sensation pénible que j'ai appris les désagrémens et les souffrances auxquels Vous et Madame de Senfft avez été exposé en chemin et à Votre arrivée à Constantinople. Vous avez bien dit, Monsieur le Baron, que ce n'est que la Providence qui sauroit pénétrer les pensées secrètes des humains. En choisissant le mihmandar qui devoit vous accompagner, je lui avois prescrit de se choisir aussi ceux des Albanois sur la fidélité desquels il pouvoit compter. Ce n'étoit pas son intention sans doute de trouver en eux ses meurtriers, non plus la mienne de vous causer de l'embarras et une peur si juste à Madame la Baronne; et il y a des cas auxquels l'on ne s'attend pas, et que la prudence ne sauroit prévenir.

[1] Iorga, *Acte şi fragmente*, II, pp. 499-500.

www.dacoromanica.ro

Je m'attens pourtant à ce que Vous ayez l'attention obligeante de me consoler bientôt, en m'annonçant le rétablissement entier de Votre charmant enfant, auquel je m'intéresse beaucoup, et de témoigner à Madame la Baronne mes regrets pour tous les déplaisirs qu'Elle a eu.

Je suis charmé que Vous ayez trouvée juste la haute opinion que j'ai des qualités de Mr. d'Italinsky [1]. C'est un homme solide, prudent et vertueux, dont les lumières et les connoissances sont très recommandables. Enfin c'est un ministre digne des plus grandes places.

Mon fils et mon gendre [2] doivent nécessairement venir vous voir, pour vous exprimer de vive-voix mon sincère attachement et vous prier de me continuer votre chère amitié.

En attendant, je vous prie d'agréer la haute considération avec laquelle j'ai l'honneur d'être

Monsieur le Baron,
De Votre Excellence
Le tres-humble et tres-obeissant serviteur
P : J[ea]n de Caradja [3].

Bukarest, le 19/31 octobre 1815.

[Adresa:] Son Excellence Monsieur le Baron de Senfft Pilsach, Envoyé extraordinaire et ministre plénipotentiaire de S. M^té le Roi de Prusse près la Sublime Porte, etc., etc., à Constantinople.

Un Ştefan, Domnul Moldovei, şi palatul lui lîngă Moscova

Scrisoarea ce o publicăm mai jos ne interesează prin faptul că în Maiu 1606, cînd falsul Dimitrie, Ţarul Moscovei, a fost omorît, ni se pomeneşte de un palat al unui Ştefan, fost Domn al Moldovei, în apropiere de Moscova. Cine o fi acest Ştefan? Nu poate fi vorba de Ştefan-cel-Mare, nici de Ştefăniţă, tatăl lui Ioan-Vodă cel Cumplit, care, precum se ştie, a avut strînse legături cu Curtea rusească de la Moscova. Iată scrisoarea pomenită:

O zamordowaniu Dymitra Hospodara Moskiewskiego dnia 27 Maja, w Soboty, roku 1607.

[1] Ambasadorul rusesc.

[2] Vlahuţi sau Arghiropol. Fiul e Constantin. Toţi trei fugiră cu el în 1818; *ibid.*, pp. 525-6.

[3] Numai ultimele două rînduri sînt autografe.

www.dacoromanica.ro

...Potgim też wpadłszy kilkaset chłopstwa w on Dworek, wszystko chokolwiek zastali vzeczy panów Karanowskich rozszarpali i czeladzi ich zostawszy tam człowieka 22 pozabijali owa, potym wyprzątnąwszky pobliży zamku gospody drobwiejsze, gdzie stali Polacy do dworu Stefana Hospodarowicza Wołoskiego w którim stał książe Konstantyn Wiśniowiecki, ten miał przy sobie ludzi nie mało grzecznych i dobrze się w owrim dworze obwarował, długi czas dobywali się do niego z niemałą szkodą ową, bo im siła ludzi pobito strzelbę z domów, a widząc że go trudno dobyć moją, działa kunim zatoczyli, ale za górą była, nieszkodziła owa strzelba....
(Bibliothèque polonaise, Paris, no. 7, fol. 128.)

Adecă:

Despre omorîrea lui Dimitrie, prinţul Moscoviei, în ziua de 27 Maiu, Sîmbătă, în anul 1606.

...După aceia au năvălit vre-o sută de ţerani în acel palat, şi tot ce-au găsit din lucrurile d-lor Karanowski au prădat, şi, lăsînd vr'o douăzeci şi doi de servitori acolo, au prădat toate gospodăriile mai mărunte din jurul palatului, pe unde stăteau Poloni: au atacat apoi palatul lui Ştefan, fostul Domn al Moldovei, unde stătea prinţul Constantin Wiśniewiecki. Acesta avea cu el oameni mulţi şi cuminţi cu cari s'a întărit acolo; aceştia multă vreme au atacat casa, însă, văzînd că sulităle din ferești îi împiedecă, au adus tunuri, dar palatul era peste deal şi nu putea fi lovit....

T. Holban.

Un document de la Gheorghe Ghica, Domnul Ţerii-Româneşti

† Милостїю божїю Iw Гєорге Гика воєвода[1] и господинъ вєсоє земле Зггрwвлахиское дават господства ми сію повкленїє господства ми jupăneasii Păunii[2] Vorniceasii a Predii Vornicul Brîncoveanul şi nurori-sa jupăneasi Stancăi[3] a Papei Pos-

[1] Gheorghe Ghica, Domn al Ţerii-Româneşti de la 1659 la 1660.

[2] Păuna Brîncoveanu, născută Greceanu; O. G. Lecca, *Genealogia a 100 de Case din Ţara-Românească şi Moldova.*

[3] Stanca Brîncoveanu, născută Cantacuzino.

www.dacoromanica.ro

tealnicul, coconii ei Barbul i Costandin[1], nepoți de fecior Predii Vornicul, și cu feciorii lor cîți Dumnezeu le va da, ca să le fie lor toate satele și moșiile și rumînii și toată țigănia moșu-său Predii Vornicul Brîncoveanul ce au avut de moșie și de cumpărătoare. Pentru că ăcaste sate și moșii și țigani fost-au de moșie, de strămoșie din descălecata Țării, de spre Craiovești, strămoșul lor, și tot l'au ținut cu bună pača din neam în neam la toții Domnii pînă în zilele Mihnii-Vodă[2]. Iar, cîndu au fost atuncia, fiind el Domnu rău și năprasnic, au omorît mulți boiari făr de nicio vină, și au omorît și pe Preda Vornicul[3], moșul acestor coconi. Numai așa l-au omorît, fără lege și fără judecată, nefiind hiclean nimic, că nici să au sculat asupra lui, nici au fost pribegit într'altă țară, ca să-i facă vre-o un rău, ce numai neavînd să i să potrivească lui și să-i pristănească pohtelor lui celor răle, care au făcut de s'au sculat asupra Împărăției cu sabie[4] și s'au hăinit, de au pustiit Țara și au băgat robie cu faptele lui cele răle. Deci, neumblînd după firea lui Preda Vornicul, sculatu-s'au de l-au omorît. După aceia Mihnea-Vodă i-au răscumpărat satele și rumînii: unele le-au răscumpărat cu bani, iar altele le-au dat unde i-au fost voia lui[5].

[1] Constantin-Vodă Brîncoveanu, fiul Papei Postelnicul, fiul Predei Vornicul.

[2] Mihnea-Vodă, Domnul Țerii-Românești, 1658-9.

[3] „Și indată omori (Mihnea-Vodă) pre Pîrvul Vel Vistiar și pre Istratie Vel Postelnic și pre Preda Bîrsescul Vel Agă și pre Vintilă căpitan de Roșii și pre Badea vătaful de pușcărie și au trimes pre Dincă Vel Armaș Sîrbul de olac de au omorît pre Preda Brîncoveanul Vel Ban, în casele domnești în Tîrgoviște, nefiind vinovați nimica"; *Istoria Țerii-Românești de cînd au descălecat Rominii*, în *Magazinul istoric pentru Dacia*, București 1845, IV, p. 349.

[4] „...Și purcese Mihnea-Vodă cu boierii și cu toate oștile, și, după ce ajunse la Șople în Teleajin, chemă pre toți căpitanii lui și pre toată oastea de-i jură și le porunci să meargă să taie pe Turci"; *ibid.*, p. 348.

[5] 1658, Decembre 9: Mihail Radu Voevod întărește Jupânului Bolog Mateiu tot satul Stănești (Gorj), cu toți rumînii și cu tot venitul, sate ce au fost ale Predei Vornicul Brînco eanul. „Cînd au fost acum în zilele Domnii Mele, pe vremea ce-am fost la Teleajin, mergător în slujba cinstitului și puternicului Împărat, în Țara Ungurească, d'împreună cu Măria Sa Hanul și cu toată Tătărimea și cu Cazacii și cu Paşa de Silistra cu Turcii și Ghica-Vodă cu Moldovenii, iar Preda Vornicul, el s'au sculat d'împreună cu Pîrvul Vistiarul și cu Istratie Postelnicul asupra Domnii Mele și a Țării cu rea ficlenie, ca să facă răutate Domnii Mele și Țării. Într'aceia, văzînd Domnia Mea și toată Țara ficlenia lor, ajunsu-i-au legea și judecata să piară după lucrurile și vina lor, și și-au luat plata lor ca niște oameni răi și călcători de jurămînt, și au rămas toate moșiile lor pe seama domnească"; C. G. Mano, *Documente din sec. XVI-XIX, privitoare la familia Mano*, București 1907, doc. 13, p. 24.

www.dacoromanica.ro

Iară, cînd au fost acum, deca ne-au dăruit Dumnezeu cu Domnia și cins[titul] Împărat cu stea[gul] Țării-Romînești, venit-au aceste jupănese cu coconii ce sînt mai sus zișii naintea Domniei Miale ad... (rupt) arătate. Într'aceia Domnia Mea a ... (rupt) judecat împreună cu toți cinstiții dregători Domnii Miale pentru aceste moșii și sate cu rumînii și Țiganii. Și am adevărat Domnia Mea cum nu au fost Preda Vornicul vinovat nimic Mihnii-Vodă, nici au avut treabă cu moșiile lui, a le răscumpăra, nici a le da numenuilea. Ce am dat Domnia Mea cu judecata Divanului ca să-și ție toate satele și moșiile, rumînii și toată țigănia, cu bună pača, precum au ținut și moșul lor, Preda Vornicul, să le fie lor moșie ohabnică în veci[1]. И не wт когождо непокорѣнимом порнзмо господства ми. Сеж оучо и свидтелїѣ поставнх господствами[2] jupan Manul Vel Ban cralevschi, i jupan Preda Vel Vornic, i Stroe Vel Logofet, i pan Avel Vistiernic, i Gheorghe Vel Clucer, Chirca Rudeanul Vel Stolnic, Colțea Vel Comis, Drăghici Catacozino Vel Paharnic, i Badea Vel Postelnic, i нс. Șărban Catacozino Vel Logofăt. Пнс Goran logofăt вѣ на стол градѣ ѕ Bucureşti, мѣсица Iulie 25 de zile и wт... вѣ лѣат 7168. Amin.

Hw Гєwргє Гика воєвод милостю божїю господинѣ.

Iscălituri: Io Gheorghe Ghica Voevod, Stroe Vel Logofăt, (indescifrabil) Pecetea aplicată, mijlocie, poartă legenda:

† Iw Гєоргє Гика Воєвода бжю мастю гспр. зм. кашкоє.

Material: Hîrtie. Litera inițială M muit înflorită și colorată cu verde, roșu și galben.

Documentul se află în posesiunea Bibliotecii I. I. C. Brătianu[3].

---

[1] „Venind Domnu Țărăi-Românești Ghica-Vodă, pre toți ii chema cu blindeațe să vie la casele lor, și tuturor s'au arătat cu bine, nevoindu-să să îndrepteze Țara, den fărămătura ce o fărămase oștile turcești și tătărești, pentru nebuniile Ruminilor"; *Istoriile Domnilor Țării-Românești cuprinzînd istoria munteană de la inceput până la 1688, compilate și alcătuite de Constantin Căpitanul Filipescu, publicate din nou de N. Iorga*, București 1902, pp. 147-8.

[2] Și de către nimeni neclintită după porunca Domniei Mele. Iată deci marturi am așezat Domnia Mea.

[3] Manuscrisul fiind neiscălit, rugăm pe trimețător să-și arăte numele. — *N. R.*

www.dacoromanica.ro

Ştiri din războiul pentru Independenţă din scrisori particulare

de George Potra.

Interesante sînt mărturiile trecutului şi cu atît mai interesante cînd ele pornesc de la persoane care au jucat un rol activ în evenimentele ce s'au întîmplat.

Aşa este casul pe care îl tratăm mai jos.

Un locotenent căsătorit abia de un an de zile este obligat să-şi lase tînăra soţie singură acasă şi să plece în războiu contra Turcilor.

S'au obligat, la despărţire, să-şi scrie zilnic.

La început s'a crezut că războiul nu va fi decît o simplă concentrare de forţe armate pentru a impresiona armatele turceşti.

Lucrurile s'au schimbat însă cu totul; războiul a fost lung, pierderile mari, boli şi lipsuri destule, care au schimbat cu mult situaţia.

Din bogata corespondenţă a tînărului locotenent (ajuns mai tîrziu generalul C. Mihăescu), extragem faptele care sînt mai importante.

Sosiţi în Craiova în noaptea zilei de 5/17 April 1877, ofiţerii cu trupa, au dormit în gară, în trenuri, şi numai a doua zi, pe la oara 10 au pătruns în oraş. Craiovenii însă i-au primit cît se poate de prost. „Soldaţii numai prin bucătării şi prin şoproane. Toată lumea închide casele şi pleacă, pretextînd în felurimi de chipuri cum să scape de a nu avea soldaţi în cvartir. Ofiţerii stau şi mai prost; parte sînt daţi pe la oteluri cîte doi şi cîte trei prin cameră, parte sînt daţi pe la oameni sărmani, cari abia au cîte o saltea de paie şi cîte o velinţă pe pat. Oraşul este foarte mare, dar în total nu este ocupat decît de tîrgoveţi şi de moşieri cari au casele închise, şi ei duşi pe la moşii".

El a crezut cînd a plecat din Bucureşti că a venit la Craiova numai să schimbe alţi vînători (locotenentul era într'un batalion de vînători), dar se înşelase, de oare ce „vînătorii ceilalţi sînt la Calafat, unde în curînd vom merge cu toţii şi vom sta mult timp acolo spre a ne opune Turcilor de la Vidin, să nu treacă Dunărea şi să ni ocupe Calafatul.

„Aici e foarte multă oştire care peste patru sau cinci zile poate să o pornească la Calafat. Pe fiecare zi ni sosesc cîte cincizeci

www.dacoromanica.ro

şi şaizeci de reservişti, cari, cum vin, îi îmbrăcăm şi-i băgăm în front. Zilele acestea, aşteptăm şi regimentul 6 din Bucureşti. Precum se văd lucrurile, au să tărăgănească mult timp; astfel toată lumea care este soldat se pregăteşte de resbel: toţi sînt ocupaţi şi îngrijaţi".

La întrebarea soţiei dacă poate să vie la Craiova să stea împreună, el îi răspunde că maiorul li-a cetit un ordin confidenţial al generalului în care spune că „este cu desăvîrşire interzis ofiţerilor de a permite damelor lor să-i însoţească în manevre, căci din zi în zi este a se declara resbelul de către Rusia Turciei şi noi nu ni vom putea face datoria cu credinţă cînd vom avea greutăţi şi ambarale *(sic)* de familii pe lîngă noi. Asemenea ni-a vorbit că, cu desăvîrşire, să nu cumva să comunicăm cuiva, la civili şi chiar familiilor, despre starea armatei şi despre planurile noastre. Damele ofiţerilor ce erau aici au primit chiar invitaţii prin bărbaţii lor să părăsească Craiova. Din zi în zi stăm gata spre a porni spre Calafat sau spre Caracal".

Peste cîteva zile îi scrie că în Craiova este mare agitaţie şi că se aşteaptă ordin de plecare spre Calafat sau o comună din apropiere, Radovanu. „Pe aici se vorbeşte că Ruşii au întrat în Moldova şi că generalul nostru, ca să nu întrăm noi în luptă în locul Ruşilor, este hotărît ca să retragă trupele din Calafat şi să lase pe Turci ca să treacă Dunărea la Calafat. Pănă la sfîrşitul săptămînii acesteia (18 April 1877) se alege la un fel de soarta noastră. Ceia ce se va întîmpla, nimeni nu poate şti".

Aminteşte că într'una din zile a fost la plimbare prin „grădina Bibescului", unde era „lume multă şi dame cu coade de foi de trei coţi, tîrîndu-le prin nisip în ciuda croitorilor şi a lipscanilor, ca să nu moară de foame".

Batalionul se dusese pe ziua de 28 April 1877 la Cetate, lîngă Calafat. „Trupele toate au pornit din Craiova; nu mai e aici picior de soldat; se aşteaptă alţii din Bucureşti. Turcii, de şi au aruncat cîteva ghiulele în Calafat, dar n'au făcut niciun rău, căci nu li s'au spart ghiulelele. Ale noastre li-au aprins Vidinul, şi, alaltă seară, dacă nu era o ploaie groaznică, nu mai rămînea casă în Vidin nearsă, fiindcă toate casele lor sînt de lemn". Ajuns în Cetate, scrie: „Lupta nu cred că va dura mult. Turcii cred că se vor retrage pe dată ce Ruşii vor trece Dunărea şi vor ocupa cîteva din cetăţile lor.

www.dacoromanica.ro

„Noi avem obligațiunea de a ni păzi hotarele țerii și de a nu lăsa pe Turci să treacă pe aici ca să apuce pe Ruși pe la spate. Sîntem destul de tari aici la noi și nu cred că li arde Turcilor să treacă încoa. De cînd păzesc pe malul Dunării, n'am văzut un fes de Turc. Lagărele turcești sînt departe de noi, așa că abia cu ochianul se zăresc corturile lor pe o coastă de deal, departe de vre-o 30 km. S'au încercat odată să ne atace, dar au fost răspinși de la Calafat și tunurile noastre li-au aprins cetatea lor, Vidinul (după cum am spus mai sus), și de atunci nu s'a mai tras o pușcă.

„Încolo, la vale pe Dunăre nu știu ce va mai fi, căci pe aici gazete nu vin și nici nu avem telegraf ca să putem afla. Cetatea, satul în care ne aflăm vre-o 4.500 de soldați, este un sat chiar pe malul Dunării, de vre-o șase sute de case, toate făcute bordeie în pămînt, din causă că pe aici nu sînt lemne: fac focul cu paie; cine arde lemne îl costă prea mult. Sînt cîteva cîrciumi, hanuri ca la țară, care nu sînt în pămînt. Ca posiție de loc e foarte frumoasă, fiind lîngă Dunăre și pe mal, care e înalt de 12 stînjeni".

„Mîncarea aici e foarte scumpă, din causa mulțimii. Ouă se găsesc foarte rar, cu zece bani unul, pînea se aduce tocmai de la Turnul Severinului sau de la Craiova și costă aici 60 de bani ocaua. Carnea de miel, care miroase a oaie, se vinde cu cinci și 6 franci un miel, numai carnea; puiul de găină 80 de bani și 1 franc, și, cu toate aceste prețuri, se găsește să cumperi foarte rar. Soldații se hrănesc mai bine, căci ei, fiind mai adesea fără pîne (la care nici că se mai uită, fiind rece și neagră), se hrănesc cu mămăligă și cu carne fiartă, proaspătă, în fiecare zi, și toți sînt grași și sănătoși.

„Somnul și odihna, cum și mîncarea, este pe apucate; une ori două zile nici nu se descălțau. Ziua și noaptea, chiar cînd nu sîntem în avantposturi pe la Dunăre, umblăm cu eșarfa, sabia, pălăria și revolverul gata la fiece moment. Soldații stau cu raniță strînsă, și, cînd nu sînt în gardă, nu se depărtează mult de la corturile lor".

În ziua de 12 Maiu a plecat batalionul din Cetatea în comuna Gîrla-Mare, mai în sus pe Dunăre, o poștă și jumătate de la Cetate. „Aici, în Gîrlele, cum am ajuns, am întrat în avanposturi pe malul Dunării; mîne poate că vin alții de ne schimbă și trebuie să mergem înainte în sus pe Dunăre sau înapoi. Poate aceste marșuri și contra-marșuri nu sînt pentru nimic alt decît

www.dacoromanica.ro

numai că să ne obişnuim de a ne strămuta lesne de la un loc la altul şi de a umbla mult fără să ostenim. Bătălie pe unde sîntem n'are să fie, dar o să fim chinuiţi cu paza şi cu drumurile prin ploi, prin vînturi şi prin soare mai mult decît cei cari vor face bătălia".

A aşteptat pe Domnul să-i visiteze, dar acesta s'a întors de la Calafat spre Bucureşti şi cu această ocasie locotenentul aminteşte că „serviciul e de nesuferit de greu, noaptea frigul şi roua, iar ziua căldurile grozave ne topesc pe cîmpiile de pe malul Dunării. Sîntem departe de toate oraşele şi astfel sîntem lipsiţi de orişice noutăţi, căci nu ştim nimic ce se petrece în ţară".

La 28 Iulie, au ajuns în comuna Seaca. Nu ştiu niciodată cînd şi unde vor pleca.

„Am auzit că nici două zile nu vom sta la un loc, ci vom manevra ziua şi noaptea de colo, colo, pe lîngă malul Dunării, pentru a distrage pe Turci, pînă ce Ruşii îşi vor face mendrele lor. Au trecut Dunărea şi parte din trupele noastre care erau mai la vale de Calafat şi care au ocupat cetăţile şi satele turceşti bătute de Ruşi. Şi, pentru ca să nu se facă zgomot prin ţară despre noi, s'a dat ordin ca nimeni să nu scrie pe acasă şi pe la gazete, fiindcă minciunile de prin gazete fac ca lumea să se înspăimînte în zadar. Telegramele nu le primeşte la telegraf dacă sînt în ele cuvinte care ar arăta unde sîntem sau ce facem".

Roagă pe soţie „să nu dea crezămînt tuturor zgomotelor ce se aud prin Bucureşti de la lumea care răspîndeşte ştiri mincinoase numai pentru a face rău guvernului. Cumpără din cînd în cînd jurnalele „Rominul" sau „Telegraful", ceteşte-le, şi în ele vei afla, dacă nu tot, cel puţin ceva despre soarta noastră".

De la Dăbuleni se duc în comuna Gura Padinei, unde iarăşi nu ştiu cît vor sta. „Veştile ce primim de la fraţii noştri cari au trecut Dunărea şi sînt prin Bulgaria sînt foarte îmbucurătoare, şi cu ajutorul lui Dumnezeu sperăm că în curînd totul se va termina şi vom întra iarăşi în pace".

În ziua de 2 August, au sosit în comuna Hotare (Hotaru), unde mai sînt încă zece batalioane. Toată ziua nu fac altceva decît manevre ca să atragă cît mai mult atenţiea Turcilor.

La Hotare au stat pînă la 6 August, cînd au plecat la Potelu, împreună cu căpitanul Magheru, pentru a ocroti de pe malul Du-

www.dacoromanica.ro

nării un vapor, „Ada“, care trebuia să treacă la vale. „Noaptea spre 7, vaporul era tocmai să treacă, cînd, din nedibăcia cîrmaciului, vaporul s'a înomolit lîngă o insulă turcească în nisip, și bieții Ruși au fost nevoiți să părăsească vaporul și să sară în apă, iar noi am alergat în toate părțile după luntri, și abia seara tîrziu am reușit să-i scăpăm din mînile Turcilor, vii, nevătămați, și să-i aducem în sat, dîndu-li mijloace de a se duce la locul lor, iar vaporul a rămas în nisip, și Turcii, după ce l-au jăfuit, i-au dat foc.

„Parte din trupele noastre au trecut Dunărea și petrec foarte bine prin Bulgaria, pe acolo pe unde Turcii nu mai sînt de loc.“

În ceia ce privește corespondența, spune că la Corabia stau scrisorile cu sacii și nu se ocupă nimeni de ele, spre a le regula și trimete pe la corpuri. „Satul Potelul este pe malul unei bălți foarte mari și nu are decît vre-o 70 de familii, mai toți pescari și vieri. Satul e încunjurat de nisipuri, așa că, de cînd am venit aici, suferim grozav de căldură. Facem băi în baltă, prindem raci și scoici, dar apa e foarte caldă pe de-asupra și numai pe fund este rece. Lipsă de așa băi! De două ori pe zi facem regulat exerciții; ne-am plictisit cu atîtea exerciții“.

La 11 August, seara, în timpul mesei, s'a dat alarma, și a primit ordin să se ducă cu compania a II-a să apere vaporul „Ada“ înecat, ca să nu-l scoată Turcii. „În mai puțin de zece minute masa a fost ridicată, noi, îmbrăcați și plecați, umblînd toată noaptea prin bălți și noroaie și prin iarbă cu rouă, așa că, la ziuă, cînd am sosit la malul Dunării, eram rupți de oboseală și uzi pănă la piele. Vaporul era tot în apă înămolit, ars de Turci, așa că nu rămăsese decît cămașa de fier. Mașinăriile erau toate luate de Turci, iar, ce n'au putut fura, au stricat.

„De la noi din sat pănă acolo sînt aproape două poștii, care le-am făcut pe jos fără repaos.“ Li pare rău că nu fac parte din aceia cari au trecut Dunărea dincolo, de oare ce ei nu fac exerciții și atîtea servicii. Singurul lor lucru e să ocupe cetățile și orașele pe care le-au cucerit Rușii.

În ziua de 17 August, sînt în Celeiu, pe unde trupele românești trec necontenit de vre-o săptămînă și nu se mai isprăvesc. „La Celeiu este o posiție foarte frumoasă și după zidurile unei cetăți vechi se vede la vale pe Dunăre cum trec dincolo pontoanele încărcate cu trupe. Se face și un pod stătător pe

www.dacoromanica.ro

Dunăre, şi cîtva timp noi vom fi însărcinaţi cu apărarea podului".

La Celeiu n'au stat decît o singură zi, primind ordin să meargă dincolo de Corabia, pe malul Dunării în partea noastră, unde împreună cu alţii vor forma „lagărul de corturi", de oare ce va veni Domnul să-i inspecteze.

„De cînd am plecat din Bucureşti, Vodă n'a mai dat ochii cu acest batalion.

„Se zice că rolul ţerii noastre în acest resbel se va termina curînd, căci nu ne vom duce prea departe în interiorul Turciei, şi trupele noastre care au trecut înainte sînt foarte bine primite de locuitorii din Bulgaria, cari mai toţi sînt Romîni. Turcii şi Cerchesii fug d'inaintea noastră şi pe unde îi întîlnesc trupele noastre îi fac prisonieri pe cei armaţi, iar pe locuitorii paşnici îi lasă în pace".

Ajunşi în Corabia la 18 August, au şi început corvezile pentru terminarea podului de peste Dunăre: „tăiem nuiele, cărăm pietriş şi facem şosele, săpăm la şanţuri; aceasta e pănă acum munca soldaţilor noştri pe aici, iar ofiţerii ne prăjim la soare împrejurul lor şi-i îndemnăm la lucru.

„Astăzi, Vodă a venit prin Corabia, dar nu a inspectat trupele: era grăbit nu ştiu de ce, şi s'a întors îndată la cartierul său. Se zice că va veni Duminecă aici spre a face sfinţirea podului de peste Dunăre, care e aproape gata, şi apoi să treacă dincolo în fruntea armatei.

„Batalionul nostru, împreună cu regimentul colonel Vlădescu, vom trece cei din urmă şi vom rămînea la capătul podului spre a face nişte fortificaţii, adecă să săpăm pămîntul pentru apărarea podului. Astăzi au adus aici în lagăr un prisonier turc, pe care l-au prins soldaţi călăraşi ai căpitanului Bogdănescu pe dincolo de Dunăre. Se ţin soldaţii după el şi se uită ca la urs. Turcului îi pare foarte bine că a căzut prisonier la Romîni, fiindcă este foarte bine îngrijit. Armata noastră care a trecut dincolo petrece bine pănă acum, şi, după cît se vede că lucrurile merg rău Turcilor, se speră că în curînd se va face pace. Poate că armata noastră nici nu va avea locul să meargă pănă unde astăzi se bat Ruşii.

„Aici în Corabia e un haos grozav, şi, în privinţa mîncării, ne jupoaie hoţii de cantinieri, cari vînd toate pe sponci şi cu preţul întreit. La cantinieri cînd mănînci, toate porţiile costă un franc una,

www.dacoromanica.ro

şi cu trei porţii nu te saturi. Pînea la o mîncare costă 50 de bani, şi aceia e crudă. Vin şi rachiu vin cu buţile pe fiecare zi, şi seara nu se mai găseşte de loc. Soldaţii viermuiesc în toate părţile şi tot ce au, dau pe băutură unde găsesc".

Duminecă, 21 August, au trecut Dunărea pe un pod stătător, în dreptul satului Daşeva de lîngă Corabia, iar seara au ajuns în localitatea Muselinschi, care este cam la o o jumătate de poştă înapoia Nicopolului. „Înaintea noastră ca la două poşte se află armata rusească care se bate cu Turcii, şi unde sînt şi Romîni amestecaţi cu Ruşii. La dreapta noastră satele sînt ocupate de Romîni, iar la stînga de Ruşi; înapoi la Nicopole sînt Romîni şi Ruşi. Aici unde sîntem noi va fi cartierul general al comandantului armatei romîne şi divisia din care fac parte se chiamă Divisia de Reservă. Podul pe care am trecut ieri s'a luat de acolo şi s'a coborît la vale pe Dunăre lîngă Nicopole, ca să fie la spatele nostru. Despre cele ce se petrec la deal nu se aude nimic.

„Turcii sînt încunjuraţi de Ruşi la Plevna şi nu se bat, dar Ruşii vor ca Turcii să se predea de foame. Prin satele ce am trecut pănă acum nu am găsit un picior de Turc. Ţeranii sînt întocmai ca ţeranii noştri, vorbesc numai româneşte, şi sînt aşa de buni cu soldaţii noştri, că li iese înainte cu tot ce au. Dar sînt foarte proşti, căci n'au biserici, nu au popi, şi în sate de cîte o sută sau două sute familii nu se găseşte unul să ştie carte; de aceia sînt aşa de simpli. Noi sîntem destinaţi şi ca gardă a lui Vodă, care are cartierul tot aici la noi; şi nu ne vom mişca de aici decît odată cu Vodă". Peste cîtva timp scrie: „Aici în Muselinschi sîntem cu batalionul nostru în a treia linie, ca reservă şi ca gardă a generalului Cernat. Pe cît văd, nu vom întra în luptă decît atunci cînd s'ar întîmpla, ferească Dumnezeu, ca să bată pe cele două linii care sînt cîte la o poştă fiecare înaintea noastră. Dar, pe cît aud pe aici de pe la cei cari vin după cîmpul de războiu, Ruşii uniţi cu Romînii bat cumplit pe Turci; încă cîteva bătălii şi cred că Turcii o vor lua-o la fugă peste munţi, că-i prăpădesc bătăliile care le sufere, apoi răniţii lor mor ca cînii, fără îngrijire, fără mîncare şi fără doctori. Noi, ca în timp de războiu, cum şi Ruşii, sîntem foarte bine îngrijiţi. Pănă azi din Romîni n'a căzut niciunul; numai optsprezece călăraşi sînt răniţi, dar uşor".

În ziua de 25 August au ajuns între Verbiţa şi „Cuilovce", la

www.dacoromanica.ro

depărtare cam de o poştă de locul unde se găsiau mai înainte, „fiindcă ai noştri ce erau înainte în linia I s'au dus mai departe. Până acum şansa războiului ni este favorabilă; s'au luat Rusciucul şi oraşul Lovcea; mai este Plevna, pe care am încunjurat-o şi care cel mult în zece zile trebuie să se predea sau s'o luăm cu asalt. De cînd am pus piciorul pe pămîntul turcesc, case n'am mai văzut; am stat şi am dormit tot pe cîmpii, în corturi, lagăre foarte mari, de cîte zece până la cinsprezece mii de oameni.

„Pînea pe aci e cam rară; mîncăm mai mult pesmeţi cu zeamă de carne. Vin nu se dovedeşte, rachiu foarte rar; Bulgarii cari au rămas în urma Turcilor pe aici sînt aşa de săraci că abia au mămăligă pentru ei. Mic şi mare dorm pe pămînt şi mănîncă, ca şi soldatul". Într'o altă scrisoare răspunde că se bucură de sprijinul pe care i l-a dat soţiei prietenul Ghedem (Gh. Dem. Teodorescu): „Ghedem mi-e cel mai bun amic al copilăriei, cu el am împărţit pe băncile şcolii bucăţica mea de pîne, şi cred că nu mă va neglija."

Scrisoarea aceasta a fost făcută supt bubuitul grozav al tunurilor, care nu mai încetează nici ziua, nici noaptea. „Trupe sînt aci foarte multe, şi, batalionul nostru, împreună cu două regimente, formează reserva şi garda cartierului-general, care gardă nu va întra în luptă decît cînd cele două linii care sînt înaintea noastră ar fi bătute, dar sînt prea mulţi înaintea noastră. Turcii se speră că în curînd se vor retrage de la Plevna, spre a nu fi copleşiţi de numărul cel mare al Romînilor uniţi cu Ruşii.

„De ieri artileria noastră împreună cu artileria rusă a început a bombarda cu violenţă nişte dealuri de pe lîngă Plevna, pe care erau Turci. Bubuitul tunurilor n'a încetat şi nu va înceta decît atunci cînd Turcii vor fi răspinşi după acele dealuri. Atunci infanteria se va apropia de dealuri, iar cavaleria îi va lua în goană şi îi va încunjura. Generalii noştri şi Vodă au mari speranţe că în curînd, mult peste trei zile, vor lua Plevna. Lagărul nostru e pe înălţimea unui deal încunjurat cu tunuri, şi, pe cînd unii se bat spre Plevna, ceilalţi cîntă şi joacă; iar mîncarea la toţi constă mai mult în pesmeţi cu zeamă de carne şi friptură. Vin şi rachiu nu se află pe aici, apa însă din izvoare e foarte rece şi limpede."

Înaintînd aproape de Plevna şi fiind sigur că soţia sa, cînd va auzi acest lucru, se va speria, îi scrie să nu creadă toate minciunile şi zgomotele care se fac despre armata romînă. De asemenea că

www.dacoromanica.ro

brigada în care este el nu va întra în luptă, ci va ocupa întotdeauna posițiile pe care le vor cîștiga cei ce luptă. La începutul lunii Septembre scrie chiar din tabăra romînă din fața Plevnei, sau, cum spune chiar el, de pe „cîmpul de războiu". Astfel pe ziua de 2 Septembre „se pare că a mai încetat lupta, și Romînii cari s'au luptat zilele trecute sapă la șanțuri și la fortificații pe locurile unde au rămas alaltă seară. Se pare că acum e rîndul Rușilor de luptă, căci în partea încotro sînt Rușii se aud bombardări de tunuri și din cînd în cînd arme.

„Rușii sînt în partea cealaltă a Turcilor. Turcii sînt între noi și între Ruși și s'au fortificat foarte bine în niște dealuri înalte, de unde se luptă la desperare, căci peste 80.000 oameni, cari sînt acolo în fortificațiile de după dealuri, dacă vor fi bătuți, nu va scăpa niciunul. Romînii noștri în trei lupte care le-au avut pănă acum s'au luptat ca niște lei, și cei ce au perit, au perit ca niște bravi. În seara de 30 August am pierdut mai mulți ofițeri romîni, cari s'au luptat supt ochii Împăratului și a lui Vodă-Carol și au făcut pe Împăratul rusesc să zică că armata romînă este mult mai bravă decît cea rusească. Aceste cuvinte măgulitoare în adevăr gîdilă urechia, dar nu ni mai pot reda băieții cari i-am pierdut.

„De aci înainte s'a hotărît a se adopta o altă ordine de luptă, care să fie mai puțin costisitoare. Turcii pe înălțimile dealurilor au 48 de forturi, din care am luat abia trei, și, cînd se va începe din nou lupta, se vor lua mai multe și fără vărsare de sînge, căci greutatea a fost foarte mare și a trebuit să se sacrifice mulți cari s'au apropiat întîiu de forturi".

În ziua următoare ai lui au fost schimbați de regimentul 3 de linie și stabiliți în corturi înapoia taberei. De aici spune că n'are nimic vesel de scris, de oare ce „Turcii sînt așa de bine întăriți și fortificați în dealurile lor, că noi trebuie să lucrăm și să săpăm fortificații necontenit pănă ce vom ajunge lîngă fortificațiile lor.

„Din 6.000 de Romîni cari au atacat niște fortificații turcești au perit vre-o 2.500, și abia au reușit să se apropie de forturile lor. Apoi cei ce au condus războiul s'au deșteptat și au văzut că nu trebuie să ducă lumea orbește la războiu. S'au apucat să facă șanțuri și parapete, la care lucrează ziua și noaptea, și, după ce va fi gata tot, apoi se va da un nou atac Turcilor, cînd sperăm că vom reuși a lua Plevna.

www.dacoromanica.ro

„După luarea Plevnei se zice că se va face pace. Cu toate acestea eu cred că şi fără luarea Plevnei Romînii se vor retrage de aici, fiindcă li vin Ruşilor ajutoare ruseşti, care vor sosi în curînd aici, iar, pe dată ce acele ajutoare vor sosi, Romînii se vor retrage.

„Divisia de reservă din care face parte batalionul 1 de vînători nu va intra în luptă, ci numai va face serviciu de avanposturi împrejurul trupelor care se luptă, pentru a nu fi luate pe la spate. Şi serviciul de avanposturi e greu, însă nu e aşa de periculos ca la lupta ofensivă. De ieri tunurile au încetat de a bubui şi, învăţaţi cu bubuiturile cîteva zile, ni se pare că totul doarme. Din cînd în cînd, şi mai cu samă noaptea, se aude cîte o puşcă, două şi alte ori mai multe, pe care Turcii le trag de la mari distanţe asupra Romînilor cari sapă la şanţuri pe locurile ce le-au luat de la Turci". Aşteaptă din minut în minut ordin de a intra în luptă şi a-şi vărsa sîngele pentru liberarea creştinătăţii de supt jugul păgînilor. În ceia ce priveşte adăpostul, de la Vodă şi pănă la cel din urmă soldat, toţi stau în corturi.

Toamna ploioasă s'a apropiat, şi miseriile sînt din ce în ce mai mari. „Cu cît Ţara Turcească este mai frumoasă prin dealurile şi văile sale, cînd timpul e senin, cu atît e de urîtă şi sălbatecă, cînd e nor şi ploaă necontenit cîte o săptămînă întreagă.

„23 Septembre. — Pe aici se vorbeşte că în curînd trupele din divisia III (eu sînt în divisia IV, însărcinată numai cu paza) vor da asalt unui alt fort turcesc, care este ca şi luat pănă acum, şi, după ce va lua şi acel fort, le va da toate pe mîna Ruşilor, iar noi ne vom retrage în ţară, fiindcă Vodă a spus Ţarului că armata romînă şi-a făcut datoria. Ea a făcut într'o lună ceia ce armata rusească n'a putut face în cinci luni şi că armata romînă nu poate să ierneze pe pămîntul turcesc. Dumnezeu e bun, lucrurile vor merge bine şi noi în curînd ne vom întoarce în scumpa noatră ţară, mai puţini decît am întrat în Turcia, însă cu fruntea sus şi mîndri că am arătat lumii întregi că sîntem puţini la număr, dar sîntem viteji".

În ziua de 27 Septembre maiorul l-a însărcinat cu casieria, de oare ce ofiţerul Epureanu, care se ocupa cu acest serviciu, se dovedise că făcuse multe greşeli şi nereguli. Nu prea a voit el, dar, fiind poruncă, a trebuit să primească şi, astfel, în loc să se ducă pe front, s'a întors în satul „Cuilovcea" unde i s'a dat în primire totul de către Epureanu. De aici înainte ofiţerul nostru se găseşte

www.dacoromanica.ro

departe de orice pericol, iar ştirile pe care le va trimete soţiei sale vor fi numai din auzite, de mai departe, sau mai de aproape, atunci cînd se va duce lîngă front să dea solda ostaşilor.

2 Octombre — „Zilele acestea, zice că se va mai da un nou atac, care se speră că va reuşi, şi atunci se va decide de soarta noastră, dacă vom mai sta mult pe aici, sau ne vom retrage în ţară. Acuma tocmai, se căiesc de greşeala cea mare care au făcut-o să bage armata în Ţara Turcească. Ce e drept că, dacă nu veniam noi, cum au întîrziat de mult ajutoarele ruseşti, nu se ştie ce făceau Ruşii. Romînii au făcut într'o lună ce n'au putut face Ruşii în patru, cinci luni.

„După ce au bătut pe Turci de două, trei ori, acum i-au închis cu şanţ de jur împrejur, şi, de îi vor ţinea mai mult aşa, vor trebui să dea ei atacul sau să moară de foame, căci nu mai au ce mînca.

„Eu de patru zile nu mănînc de cît pesmeţi uscaţi, cari sînt buni, dar mi-au băşicat gingiile, fiind prea tari.“

În ceia ce priveşte adăpostul, spune că Ruşii şi-au făcut bordeie în pămînt, iar Romînii nu, ceia ce dovedeşte că aceştia din urmă vor pleca în curînd, — speranţă care va mai întîrzia însă multă vreme.

Într'una din zile au trecut pe lîngă bordeiul lui, unde îşi avea biroul şi vistieria, o mulţime de Bulgari cu copii şi toate bagajele în cară, fugind de prin satele de dincolo de Plevna, spre a nu fi măcelăriţi de Turci.

„Mi s'a făcut milă de ei: am chemat mai mulţi copii lîngă mine şi li-am dat cîţiva franci pe la toţi. Părinţii lor plîngeau de bucurie, văzînd monedele de argint de 50 bani şi dădeau năvală să-mi sărute mînile şi picioarele. Am plîns de miseria în care se găsiau: li-am dat cîţiva pesmeţi şi apă, căci nu mîncaseră de trei zile şi li-am dat doi soldaţi cari să-i conducă la un sat învecinat, unde au mai rămas cîţiva Bulgari“.

În ziua de 7 Octombre, a început un atac puternic contra Turcilor şi a ţinut de la oara douăsprezece pănă la unu' şi jumătate.

„Atacul a fost dat de regimentul 5 dorobanţi (batalionul lui Cioranu) şi de batalionul 1 de vînători. Dorobanţii în luptă au făcut o învălmăşeală mare: au perit mulţi din ei, au perit şi din vînători, şi reduta nu s'a putut lua atunci. Din ofiţeri nu a murit niciunul, dar au fost răniţi: căpitanului Cafafeteanu un glonţ i-a trecut prin palma dreaptă şi i-a rupt palma. Pe Epureanu l-a

www.dacoromanica.ro

împuns cu baioneta în ochiul stîng şi i-a sărit ochiul" (ofiţerul căruia el îi luase locul la casierie), iar pe căpitanul Canari l-a atins o bucată de obus în şoldul drept fără să-i causeze vre-un rău, decît durere.

„Din regimentul 5 de dorobanţi, unui locotenent Oprea Vasile i-a luat fălcile de jos cu limba şi dinţii şi a rămas ca un monstru: nu se ştie dacă va scăpa; pe un căpitan Toporanu l-a împuşcat în pulpa dreaptă; pe un locotenent Marotineanu în degetul cel mic de la mîna stîngă şi pe căpitanul Scriban, un obuz spărgîndu-se lîngă el, pămîntul l-a trîntit jos leşinat, lovindu-l în piept. Nu are niciun alt pericol decît e pîrlit puţin de iarba care s'a aprins lîngă dînsul.

„De şi n'a reuşit atacul, n'am avut să plîngem moartea niciunui ofiţer decît rănirea celor de sus; soldaţi şi sergenţi însă ni-au murit mulţi, şi sînt şi mulţi răniţi".

Seara, la oara cinci, s'a dat al doilea atac, care a fost condus mai bine decît cel d'intîiu, dar toate acestea nu au avut niciun succes şi în urma acestor întîmplări s'a luat dispoziţia ca să se înlocuiască divisia IV cu divisia de reservă.

Ceia ce scrie ofiţerul despre armată soţiei sale, e numai pentru ea, şi el o roagă foarte mult să nu mai spuie şi altora, de oare ce nu-i bine să ştie toată lumea aceste nenorociri şi nici nu au voie de la superiorii lor să înştiinţeze pe cei de acasă ce se petrece pe front.

Mihăescu, trecut de aici înainte la casierie, şi aprovisionare, va fi obligat din cînd în cînd să se ducă prin diferite oraşe mai apropiate pentru cumpărături de alimente şi încasări de bani, — venind pentru astfel de chestiuni la Turnul-Măgurele. Cînd a trecut podul peste Dunăre, s'a întîlnit chiar cu ministrul Brătianu, care l-a întrebat cu ce afacere a venit.

„I-am arătat ordinul ce aveam de la maior, şi ministrul mi l-a vizat, punînd pe dînsul: „Bun a sta în Turnu pînă la patrusprezece Octombre, adecă numai trei zile". Aici în Turnu, oraşul e prea mic, şi lumea e aşa de multă că nu mai încap hanurile şi otelurile. Am umblat două ceasuri după casă şi nu am găsit decît la un han ţerănesc la margenea oraşului, unde trebuie să dorm astă seară pe un pat lung împreună cu alţi şase sau şapte pasageri cu căciuli şi cu cojoace. Prefer bordeiul mieu decît această societate. Eu scriu, şi ei vorbesc şi strigă interese de-ale lor, de

www.dacoromanica.ro

porci și de oi; sînt niște Mocani, cari, pe cît se vede după vorbele lor, trebuiesc să fie bogați, căci prea vorbesc de mii de capete de vite.

„Tot orașul nu e decît un spital, și tîrgul și stradele gem de lume de toate soiurile, și mai ales de soldați ruși și romîni, cari vin din Turcia ca să cumpere mîncări și băuturi. Toate casele mari și magasiile s'au deșertat și s'au transformat in spitale"...

Soția locotenentului își manifestase de multe ori dorința să se înscrie ca soră de caritate, socotind că astfel își va putea vedea soțul cu mai multă ușurință, neștiind însă că acest serviciu se face unde e nevoie, nu unde vrei să te duci; și în plus era miseria cea mare la care erau expuse din toate părțile.

Pentru a exemplifica aceasta, redăm un pasagiu din scrisorile mai sus amintite:

„Aici în Turnu, de la început au venit multe dame la Crucea Roșie, dar, văzînd atîta miserie și nemai putîndu-se expune la atîtea puturoșii de boale și de răni, n'au știut cum să plece, fără să aibă parte măcar să-și vadă bărbații sau cei din familiile lor pentru cari se expuseseră a veni la Crucea Roșie. Pe la ambulanțe n'au rămas decît cîteva ciocoaice aristocrate pentru fanfaronadă, iar damele de caritate sînt călugărițile, cîteva slujnici cu plată și mai multe femei de condiție proastă, care stau mai mult pentru că n'au altă ocupație, decît că li se plătește cîte 40 de lei pe lună.

„Doctorii se plîng că nu li sînt de nici un ajutor și sînt siliți a opri ca infirmieri pe soldații cei mai deștepți cari s'au însănătoșit și cari sînt mai curagioși de a sta la răni și a spăla bubele și necurățeniile rănilor".

În acest timp (17-20 Octombre) batalionul în care se găsia el a plecat spre satul Etropol, „împreună cu toată divisia IX și a ocupat acolo posiții unde se sapă șanțuri ca să se întărească în contra Turcilor, cari acum sînt închiși în Plevna de toate părțile și trebuie să crape odată și să se aleagă la un fel.

„Nu cred că vom mai sta mult pe aici, fiindcă în puține zile armata turcească va isprăvi provisiile și trebuie sau să se predea sau să caute să iasă la cîmp deschis. De va ieși la cîmp, sînt nenorociți, căci nu va scăpa niciunul.

„E prea multă armată de jur împrejurul Plevnei, și sînt hotărîți a nu mai ataca orașul, decît numai îl vor bombarda, prefăcîndu-l

www.dacoromanica.ro

în cenuşă. Ruşii vin necontenit astfel, că după căderea Plevnei noi nu vom mai avea niciun rol aci. Abia acum au sosit Ruşii de cari-mi scriai luna trecută că trec mereu prin Bucureşti". Altă dată: „Se zice că pe la 2 sau 4 Novembre Plevna va capitula sau se va da nouă bătălie. Romînii şi Ruşii au făcut fortificaţii de jur împrejur, aşa că acum nu mai e cu putinţă să mai iasă un picior de om din Plevna. Despre Romîni tot se zice că după capitularea Plevnei şi după încheierea păcii sau unui armistiţiu ne vom retrage în ţară. Această vorbă de mult se tot toceşte în gura lumii, dar nu se mai împlineşte".

2 Novembre: „De azi a început un vînt foarte rece şi nu cred a ne mai ţinea mult în loc afurisita de Plevnă. Turcii, de cîte ori vor să iasă, pierd cîte 2-3.000 de oameni. Acum a venit rîndul lor să atace, dar nu reuşesc. Fug cu sutele de foame şi de miserie. Batalionul nostru a luat alaltăieri cu asalt un sat de lîngă Plevna, numit Bivolari (iar turceşte Suşurbù); am pierdut în luptă numai doi soldaţi.

5 Novembre: „Pe aici nimica nou; totul stă în amorţire ziua, iar noaptea în partea de sus a Plevnei, unde sînt Ruşii, sînt mari lupte; toată noaptea bubuie tunurile, şi noi, cei cari sîntem mai departe de luptă, sîntem cu nerăbdare ca să ştim a doua zi ce a fost noaptea. Ruşii o parte din ei au plecat spre Sofia şi au ocupat într'acolo multe poziţii şi, dacă va cădea mai curînd Plevna, apoi se zice că Romînii şi-au isprăvit treaba aci şi se vor întoarce în ţară, iar Ruşii se vor duce înainte spre Sofia".

10 Novembre: „Am auzit o veste tristă şi una veselă. Tristă că maiorul Ene şi maiorul Giurescu au căzut morţi în luptă; veselă, fiindcă la acea luptă s'a luat oraşul Rahova, care ni deschide calea spre Vidin, şi, cu cît se vor lua mai curînd cîteva oraşe, cu atît se apropie şi terminul nostru de a scăpa odată de aci din aceste locuri şi de a veni lîngă familiile noastre iubite. Nu ştiu positiv detaliurile luptei de la Rahova, dar mă voiu interesa, şi-ţi voiu scrie detailat.

„Plevna stă tot încunjurată. Ai noştri şi Ruşii s'au hotărît a uu mai da asalt, spre a nu se prăpădi multă lume; voiesc a supune pe Turci prin foamete, şi, dacă de mult ar fi făcut astfel, apoi bine era, că nu pïerdeau atîta lume, şi noi poate eram de mult întorşi pe la căminele noastre.

„Zgomotele de pace circulă des, şi toată lumea zice că după

www.dacoromanica.ro

căderea Plevnei se va face pace. Mie însă nu-mi mai vine să cred nimica, căci m'am săturat de atîtea minciuni și invenţiuni. Rușii văd că vin mereu, și pacea nu cred că e așa de apropiată. Să vedem, Camerele (Parlamentul) cînd se vor întruni, ce vor mai face: atunci se va ști positiv despre soarta noastră pe aici".

Zilele trec unele după altele în speranța că Plevna va cădea cît de curînd și pacea se va încheia. „Turcii desertează cu sutele pe fiecare zi și vin la avanposturile noastre de unde-i ia și-i trimete în țară ca prisonieri. După cît văd, nici Plevna nu are zile multe, căci toți cei ce vin de acolo spun că n'au nici haine, nici mîncare: sînt într'o miserie complectă".

Între 15 și 17 Novembre timp frumos. După nor, viscol si ger cumplit un soare frumos, care înveselește sufletele întunecate ale tuturor și cu atît mai mult că a venit vestea de pe front că Turcii au ajuns într'o situație foarte rea: nu mai pot resista și au trimes „parlamentari la șeful armatei noastre spre a trata condițiunile de capitulare".

În ziua de 29 Novembre 1877 o scrisoare anunță că Plevna a căzut: vestea cea mai bună și mai fericită pe care poate să i-o trimeată Mihăescu soției. Despre acestea nu știe decît din auzite, „dar poimîne mă voiu duce la batalion, care poate în acest moment este în Plevna, și voiu afla totul cum s'a petrecut.

„Bieții soldații noștri de trei zile nu mănîncă decît porumb fiert. Abia azi a venit aci (Bresleniţa) cîteva care cu pîne de la Turnu, și mîne li vom trimete pîne".

Peste cîteva zile, cînd se informează de căderea Plevnei, spune că, Turcii voind să iasă la cîmp deschis, n'au întîmpinat din partea Rușilor nicio resistență, pînă cînd au ieșit, dar mai apoi Rușii și Romînii i-au cuprins din două părți la mijloc, bătîndu-i îngrozitor, iar Turcii, văzînd că nu au nici un mijloc de scăpare, „au ridicat steag alb, au lăsat armele jos și s'au predat".

În primele două zile ale lunii Decembre au trecut Dunărea 9.000 de prisonieri turci supt conducerea regimentului 13 de dorobanți. „Azi-mîne vor veni alții, și tot mereu vor sosi, fiind așa de mulți cum nu-ți poți închipui. Sînt 43.000 de prisonieri cari au fost cu armele, osebit de mai bine de 10.000 de răniți și bolnavi, cari zac în Plevna, și alți 5-6.000 de morți în ziua atacului de la 28 Novembre.

www.dacoromanica.ro

„Peste tot au fost la Plevna 70-80.000 de oameni, atîta oaste cît n'am văzut niciodată pe un cîmp.

„Acum, după ce se va termina cu trimiterea prisonierilor şi după ce se vor limpezi lucrurile şi vor avea toate Puterile [veste] despre căderea Plevnei, apoi se va apuca, cred, ca să încheie pace, şi pacea se speră a o cere chiar Turcii, fiindcă cea mai bună parte din armata lor s'a dus."

Ultima fortăreaţă şi cea mai puternică dintre toate fiind cucerită, Plevna, războiul nostru era terminat, iar trupele au primit ordin de întoarcere în ţară.

Printre primele unităţi era şi batalionul 1 de vînători, din care făcea parte autorul acestor scrisori. Plecat din Verbiţa cu un transport de prisonieri, spera să ajungă în Bucureşti la 17 Decembre.

Dar, sosiţi la Turnul-Măgurele, au fost obligaţi să stea multe zile acolo, întîrziindu-li astfel sosirea la Bucureşti, de oare ce artileria pe care o escortau nu isprăvise de trecut toate tunurile de peste Dunăre —, iar, cînd mai aveau puţine, s'a întîmplat de s'a rupt podul şi s'a întîrziat mult pănă cînd s'a reparat, din causa timpului rău ce începuse — şi în special a sloiurilor de ghiaţă. Chiar Vodă Carol fusese obligat să rămînă la Nicopole cîteva zile, pănă cînd i s'a trimis un mic vaporaş de la Turnul-Măgurele.

În acest oraş era îngrămădită lume foarte multă: ofiţeri, soldaţi şi apoi „prisonierii, cari se găsiau într'o stare de plîns: cea mai mare parte din ei sînt cu mînile şi picioarele degerate. Pe fiecare zi mor cu sutele, şi drumurile sînt pline cu morţi, cari stau cîte o săptămînă neîngropaţi."

În ziua de 17 Decembre 1877, Mihăescu a părăsit oraşul Turnul-Măgurele cu direcţia spre Bucureşti.

Un tratat de retorică scris de Miron Costin

Între manuscriptele latineşti ale Academiei Romîne se află şi cartea „Regina Eloquentiae" (no. 7), începută la Lwów în 166′. E o carte de retorică scrisă de mînă, parte în latineşte, parte în polonește, de către diferiţi autori. Spre sfîrşit (pp. 203-205) are şi Miron Costin următoarea compositie [1], pe care o dăm în traducere:

[1] Asupra acestui interesant manuscript vom reveni cu ocasia unui studiu special, unde vom analisa şi celelalte părţi scrise în limba polonă.

www.dacoromanica.ro

În acest chip au salutat măreții Costini pe prea ilustrul principe al Moldovei [1] și i-au oferit Labirintul scris în lauda numelui lui în Anul Domnului 1676.

Anticitatea, ingenioasă și adîncă în descoperirile ei, a găsit și și-a păstrat un astfel de obiceiu ca, la serbările anuale, supușii regilor, slugile stăpînilor, prietenii prietenilor să-și arăte unul altuia supunere și bunăvoință, precum și învingătorilor aplause vesele, nu numai prin vorbiri ingenioase, dar și prin scrieri mute, pregătite pentru vorbire. Un mare triumf prin aceste cuvinte (ca lui Cesar Augustul): *vive diu, invictissime Caesar, vive* îl exprimau. Și noi, luîndu-ne după obiceiul aceleiași anticități, Luminăției Voastre, Domnului nostru mult milostiv, triumfător azi în pace, a cărui domnie norocoasă a apucat-o patria noastră asuprită și, prin fericirea Luminăției Tale dăruită de la Dumnezeu, a ajuns să fie fericită, [pentru] acea fericire, acea pace, împreună cu întreaga noastră țară, cu prilejul serbărilor de azi, cînd globul ceresc și pămîntul de la nașterea lui Hristos triumfează, Vă felicităm astfel, cu acea fericire, acea pace despre care și Cerul însuși vrea să audă. Mărire Domnului în Cerùri, iar pe pămînt pace oamenilor, bună învoire; *floreat et refloreat.* Dar, întru cît în vreme de pace obiceiul regilor și al domnilor este să se bucure mult de frumuseță, *pax in hortis, Mars in campos aedium regis,* atunci noi la serbarea plăcută a Luminăției și Preamăririi tale, grădina lui Apollon din învățăturile noastre am așezat-o și am întărit-o pe patru globuri, unde s'au oprit Musele, cai ai Dianei, unde caprele sale, dantînd, prin salturile lor, vor conduce și vor umbla pretutindeni pe orișicare glob. Mărirea numelui tău o vor găsi și o vor cînta. Fie ca aceste Muse să cînte mărirea numelui tău și să se bucure de Luminăția Ta chiar la vrîsta cea mai înaintată, iar noi, necruțînd vrîsta, să sporim zilele și anii Măriei Tale, la vrîsta dată de Dumnezeu! Adăugăm dorința noastră și, împreună cu poetul spunem și: *de nostris annis addat Tibi Iupiter annos.*

Alia oratio ad eiusdem Illustrissimi principis filium.

Făcea aceasta cîndva acel renumit și războinic Iosua Hatmanul că la chemarea lui soarele ceresc se opria în loc, și sudoarea aceluia lumina. Pe cînd luminatul, prea-măritul și milostivul Voevod, Domnul nostru mult milostiv, în acțiunile sale de laudă nu

[1] Antonie Roset.

www.dacoromanica.ro

ajunge la un sfîrşit şi la o laudă fericită, acest soare material, stors şi neveşnic, la chemarea Hatmanului a făcut aşa favoare, aşa serviciu demn de veşnică amintire. Iată într'adevăr eternul şi atotputernicul soare azi pe orizontul de la Betleem a strălucit, şi din această singură pricină s'a scoborît jos pe pămînt, *ut eo facilius incola terrae oculos in se convertat tenebrasque anxietatum eorum radiis suae omnipotentiae dispergat et dissolvat.*

La acest soare de la Betleem noi ridicăm glasurile noastre, şi voinţile noastre le punem înainte, pentru ca el, la chemarea noastră şi la dorinţile noastre, întocmai cum s'ar merge după luceafărul său apropiat, sudoarea mea să lumineze Luminăţiei şi Măriei Voastre; sudorile şi mersul vieţii sale să oprească în loc atîta timp cît Luminăţia Voastră va bine voi să-şi conducă dragile sale zile, atîta cît gîndul şi voia Ta va dori să domnească pe acest pămînt. Fie ca zilele şi anii Luminăţiei Tale să curgă cît mai vesel şi mai drag pe această Musă din Helicon, în această a noastră grădină imaginară: lăudînd numele Domnului nostru, să se formeze şi să se împletească un buchet din florile veseliei, din verdeaţa nevestejită a slavei Luminăţiei Voastre. Un astfel de buchet să înconjoare veacul Luminăţiei Tale şi cu cercul său rotund să îndepărteze tot felul de neplăceri din viaţa Domniei Tale. Aceasta noi îţi dorim şi-ţi urăm cu credinţă Luminăţiei Tale, Domnului nostru mult milostiv.

Dacă cineva nu s'a învăţat omenie de la oameni, dacă n'a căpătat-o din naştere, dacă din virtuţile omeneşti n'a deprins-o, fie ca pentru aceasta stîlpul mut al lui Memnon să-i ruşineze, fie ca şi omenie să înveţe de la el, despre care se spune că, odată, acesta, pentru a saluta soarele de dimineaţă, cînd l-a acoperit cu razele sale ca în nişte păr de aur, ar fi scos voci de mulţămire şi ar fi sunat întocmai ca dintr'un instrument. O astfel de omenie, o astfel de recunoştinţă chiar stîlpul mut a arătat şi a demonstrat oaspetelui mai dorit decît toată lumea. Într'adevăr şi noi astăzi ar trebui, cîte puţin, să ne ruşinăm de acel stîlp, dacă pentru întîmpinarea Luminăţiei Tale Domnul nostru mult milostiv n'am exprima şi n'am spune prin cuvinte omeneşti marea bucurie, cînd Luminăţia Ta în casa milostivirii Tale şi binefăcătorului nostru, mult doritul oaspete, ne-a primit, şi cu fiinţa Ta ne luminezi şi ne înveseleşti, aşa încît ni se pare că [sîntem] ca şi cele d'intăiu floricele, care, după o iarnă grea, înfloresc înaintea ochilor

www.dacoromanica.ro

noştri. Ni se pare ca o recunoscătoare armonie a păsărilor cereşti, care vestesc pr măvara şi [cîntecul lor] de urechile noastre se loveşte ni se pare căşi acei păreţi muţi, arătînd oarecare recunoştinţă, scot voci din ei şi ne ajută să vorbim. *In tantum ergo gaudium, in tantam hodiernam diei laeticiam, facimus id quod humanitatis est, loquimur id quod eloquentis est, optamus id quod votivum est.* Dar nu numai aceasta prin cuvintele noastre, nu numai că exprimăm recuoştinţa noastră omenească, dar şi prin această grădină închipuită a noastră arătăm bucurie şi veselie Luminăţiei Tale, unde acele Muse din Helicon, aplaudînd numele Domnului mieu, formează şi împletesc buchete din florile veseliei şi din verdeaţa neveştejitei măriri a Luminăţiei Tale, pentru ca un asemenea buchet zilele şi anii Luminăţiei Tale să binevoiască a mări şi prin cercul său rotund să îndepărteze din viaţa Domnului mieu tot felul de neplăceri. Iată ce-ţi dorim şi-ţi urăm cu credinţă Luminăţiei Tale, Domnului nostru mult milostiv.

T. Holban.

Ecoul atentatului lui Damiens în Principatele romîne (1757)

de V. Mihordea.

Este destul de cunoscut în istorie atentatul regicidului Damiens asupra lui Ludovic al XV-lea, la 5 Ianuar 1757, într'un moment cînd acesta cobora treptele palatului din Versailles. O carte recentă, datorită d-nei Anne-Léo Zévaés, *Damiens le Régicide* (Paris 1934), vine să pună la punct, cu lux de amănunte, biografia atentatorului şi împrejurările politice interne ale faptului încercat, dar „neizbutit". Documentată în afirmaţiile sale, cartea d-nei Zévaés vine să facă din Damiens o verigă în lanţul regicizilor ce se întinde pe pămîntul Franciei, începînd cu Ravaillac, ucigaşul lui Henric al IV-lea în 1610, se continuă cu Louvel, care la 1820 ucide pe ducele de Berry, al doilea fiu al lui Carol al X-lea, şi sfârşeşte cu pseudo-Petru Kelemen în drama de la Marsilia din toamna anului 1934.

Ludovic al XV-lea s'a ales din acest atentat cu o uşoară rană, dar l-au pus de la început în afară de orice complicaţie, o „piqûre d'épingle", cum îi spunea Voltaire [1].

[1] Cf. şi G. Lucas Dubreton, *Le couteau de Damiens*, în revista „Je suis partout", No. 172, Maiu 1934.

www.dacoromanica.ro

Din punctul de vedere al politicei externe, atentatul, ca orice încercare de suprimare a vieții unui cap încoronat de talia regelui Franciei, mai cu samă în secolul al XVIII-lea, trebuia să-și aibă răspîndirea cuvenită în opinia publică mondială și, ca urmare, manifestări de simpatie din partea Curților europene pentru victimă. Mai mult, date fiind frămîntările diplomatice pe întregul continent, produse în urma inversării alianțelor din anul precedent, 1756, diplomații lui Ludovic al XV-lea în Orient au avut cu această ocasie prilejul de a sonda fără multă greutate gradul de influență pe care guvernul din Versailles o mai putea exercita în Statele în care noul sistem de alianțe făcea din Franța un prieten suspect.

Ca toate Curțile europene, nici țerile românești nu puteau rămînea, în afară de ecoul acestui atentat. Ele se găsiau prinse pe atunci în acțiunea politicii orientale francese, exercitată în Polonia și Turcia, din punct de vedere diplomatic, cu mai multă impetuositate ca niciodată, și ambasadorii din Varșovia și Constantinopol, pe lîngă „curtea" ce-o făceau Domnilor, aveau la Iași pe un Frances, François-Thomas Linchou, în calitate de secretar al lui Constantin Racoviță. La București domnia Constantin Mavrocordat, care, ca și Domnul Moldovei, cu un an în urmă, obținuse tronul în împrejurări în care contribuise și Vergennes, represintantul politicei francese la Bosfor.

La 1-iu Februar 1757, Linchou trimetea din Iași lui Vergennes copia unei relații, expediată din Versailles, prin Varșovia, privitoare la comiterea atentatului, dar, adaugă el, diferite scrisori particulare sosite la Iași aduc vești bune despre sănătatea regelui [1].

Știrea aceasta a făcut mare sensație la Poartă, unde raporturile diplomatice cu Franța întrau acum într'o perioadă din ce în ce mai puțin clară. Anume, cu un an înainte, Curtea din Versailles, semnând alianța cu Austria și Rusia, dușmanii firești ai Turcilor, îi lăsa pe aceștia din urmă să creadă — cu toate asigurările contrare — că tradițională alianță de pe vremea lui Francisc I-iu și Soliman Ma-

[1] Iași, 1-iu Februar 1757; Linchou către Vergennes: „Je vous envoie, Monseigneur, copie d'une relation qu'on venoit seulement de recevoir à Varsovie le 20 janvier de Versailles. En la lisant, Votre Excellence sera penetrée d'horreur et d'affliction; cependant, on nous marque que differentes lettres particulières rassuroient sur la vie et la santé du Roy" (Filitti, *Lettres et extraits concernant les relations de la France avec les Principautés roumaines*, București 1914, p. 203, no. CLXV).

www.dacoromanica.ro

gnificul nu mai are nicio raţiune de a exista. La această răcire a Turciei de Franţa mai contribuiau şi stăruinţile active ale lui Porter, ambasadorul engles, şi întâmplătorii emisari ai lui Frederic al II-lea, noul duşman al Curţii din Versailles.

Cu toate acestea, la vestea atentatului, Poarta a trimes la ambasada franceză, ca să exprime lui Vergennes simpatia Sultanului pentru Ludovic al XV-lea, pe Marele Dragoman, Ioan Callimachi, în ţinută de ceremonie [2]. Un favorit al Sultanului — după spusa lui Linchou — ar fi scris printr'un curier expres lui Racoviţă să se informeze şi să afle cine sânt atentatorii, dacă vre-o altă Curte europeană nu are amestec ca autor moral, şi toate acestea să le raporteze cît mai în grabă de-a dreptul în Seraiu [1]. De aici Vergennes a tras conclusia că neliniştea produsă la Constantinopol cu ocasia noilor alianţe ale Franciei a fost trecătoare.

Dar, pe lîngă aceasta, noua orientare politică a Statului frances producea nelinişte, nu numai la Bosfor, ci şi în Polonia, unde partidul filo-frances, înviat şi reorganisat de politica secretă a lui Ludovic al XV-lea, avea ca obiectiv să resiste la influenţa, tot mai accentuată, a Rusiei pe malurile Vistulei. Dar alianţa cu Rusia, dădea acesteia din urmă mînă liberă în Polonia, cel puţin din partea politicei oficiale. Seniorii poloni afiliaţi politicei francese s'au văzut la un moment dat abandonaţi în lupta contra acaparării ruseşti. Acest fapt a fost scontat de Frederic al II-lea, care, prin represintanţii săi la Varşovia, arăta conducătorilor partidului naţional că au fost trădaţi de Franţa şi se oferia a se substitui acestei Puteri pentru a li sprijini interesele la Poartă. Marele General al Poloniei, contele Branicki, n'a esitat să scrie contelui de Broglie, conducătorul politicii secrete francese în Orient, că el se va adresa pe viitor, „pour l'aider à reconquérir les libertés de sa patrie", regelui Prusiei [2]. Vergennes cunoştea toate aceste frămîn-

[2] Constantinopol, 17 Februar 1757. Vergennes către Linchou: „La Porte a pris beaucoup de part à ce triste événement, elle ne s'est pas contentée de s'en expliquer avec la plus grande sensibilité, elle a été au delà de l'usage, ayant envoyé chez moy le droguement de la Porte pour me faire un compliment adapté à la circonstance avec tous les fiocchi en fleurs et en fruits usités dans les grandes cérémonies" (Filitti, *l. c.*, p. 206, no. CLXV).

[1] *Aff. Étr. (France), corresp. Pologne, Suppl.*, vol. 10, fol. 352: Linchou către Durand, la 3 Martie 1757. Anexa III.

[2] Duc de Broglie, *Le secret du roi*, Paris 1879, p. 287.

www.dacoromanica.ro

tări din Polonia și, la 17 Februar, comunicînd lui Linchou atitudinea Porții în casul atentatului lui Damiens, îi cere să scrie seniorilor, relatîndu-li ca un fapt-divers împrejurarea, care, credea el, nu va întîrzia să producă un foarte bun efect[1].

Linchou a trimis acelor seniori poloni, după dorința ambasadorului, darea de samă despre ceremonia cu care Poarta a întovărășit complimentele făcute lui Vergennes și urările de sănătate pentru rege, iar, ca să pară mai puțin afectat, a pus totul pe foi supt formă de „știri"[2]. La secretariatul Curții din Iași mai parvenise, între timp, știri din Varșovia, în basa cărora scrisorile din Paris vorbiau de restabilirea complectă a monarhului frances[3].

Dintre cei doi Domni, Racoviță, — supt influența directă a secretarului său, — scria la 24 Februar lui Vergennes, arătîndu-i cu câtă tristeță ia parte la vestea acestui atentat[4], la care ambasadorul răspunde că sentimentele Domnului îi sînt cunoscute de înainte, iar partea pe care o ia la sănătatea regelui său îl obligă la recunoștință, mai cu samă că și Poarta, în această ocasie, a făcut dovada celui mai sensibil interes pe care-l poartă „conservării zilelor acestui august monarh"[5].

Constantin Mavrocordat, care în acel moment avea de plătit și lui Frederic o datorie de recunoștință pentru sprijinul ce i-a dat pe timpul exilului de înainte de 1756, lucrând de zor la înfăp-

---

[1] Vergennes către Linchou: „Il n'y auroit pas de mal, lorsque vous écrivés en Pologne, que, sans trop d'affectation, vous faissiés usage de cette circonstance, qui fait icy un très bon effet" (Filitti, *ibid*).

[2] Iași, 16 Mart 1757, Linchou către Vergennes: „Cependant je leur ay fait part, comme Votre Excellence l'a souhaitté, des ceremonies dont les compliments de la Sublime Porte ont été accompagnées, au sujet du rétablissement de la santé de Sa Majesté, et, pour le faire avec moins d'affectation, je l'ay marqué en forme de nouvelle" (Filitti, *ibid.*, 213 No. CLXXI).

[3] Filitti, *l. c.*, p. 207, No. CLXVI.

[4] Iași, 24 Februar 1757, Constantin Racoviță către Vergennes: „Le dernier courrier qui est arrivé cette semaine nous a enfin apporté la gracieuse nouvelle de l'entier rétablissement de la santé de Sa Majesté. Je ne saurois me dispenser d'en faire mon compliment a Votre Excellence. Je prends trop de part à tout ce qui interesse la personne sacrée du Roy pour n'avoir pas été plongé dans les plus tristes allarmes. Il me sera facile d'en persuader Votre Excellence, puisqu'elle connoit parfaitement mes sentiments". (Filitti, *l. c.*, p. 417, no. CCCCVI).

[5] Constantinopol, 9 Mart 1757, Vergennes către Racoviță; Filitti, *l. c.*, p. 419, no. CCCCVIII.

www.dacoromanica.ro

tuirea alianței turco-prusiene, era acusat de Vergennes, în rapoartele sale de „trădarea" simpatiei pentru Franța. El n'a scris ambasadorului cu această ocasie, dar, la 7 Mart, Vergennes, după ce se plînsese mai înainte Domnului că emisarul său în Polonia, Fotachi, ascultă prea mult de sfaturile represintanților prusieni, îi scrie în legătură cu atentatul, presupunînd că și Mavrocordat a fost tot așa de mișcat de cele întîmplate, ca și Poarta, care i-a dat probe de marea afecție pe care o are pentru stăpînul lui [1].

Dacă Mavrocordat a fost mai reservat cu această ocasie, din partea Curții din Iași lucrurile nu s'au limitat numai la relații cu Vergennes. La 23 Februar, Racoviță scria la Paris contelui de Broglie, ambasador în Polonia, rechemat la Curte, — cu care, de altfel, se găsia în corespondență, — oferind regelui, prin intermediul acestuia, „son respectueux hommage" [5]. Peste două zile, din ordinul Domnului, Linchou expedia o scrisoare marchisului de Rouillé, ministrul de Externe al Franciei, din care aflăm atît întristarea ce l-a cuprins pe Domn la vestea atentatului, cît și de marea lui satisfacție cînd a auzit despre complecta vindecare a lui Ludovic al XV-lea, Linchou mai spune că toată Curtea din Iași, după exemplul Domnului, a trecut prin aceiași gamă a sentimentelor [1].

Nu cunoaștem răspunsurile la aceste scrisori. În acea vreme, la Constantinopol, se punea la cale mazilirea lui Racoviță și, în scurt timp, urmat de secretarul său, Domnul va lua drumul exilului, uitat și de diplomația francesă, în primul rînd, pentru care el nu lăsa să treacă nicio ocasie fără să-și manifeste zelul.

Ecoul acestui atentat în Principatele romîne, puțin cam larg în raport cu aceia ce exista ca relații adevărate ale acestor țeri cu Franța, este datorit, în afară de obișnuita satisfacere a curiosității,

---

[4] Constantinopol, 7 Martie 1757, Vergennes către Constantin Mavrocordat: „Je suis bien persuadé, Monsieur, que V. A. aura été extremement touchée de l'affreux attentat commis contre la personnne du Roy. Je ne le suis moins de la satisfaction qu'elle aura ressenti en en apprenant le parfait et entier rétablissement de S. M. La Porte, qui a été également affectée de ces sentiments, m'en fait donner des assurances qui caracterisent bien l'intérêt qu'elle prend à la conservation des jours de cet auguste monarque" (Filitti, *l. c.*, p. 428, no. CCCCXX).

[5] Iași, 23 Februar 1757, Constantin Racoviță către Broglie, *Aff. Étr., corresp. Pologne*, vol. 258, fol. 52.

[1] Linchou către Rouillé, Iași, 25 Februar 1757; *Aff. Étr., corresp. Pologne*, vol. 253, fol. 193-9.

www.dacoromanica.ro

și de publicitatea pe care i-au dat-o diplomații francesi în Orient, în interesul politicii pe care o serveau.

ANEXE.

I.

Iași, 23 Februar 1757.

Constantin Racoviță către contele de Broglie la Paris, manifestîndu-și sentimentele de veneratie pentru persoana regelui.

Je ne retarde pas d'un moment à repondre à la lettre que Votre Excellence m'a fait l'honneur de m'écrire le 19 du mois passé, par l'empressement que j'ay de luy faire mon compliment sur le retablissement de la santé de Sa Majesté.

Votre Excellence est trop bien informée de la profonde veneration dont je suis penetré pour Sa sacrée personne pour n'être pas persuadée des justes allarmes où j'ay été jusques à l'arrivée de la dernière poste, qui m'a rassuré totallement, et je suis charmé de trouver icy une occasion favorable d'offrir à Sa Majesté, par l'entremise de Votre Excellence, mon respectueux hommage.

(Aff. Étr., corresp. Pologne, vol. 258, fol. 52.)

II.

Iași, 25 Februar 1757.

Linchou către marchisul de Rouillé, ministrul de Externe al Franciei, comunicîndu-i, din ordinul Domnului, atitudinea Curții din Iași față de atentat.

Monseigneur,

Le Prince a été si sensible à l'énorme attentat fait à la personne sacrée de Sa Majesté et a été plongé dans des si grandes allarmes jusques assés *(sic)* qu'il ait appris la parfaitte guerison dû Roy, qu'il m'a ordonné de temoigner à Vottre Excellence la joye et la satisfaction sans egale que Sa Majesté étoit hors de danger. Elle m'a chargé d'en faire son compliment sincère à Votre Excellence et m'a ordonné de l'assurer du respectueux devouement et de la profonde veneration dont Elle est penetrée pour la personne sacrée de Sa Majesté.

J'avoueray icy à Votre Excellence que la Cour de Son Altesse, à son imitation, a été plongée pendant plusieurs jours dans la plus profonde affliction ; mais la plus parfaite joye y a succedé à l'ar-

www.dacoromanica.ro

rivée de la poste d'hier, qui nous a rassuré sur les jours precieux du plus grand et du plus parfait des Roys.

C'est par son ordre, Monseigneur, que j'assure ici Votre Excellence du sincere intérêt que Son Altesse prend à tout ce qui peut concerner le service de Sa Majesté et de la resolution decidée d'y concourir de tout son pouvoir, toutes les fois que l'occasion s'en presentera.

Son Altesse assure de même icy Votre Excellence de ses respectueux sentimens. Elle ne désire rien tant que de pouvoir trouver des occasions à luy prouver la haute consideration qu'Elle conserve pour sa personne.

Pour moy, Monseigneur, je prens la liberté de me mettre aux pieds de Votre Excellence, de la prier de m'accorder ses bontés et sa haute protection et de m'honnorer de ses ordres.

J'ay l'honneur d'être avec le plus profond respect,

Monseigneur,

De Votre Excellence, le très humble et très obeissant serviteur

Fr. Linchou.

A Jassi, le 25 fevrier 1757.

(Aff. Étr., corresp. Pologne, vol. 253, fol. 198-9.)

III.

Iași, 3 Mart 1757.

Linchou către Durand, ministrul Franciei la Varşovia, despre interesul ce l-a dat Poarta în chestia atentatului contra lui Ludovic al XV-lea.

Son Altesse a usage d'en envoyer deux copies à la fois, une au Grand Vizir et une dans le Serail même. Il a etté observé la même chose quand nous avons donné la nouvelle du fatal accident arrivé à la personne de Sa Majesté, et aussitôt un des favoris a écrit par un courrier exprès à Son Altesse, par des ordres très pressants du Grand Seigneur même, de prendre des justes informations pour savoir qui (sont ceux) étoient les auteurs de cet enorme fort-fait et particulierement d'examiner s'il y a quelque Cour de l'Europe qui y soit mêlée, et d'en faire plutôt un juste rapport à la Porte et à droiture au Serrail".

(Aff. Étr., correspond. Pologne, Suppl. 10, fol. 352.)

www.dacoromanica.ro

Din relaţiile lui Mihai Viteazul cu Ruşii

Precum reiese din scrisoarea ce o publicăm mai jos, solii regelui polon plecaseră la Moscova, pentru a încheia pace cu Ţarul Boris Gudunov, încă din Septembre 1600. În această vreme Polonia era în plin război cu principele Estoniei, Carol de Sudermania, care, ajutat de Moscoviţi pretindea la tronul Suediei, moştenirea lui Sigismund al III-lea, regele polon. Ca preţ al păcii, Ţarul pretindea restituirea provinciilor Ordinului Ensiferilor din Iflanda, care aproape în întregime erau ocupate de Carol (din 1600) [1]. Cu toate atacurile repetate ale lui Cristofor Radziwiłł (şeful Ordinului amintit încă din 1572), Carol se menţinu în Inflanda şi urmă tratative cu Boris Gudunov ca să-i predea această ţară.

Dar situaţia Poloniei era din cele mai grele şi, la Sud, unde Mihai Viteazul, ajutat de Ţarul Moscovei cu bani.[2], şi în numele lui Rudolf, Împăratul german, ameninţa serios coroana polonă. Numai după ce Ioan Zamoyski a învins pe Mihai, pericolul a fost îndepărtat. Ţarul a cedat din pretenţiile sale, iar Zamoyski, liber acum, în două rînduri (1601 şi 1602), a alungat definitiv pe Suedesi din Iflanda.

Drept explicare a celor spuse dăm mai jos o scrisoare inedită, în text polon şi traducere românească:

List

do Zygmunta III, króla polskiego i szwedzkiego, pisany z Moskwy od postów dla przymierza postanych w roku Pańskim M D C I. (1601).

(Se spune că, de şi au stat la Moscova douăzeci de săptămîni, n'au putut ajunge încă la nicio înţelegere, fiindcă)

...Ledwieśmy kilkakrotnie rzekomo do traktatów przypuszczeni byli i to na każdym zasiadaniu o rzeczach przystojnego podania naszego, nieuważają jedno tytułu swego Carskiego swemu kniaziowy, ą wrócenia ziemi Inflantskiej domagali się, przykre rozmowy z nami o tym czyniąc, dobrześmy to baczyli, że nas

[1] Răposatul istoric polon Michal Bobrzyński, în a sa *Dzieje Polski w zarysie*, Varşovia 1927, vol. II, pp. 132-3, explică admirabil această luptă.

[2] S. Soloviev, *Istoriia Rosii s drevneişih vremen*, VI-X, p. 712. Despre relaţiile lui Mihai Viteazul cu Boris Gudunov cf. I. Sârbu, *Istoria lui Mihai Viteazul*, vol. II, partea I, p. 65, precum şi T. Holban, *Două ştiri despre Romîni*, în *Arhiva* din Iaşi, 1928, no. 2, pp. 139-40.

www.dacoromanica.ro

umyślnie trzymali do przyjazdu postów ks. Karolusowych niewstydliwie częstokroć potrząsając, że mu Karolus Esthonii ustępuje i sam mu się z królestwem Swedzkim poddaje, a nam niebezpieczeństwem od Michała grozili, twierdząc, że z pomocą Cesarza Jego Mości Chrześciańskiego wojnę przeciw Waszą Królewską Mość podniósł i Koronę polską ściska, i coby temu za koniec był nie mniej tego oczekiwali. Ale za pomocą Pana Boga wszechmocnego serca ich złośliwe nie ucieszyły się. Albowiem gońce Wielkiej Królewskiej Mości 8 dnia Februarii do Moskwy wjechawszy a do nas die 11 przyprowadzony, pocieszną i miłą nam od Wielkiej Królewskiej Mości o Michału nowinę przyniósł, że błogosławieństwem Bożym a szczęściem Wielkiej Królewskiej Mości Michała Wołoch wygnany, nie jedno Wołoskie, ale Multańskie i Siedmigrodzkie państwa utracił, a te pod władzę Wielkiej Królewskiej Mości przyszły. Za co my Panu Bogu dzięki i modlitwy oddawszy, a dnia 20 Februarii dopiero audjencją otrzymawszy, publice zwycięstwo Wielkiej Królewskiej Mości synowi Kniazia Wielkiego, że się sam chorobą wymówił, in consensu wszystkiej rady jego oznajmili, i woli Bożej ofiarując tytułu tych państw Wielkiej Królewskiej Mości naszemu miłościwemu panu przypisać potrzebę baczyliśmy. Moskwa wiedziała o tym już wprzód, jednak wyznawać to złość im nie dopuściła...

(Bibliothèque Polonaise, Paris, No. 7: „Wypisy należące do Moskwy z Djarjusza Elekcji Zygmunta III Króla Polskiego, MDLXXXVII").

TRADUCEREA.

Scrisoare către Sigismund al III-lea, regele polon şi suedes, scrisă de la Moscova de către solii trimeşi pentru pace în anul Domnului 1601.

De-abia am fost admişi în cîteva rînduri la negocieri, şi, la fiecare şedinţă, la propunerile noastre moderate, găsiau că n'am întrebuinţat un titlu împărătesc pentru prinţul lor şi mereu cereau înapoierea ţerii Ifland, iar pe chestia aceasta ne atacau. Dar noi am înţeles că anume ne ţineau pînă la sosirea solilor prinţului Carol [1], şi dese ori în mod nerușinat spuneau că el, Carol al Estoniei, i se predă împreună cu regatul Suediei, iar pe noi ne ameninţă pericolul din partea lui Mihai, afirmînd că acesta, cu ajutorul Măriei Sale Împăratului creştin, a declarat războiu regatului Măriei Tale şi că acuma strîmtorează coroana polonă, şi ei la aceasta se aşteptau. Dar cu ajutorul Domnului atotputernic ini-

[1] Carol de Sudermania, al Estoniei.

www.dacoromanica.ro

mile lor răutăcioase nu s'au bucurat, căci, solii Măriei Tale sosind la Moscova la 8 Februar şi fiind aduşi în faţa noastră la 11 (ale aceleiaşi luni), ni-au transmis din partea Măriei Tale bucurie plăcută şi consolatoare despre Mihai, că, prin binecuvîntarea Domnului şi prin norocirea Măriei Tale, Mihail Valahul a fost alungat şi a pierdut, nu numai Moldova, dar şi Muntenia şi Ardealul, iar aceste ţeri au ajuns supt stăpînirea Măriei Tale. Pentru aceasta noi am mulţămit lui Dumnezeu şi rugăciuni am făcut, iar de-abia la 20 Februar am fost primiţi în audienţă şi am anunţat succesul Măriei Tale fiului Marelui Principe, căci Marele Principe s'a scusat din causă de boală, şi toate cuceririle au trebuit să fie recunoscute Măriei Tale. Moscova ştia despre aceasta (înfrângerea lui Mihai) mai înainte, dar invidia (răutatea) nu li permitea să o recunoască.

T. Holban.

Contribuţii la istoria legăturilor comerciale romîno-polone în secolul al XVIII-lea

I.

Dispoziţiile luate cam pe la începutul Domniei de Domnul Moldovei Constantin Moruzi [1], relativ la oprirea importului de rachiu din Polonia, au dat loc la complicaţii care au durat şi în Domniile celor trei urmaşi. Măsura lui Moruzi trebuie să fi adus serioase prejudicii comerţului polon, de vreme ce, pentru a se ajunge la ridicarea acestei prohibiţii, Curtea din Varşovia, în afară de demersurile directe la Iaşi, a recurs şi la intervenţiile Curţilor străine.

Încercări ale Poloniei în scopul de mai sus au fost făcute la Constantinopol spre sfîrşitul anului 1779. Contele Dzieduszyck, ca represintant al regelui Poloniei şi sprijinitor al plîngerii nobililor din Podolia, înarmat de sigur cu un memoriu, voia ca Poarta să-l oblige pe Moruzi să ridice restricţia importării rachiului [2].

[1] N. Iorga, *Istoria comerţului românesc. Epoca mai nouă*, Bucureşti, 1925, pp. 73-4.

[2] V. A. Urechiă, *Istoria Romînilor*, II, Bucureşti 1892, pp. 328-9. Scrisoarea lui St.-Priest din 17 Decembre 1779; Hurmuzaki. *Supl.* II, p. 978. Relativ la aceasta vezi scrisoarea lui Dzieduszycki către dragomanul Porţii, în care dă explicaţii asupra prohibiţiei şi a urmărilor ei şi asupra scopului misiunii sale. Această scrisoare a fost trimisă în copie de St.-Priest lui Moruzi, ca anexă la scrisoarea din 28 Decembre 1779. V. I. C. Filitti, *Lettres et extraits concernant les relations des Principautés roumaines avec la France (1728-1810)*, Bucureşti 1915, pp. 516-8.

www.dacoromanica.ro

Interesant e că la această dată ministrul de Externe al Franței era în curent cu diferendul economic moldo-polon și dădea lui St.-Priest ordinele necesare [1].

Misiunea lui Dzieduszycki, sau poate intervenția Franciei, trebuia ținută în secret față de Rusia [2].

La 28 Decembre 1779, St.-Priest înștiința pe Domnul Moldovei că regele său i-a ordonat să intervie la Poartă pentru ridicarea prohibiției. Dar, mai înainte de a se conforma ordinelor, îi cerea lui Moruzi să-i spuie „si elle a des motifs personnels d'opposition à l'entrée des eaux de vie de Podolie, et, dans le cas contraire, de m'indiquer la route à suivre pour faire lever la défense". St.-Priest îi explică Domnului că, în schimbul importului rachiului, Moldova exportă în Polonia, în afară de alte articole, sare și vin și adaugă — de sigur pentru a smulge de la Vodă răspunsul care-i convenia — că Polonia și-ar putea procura aceasta din altă parte [3].

Aproape după o lună, la 21 Ianuar 1780, Domnul Moldovei răspundea lui St.-Priest. Ca anexă la scrisoare, acesta trimetea și un memoriu asupra prohibiției rachiului ordonată de el [4]. Moruzi căuta să dovedească neamestecul intereselor sale personale în această chestiune. Renunțarea la dublarea taxelor de import asupra rachiului, măsură propusă lui de o Companie de vameși, ar fi o dovadă în acest sens. Același desinteres l-a condus și atunci cînd a răspins și altă propunere, care, fără a călca prohibirea rachiului, servia și interesele personale ale sale. Causele prohibiției — după cum resultă din memoriul lui Moruzi — ar fi următoarele: salvarea țeranului, rachiul minîndu-i sănătatea și făcîndu-l neapt pentru muncă; 2. fabricile de rachiu, pe care le-au deschis „un mare număr de locuitori", boieri și negustori. Probabil că acest al doilea punct e acel care l-a susținut pe Moruzi în hotărîrea sa, cu atît mai mult, cu cît singuri boierii i-au cerut prin anaforă prohibirea. Memoriul ni mai spune că Domnul s'a opus chiar și transitului rachiului prin Moldova, iar Poarta a dat un firman în acest sens. Din hotărîrea sa — ni mai spune memoriul —, de oare ce cei cu

[1] V. A. Urechiă, o. c., pp. 328-9.

[2] *Ibid.*

[3] I. C. Filitti, o. c., p. 229.

[4] *Ibid.*, pp. 230 și 518-22; V. A. Urechiă, o. c., pp. 329-32; Hurmuzaki *Supl.* I[1], pp. 979-81.

www.dacoromanica.ro

fabricile făcuseră cheltuieli mari, nu l-a putut clinti nici propunerea de a i se cumpăra aproape toată sarea din magasii cu bani ghiață, dacă ar permite un singur transport de rachiu [1].

După primirea răspunsului de mai sus, St.-Priest l-a arătat contelui Dzieduszycki. Acesta a făcut observațiile sale în scris asupra memoriului. Contele spune că, prin măsura lui Moruzi, veniturile Moldovei scad, iar magasiile rămîn pline cu sare. Nu înțelege cum principele poate apăra pe producătorii de rachiu prejudiciind prin aceasta atît interesele sale personale, cît și ale țerii. Dzieduszycki accentua că Polonia nu a răspuns măsurilor luate de Moldova cu măsuri asămănătoare. Nu e lipsit de logică și răspunsul pe care contele polon îl dă și argumentului relativ la țerani din memoriul lui Moruzi: Dzieduszycki se întreabă dacă aceștia, îmbătîndu-se cu rachiu moldovenesc, vor fi într'o situație mai bună decît dacă s'ar îmbăta cu rachiu polon. Contele sfîrșise observațiile sale spunînd că întreprinderile moldovenești de rachiu pot ființa și în timpul libertății comerțului [2].

La 3 Mart 1780 St.-Priest trimetea la Paris memoriul de mai sus al lui Moruzi, cu comentariile lui Dzieduszycki, adăugînd și reflexiile sale proprii. „Les raisons du prince" — scria el — „contre cette introduction me paraissent utopiques" [3].

Peste cinci zile, St.-Priest scria lui Moruzi, spunîndu-i, în termini delicați și fără a insista, că el e partisan al comerțului liber între statele vecine. La această scrisoare s'au anexat și comentariile lui Dzieduszycki pentru ca Domnul Moldovei să ia cunoștință de ele [4].

Moruzi însă nu s'a grăbit cu răspunsul. De abia la 18 April 1780 comunica lui St. Priest, în termini destul de politicoși, refusul său la încercările de mediațiune. „Je suis embarrassé" — scria Moruzi — „de ne pouvoir lui (adecă St.-Priest) rendre un petit service, en facilitant moi-même une affaire qui lui est recommandée". Iar, relativ la comentariile lui Dzieduszycki, adăuga: „Les reponses comprises dans le mémoire peuvent avoir leur réplique, car il est bien facile, dans toutes les affaires de ce monde, qui ont ordi-

---

[1] *Ibid.*

[2] V. A. Urechiă, *o. c.*, pp. 332-5; Hurmuzaki, *Supl.* I [1], pp. 982-4; I. C. Filitti, *o. c.*, pp. 522-6.

[3] V. A. Urechiă, *o. c.*, p. 329; Hurmuzaki, *Supl.* I [1], p. 979.

[4] I. C. Filitti, *o. c.*, p. 231, scrisoare din 8 Martie 1780.

www.dacoromanica.ro

nairement differentes faces, de les représenter et de les considérer du côté qui nous paraît le plus favorable“ [1].

Se pare că Franța, față de atitudinea lui Moruzi, socotia sfârșit rolul ei de mediator încă din Iunie 1780. Din felul cum St.-Priest îi scrie lui de Vergennes din Constantinopol, la 2 Iunie 1780, ar resulta că acest rol n'a fost susținut de Franța cu toată energia, ci doar de formă, pentru a da satisfacție Curții din Varșovia. În aceiași scrisoare St.-Priest își exprimă, oarecum, satisfacția că înapoierea lui Dzieduszycki în Polonia îl va scăpa de insistențele lui. Nevoind, de sigur, să mărească îndîrjirea lui Dzieduszycki contra Moldovei, St.-Priest nu i-a mai arătat acestuia și al doilea răspuns primit de la Moruzi, cu atît mai mult, cu cît știa bine că, la înapoierea spre țara sa, contele polon va trece prin Iași, spre a discuta personal cu Domnul [2].

La 10 Iunie 1780, St.-Priest recomanda pe Dziednszycki lui Moruzi [3].

Între această dată și ziua de 28 Iunie 1780, a avut loc întrevederea dintre contele polon și Domnul Moldovei. Acesta din urmă se arăta mulțămit de resultatul discuțiilor și scria lui St.-Priest: „Je me flatte qu'il a dû être convaincu par mes réponses de la solidité de mes raisons, d'autant plus qu'il a dû voir par lui-même que je me prêtois volontiers à tout pour faciliter certains arrangements de commerce, qui ne peuvent que tourner à l'avantage de sa nation, et cela avec le plus grand désintéressemment de ma part“ [4].

Dar nu tot așa de mulțămită s'a arătat și Polonia față de resultatul discuțiilor de la Iași. În Septembre 1781 această țară a presintat lui Reis-Effendi un memoriu, în care cerea ridicarea prohibiției. În același timp un nepot al regelui Poloniei pleca la Iași incognito, spre a angaja o nouă discuție cu Moruzi. Nici această întrevedere n'a avut un resultat favorabil, iar Domnul Moldovei comunica Porții „les justes motifs de sa résistance, fondés sur l'intérêt de sa province“. St.-Priest, care ni transmite

[1] *Ibid.*, pp. 232-3.

[2] Hurmuzaki, Supl. I[1], p. 986, scrisoarea lui St.-Priest din 2 Iunie 1780.

[3] I. C. Filitti, *o. c.*, p. 235.

[4] *Ibid.*, pp. 235-6. La 20 Iulie 1780 St.-Priest mulțămea lui Moruzi pentru buna primire făcută lui Dzieduszycki; *ibid.*, pp. 236-7.

www.dacoromanica.ro

informațiile de mai sus, se îndoiește că Polonii vor ajunge la un resultat favorabil [1].

În acest timp Franța urmăria chestiunea, dar nu se amesteca [2].

Poarta a luat în considerare plîngerile polone. La 10 Decembre 1781, Sultanul dădea un firman, în care, în termini energici, se amintia lui Moruzi că nu a respectat firmanul precedent; i se recomanda să nu puie piedeci comerțului polon, și să ocrotească pe negustorii poloni [3].

Nici firmanul acesta, se pare, n'a avut vre-o influență asupra hotărîrii lui Moruzi. De aceia vedem că neînțelegerile continuă și în Domnia urmașului lui Moruzi, Alexandru Mavrocordat I-iu, Delibeiu. Părăsită de Franța, Polonia caută protecția Curților din Petersburg, Viena și Berlin [4].

Rusia, în adevăr, prin consulul ei din Iași și cu manierele cunoscute, atunci cînd era vorba de țerile noastre, a răspîndit vestea că e protectoare a națiunii polone. În discuția pe care a avut-o Mavrocordat cu consulul rus, probabil spre sfîrșitul lui Februar 1784, acesta l-a înștiințat „că negustorii ruși au dreptul să aducă și să vîndă spirtoase și rachiuri în Moldova și Muntenia", iar Domnii n'au dreptul de prohibiție sau arendă și nu pot permite „niciun fel de monopol". Consulul îl mai înștiința că omul său, un Evreu, a plecat să aducă niște butoaie cu spirt. Mavrocordat a protestat, „spunînd că prohibirea a fost confirmată printr'un firman al Porții [5] și că acest comerț era dăunător țerii". Consulul răspunse că, dacă se va opri vînzarea, va cere daune și Domnul va avea să dea samă la Constantinopol [6].

Monopolul tabacului, decretat de Mavrocordat, a fost un nou izvor de certuri cu represintantul Rusiei, care nu înțelegea să se supuie și a întrebuințat și bătaia pentru a manifesta autoritatea sa [7].

Nu avem știri asupra neînțelegerilor de mai sus și a complica-

---

[1] Hurmuzaki, *Supl.* I [2], p. 7. Scrisoarea lui St.-Priest din 11 Septembre 1781.

[2] *Ibid.*, p. 7. Scrisoare a ministrului de Afaceri Străine către St.-Priest, Versailles, 22 Octombre 1781.

[3] Anexa I.

[4] Hurmuzaki, VII, raportul internunțiului Herbert, Buiucderè, 24 Iulie 1782.

[5] Acest firman nu-l avem. Poate nici n'a existat, și Mavrocordat afirma un neadevăr, spre a intimida pe consulul rus.

[6] Hurmuzaki, XIX, partea I, p. 166. Raicevich către Kaunitz, Iași, 3 Mart 1784.

[7] *Ibid.* Raicevich spera că prin ridicarea prohibiției rachiului Galițienii vor trage foloase.

www.dacoromanica.ro

ţiilor causate de ele în timpul Domniei lui Alexandru Mavrocordat al II-lea, Firarîs. La o înţelegere între Moldova şi Polonia însă nu credem să se fi ajuns. Afirmaţia noastră s'ar basa pe faptul că, în cursul Domniei lui Alexandru Ipsilanti, Polonia face noi demersuri pe lîngă Domnul Moldovei.

La 31 Iulie 1787, un trimes special al Poloniei, care se afla la Iaşi — documentul nu ni spune cine —, înainta lui Ipsilanti o notă, în care căuta să demonstreze netemeinicia opririi importului de rachiu în Moldova, care e contrară tratatelor, contrară prieteniei dintre Statele vecine şi păgubitoare pentru comerţul moldovenesc. Autorul notei recunoaşte că măsura luată de Moruzi şi rămasă în vigoare şi supt urmaşii lui, cu toate protestările Porţii, „distruge cea mai de samă parte a comerţului polon". Trecîndu-se în revistă tratatele care consfinţesc legăturile polono-moldoveneşti şi arătîndu-se valoarea comerţului de import şi export dintre cele două ţeri, autorul notei — de sigur pentru a impresiona — spune că şi Polonia ar putea recurge la aceleaşi măsuri ca şi Moldova [1].

Peste trei zile de la presintarea primei note, acelaşi represintant al Poloniei înainta lui Ipsilanti o a doua notă. După începutul acesteia s'ar părea că Domnul Moldovei a recunoscut temeinicia celor cuprinse în nota întăiu. Poate din această causă tocmai, văzînd că Ipsilanti e favorabil propunerilor polone, represintantul Poloniei a căutat să folosească această bunăvoinţă princiară pentru reuşita misiunii sale. În nota a doua, presintată la 2 August 1787, se arată lui Ipsilanti pericolul pe care-l presintă concurenţa sării prusiene, austriece şi ruseşti pentru exportul moldovenesc de sare în Polonia. Dar acest pericol, precum şi amintirea legii din 1638, care opria importul sării moldoveneşti şi munteneşti în Polonia, — lege care ar putea reîntra în vigoare, spunea represintantul polon —, nu erau, credem noi, decît o argumentare şireată, o manevră diplomatică, în vederea obţinerii unei micşorări de preţ a sării moldoveneşti. În adevăr, se cerea prin aceasta ca preţul sării să varieze potrivit cu cantitatea cumpărată [2].

Acestea sînt puţinele detalii pe care, pe basa documentelor publicate şi a celor găsite de noi la Cracovia, le putem da asupra diferendului moldo-polon relativ la oprirea importului de rachiu din Polonia în Moldova.

* * *

[1] Anexa II.

[2] Anexa III.

www.dacoromanica.ro

ANEXA I.

Traducerea unui nou firman al prea-luminatului Împărat turcesc în chestia piedecilor făcute comerțului polon de către principele Moldovei.

La început titulatura împărătească, în care, după obiceiu, se spune: Sultanul Abdul-Hamid Han, fiul Sultanului Ahmed cel pururea învingător.

Creștine principe Constantin, Voevod de acum al Moldovei, al cărui sfîrșit să fie fericit.

Prea-venerata titulatură împărătească pusă în fruntea alăturatului ordin fiind exprimată de tine, să știi că, atunci cînd prea-luminatul Rege și Republica polonă rămîne cu noi în legături de statornică prietenie, atunci și Voevodul moldovean trebuie să împlinească la fel îndatoririle prieteniei, precum au fost împlinite mai înainte. Situația supușilor poloni, potrivit cu tratatele acordate Poloniei, trebuie să fie la fel ca și a tuturor celorlalți cari sînt în prietenie cu noi, adecă negustorii și supușii Regelui și ai Republicii polone pot să vîndă și să cumpere fără nicio asuprire sau neplăcere, care, fiind contrare obiceiului, nu trebuie făcute. N'a existat niciodată vre-o permisiune a noastră împărătească pentru ca ei să fie asupriți și necăjiți. Iar, cînd Voevozii moldoveni de mai înainte, boierii și alți oameni cu autoritate au permis să se facă neplăceri și dificultăți negustorilor poloni și s'a cerut un ordin ca aceste piedeci și greutăți să înceteze în urma unei relațiuni despre aceasta a solului polon, conform cererii și tratatelor, în anul Hegirei 1173, luna Șeval, s'a dat un înalt ordin pe atunci pentru a apăra pe negustorii poloni și pentru a liniști inimile și spiritele lor.

Tu, care ești Voevod moldovean, cînd pui piedeci comerțului polon, contrar tratatelor și contrar ordinelor noastre, devii causa tulburărilor, căci, în urma cererii făcute în numele prea-luminatului Rege și al Republicii polone de către dragomanul polon Stanisław de Pikelstein, s'a dat un ordin, [care] a fost găsit în luna Gremazil, s'a dat un firman după modelul celuilalt. Deci, conform lui, trebuia și era datoria ta să lucrezi și să previi certurile și turburările. Dar, din causa încăpățînării tale, aceasta nu s'a făcut, precum din nou ni s'a relatat, așa încît comerțul a fost întrerupt. Deci îți poruncim din nou să procedezi conform ordinelor apărute

www.dacoromanica.ro

și [conform] tratatelor, și cu acest scop dăm acest nou ordin. Este, deci, voința Maiestății Noastre veșnic durabile ca prietenia noastră cu Polonia și liniștea să fie temeinice și durabile, și nu ca să se întîmple niște fapte contrare prieteniei.

Prin urmare, luînd cunoștință despre acestea, din tratate, lasă în pace [atît] pe supușii poloni cari întră în Moldova, [cît] și spiritele lor, și caută să nu-i superi și să nu-i nedreptățești. Poartă-te cu ei așa precum s'au purtat înaintașii tăi. Dă ocrotire și ajutor negustorilor poloni și lasă-i neturburați, așa că, de acum înainte, dacă s'ar întîmpla ceva cît de puțin împotriva tratatelor, [împotriva] acestui ordin sau a bunei prietenii și vecinătăți, fii bine asigurat că nu vei scăpa de dojana noastră. Deci acest ordin e dat pentru aceia ca să te ții de tratate și de conținutul acestui ordin, ca să procedezi și să te porți astfel și să te ferești cît mai bine de fapte contrare lor.

Dat în luna Zilchigè, în anul Hegirei 1195, aceasta înseamnă anul Domnului 1781, ziua de 10 Decembre.

Bibliotcka Czartoryski, Cracovia, ms. 1176 („Zbiór Tad. Czackiegow, materyach handlowych"), fol. 509-13.

Traducerea de față am făcut-o după traducerea polonă a originalului turcesc.

ANEXA II.

Traducerea primei note presintate Domnului Moldovei.

Dreptatea nedespărțită de justiție și de credincioasa îndeplinire a condițiunilor din tratatele pe care înaintașii le lasă urmașilor de mai tîrziu drept onorabilă moștenire și dorința de un cîștig propriu sînt două adevărate motive ale activității fiecărui om, cu atît mai mult a acelora cărora li este încredințată cîrma guvernului. Aceste adevăruri fiind de netăgăduit, îndrăznesc să explic Măriei Voastre, Domn al Moldovei, că oprirea de cîțiva ani a importului de rachiu în Polonia *(sic!* În original: iz zakaz wydany od kilku lat w prowadzania gorzałek do kraiu polskiego), este contrară tratatelor, [contrară] prieteniei care se cuvine între Statele vecine, și chiar se poate arăta, în urmările sale, păgubitoare pentru propriul comerț al țerii supuse M. V., care doriți fericirea poporului vostru și consecințile depășesc granițile unui mic Stat.

Comerțul nu poate să înflorească, nici să aducă foloase reciproce Statelor vecine, dacă stăpînii popoarelor sau boierii de frunte

www.dacoromanica.ro

împiedecă exportul productelor unui vecin, care, prin situaţia ţerii sale, poate la fel să facă piedeci şi stînjeniri, în loc de înlesniri.

Amintirea celor d'intăiu relaţiuni ale acestui principat cu Polonia, nu serveşte, de multă vreme, decît pentru a crea o parte din istorie. Prietenia, odată legată, a rămas onorabilă amintire a istoriei faptelor trecute, actele de alianţă au consacrat-o cu solemnitatea lor, iar cursul vremurilor a întărit-o.

Ar fi de prisos să citez, M. V., căruia istoria poporului nu-i este şi nu poate să-i fie necunoscută, tratatul cu Bogdan din 1510, înoit în 1518, şi acel al lui Petru Ioan din anul 1527 cu Sigismund I. Ajunge să spunem, referindu-ne la ele, că astfel cursul neîntrerupt al comerţului e garantat fără nicio excepţie.

Scrisorile Împăratului Soliman către Sigismund I-iu au schimbat modul de a trata al Poloniei cu principii Moldovei şi al Munteniei. Tratatele Porţii cu Republica polonă de la anul 1553 pînă la tratatul de la Zurawno, din 1676, păstrate în vigoare de articolul XI al tratatului de la Carlovăţ din 1699, au întărit prietenia dintre vecini şi consideraţiile principelui [Moldovei] cuvenite Poloniei.

Acest comerţ, care îşi datoreşte existenţa, — păstrată neîntrerupt din cele mai vechi timpuri, — situaţiei ţerilor vecine [se desvoltă] neapărat prin schimbul produselor, a căror abundenţă o oferă cel care are prea mult, pentru a-şi lua cele de trebuinţă ; [acest comerţ], garantat prin credinţa publică a tratatelor, a devenit obiectul unei greşite interpretări a principelui Moruzi, care, dînd uitării consideraţiile datorite Poloniei, atît din causa vecinătăţii, cît şi prin textul articolului X al tratatului de la Carlovăţ, în care prietenia principelui Moldovei e asigurată odată pentru totdeauna, oprind importul rachiului polon în Moldova, a creat un principiu vamal care distruge cea mai de samă parte a comerţului polon.

O procedare atît de nedreaptă a dat ocasie de-a înainta plîngeri la Înalta Poartă, care, plină de prietenească bunăvoinţă pentru o Putere favorabilă şi [care şi] împlineşte îndatoririle odată primite, a poruncit înlăturarea piedecilor [puse] comerţului polon. Recomandaţiile înoite au rămas neputincioase ; firmanul care era o dovadă a justei supărări a Porţii a rămas în archiva actelor publice, iar prohibiţia pentru care s'a iscat cearta n'a fost revocată.

Pare să fie reservat timpurilor Măriei Voastre ca să aveţi satisfacţia de a reda comerţului cursul său de mai înainte şi de a

www.dacoromanica.ro

mări stima unui popor care știe să prețuiască serviciile ce i se fac.

N'am de gînd să reținpana pentru a arăta nedreptatea procedării principelui Moruzi. Legăturile amînduror popoarelor sînt sfinte, tratatele sînt limpezi, iar luminata M. V. considerare a lucrurilor e mai presus de toate explicările lăturalnice, care se dădeau atunci acelei atitudini, luînd drept pretext binele obștesc al țerii.

Chiar dacă tratatele n'ar exista, dacă legătura de prietenie și vecinătate dintre aceste două popoare ar fi necunoscută, iar articolul X al tratatului de la Carlovăț, care judecă [1] descrierea atitudinii de mai înainte a principelui Moldovei, ar servi numai ca o deșartă podoabă a archivei Republicei, totuși necesitatea de vindere a produselor de prisos și de luare a celor trebuincioase cere o desăvîrșită libertate a unui principiu de comerț regulat. A considera acest principiu ca indiferent sau a-l răspinge, a se mărgeni la cumpărarea propriilor mărfuri înseamnă a distruge comerțul străin și a-i da dreptul de reciprocitate.

E evident că importul vinurilor moldovenești în Polonia oprește vinderea miedului și scoate bani în străinătate, neluînd aproape nimic în schimb. Anisonul, ceara, lîna și boii, întrînd în Polonia măresc cantitatea produselor de același fel și, prin concurență, coboară prețul mărfii, pe care singur proprietarul ar putea să-l majoreze și să-l stabilească.

Nimeni nu poate să stea la îndoială că sarea, [care constituie] partea cea mai mare a veniturilor M. V., se exportează în mare cantitate în Polonia; și mai puțin se poate discuta comoditatea transportului și a importului de făină polonă, a cării lipsă s'a simțit une ori și în Capitală [2], [fapt] care arată nevoia de a avea considerație pentru comerțul polon. Pot fi întrebați locuitorii din ținuturile de la frontieră despre folosul care-l au din morile polone.

Este dovedit fără nicio îndoială: Moldova cîștigă mai mult cu Polonia decît Polonia cu Moldova.

Guvernul polon, care cunoaște bine echilibrul comerțului și [știe] să păzească bunurile cetățenilor săi, nu vrea și nu poate să în-

---

[1] „...a artykuł X traktatu Karłowickiego uznawaiacy dawnego zachowania się Xcia Moldawii opis..." Înțelesul ar fi că pe basa art. X s'ar putea judeca atitudinea lui Moruzi.

[2] Iași.

www.dacoromanica.ro

găduie ca profitul să rămie la străin, iar pierderea să fie cîştigul mai puţin convenabilei promptitudini [1].

Darea şi menţinerea unui ordin atît de nedrept [2], iată care sînt urmările unei greşeli în politică şi în regulele comerciale. Răbdarea se va sfîrşi, iar ordine asămănătoare cu orînduielile vecinului vor arunca greşeala asupra acelora cari, făcuţi atenţi de mai multe ori, n'au vrut să vadă propriul lor bine.

Să-mi fie îngăduit a arăta M. V. că mărirea veniturilor vamale este o urmare firească a unui import liber de rachiu. Omagiul şi stima pe care lumea le are pentru M. V. pentru aceia că preferaţi folosul ţerii în loc de venitul propriu îmi dă de gîndit că poate unii boieri, deprinşi a considera drept un exemplu excepţional desele sacrificii făcute de Domnul lor pentru ţară, vor aştepta un nou dar pentru ei. Dar dorinţile unor cetăţeni nu sînt cererea poporului întreg, al cărui folos l-am arătat în revocarea prohibiţiei, şi pe de-asupra va fi un profit pentru ţară, cînd veniturile M. V., sporite prin taxele vamale, vor mări averea curentă a ţerii şi, ca urmare, poporul va avea o nouă sporire a averii obşteşti.

Dat în Iaşi, în ziua de 31 a lunii Iulie, anul 1787.

Bibl. Czart, ms. 1176, fol. 525-53. —Am făcut traducerea după o copie polonă.

ANEXA III.

Traducerea notei a doua presintate principelui Moldovei.

Dacă M. V. principele Moldovei a găsit dreptate în cea d'intăiu scrisoare pe care alaltăieri am avut onoarea s'o presint, relativ la revocarea prohibiţiei rachiului, şi a binevoit s'o aprobe (uznać raczył), M. V. va permite ca timpul domnirii sale în principat să fie acea epocă în care va fi dată uitării nedreptatea făcută de principele Moruzi părţii mai însemnate a comerţului polon. Permiteţi M. V. ca, întărindu-se cursul comerţului comun, să vi se expuie adevăratele moduri de a mări exportul sării, care este cea mai mare parte a venitului M. V., iar, pentru a arăta urmările visibile ale raţionamentului meu, îndrăznesc să citez unele regule sancţionate prin primirea lor de către toate popoarele civilisate. Alegerea liberă a mărfii care poate fi cumpărată cu un preţ mai

[1] „...a strata miała bydz zyskiem mniey pezyzwoitey uczynności". (Se raportă la pierderile pe care le sufere Polonia.)

[2] E vorba de dispoziţiunile vamale luate de Moruzi.

www.dacoromanica.ro

mic este proprie și firească fiecărui cumpărător. Concurența vînzătorilor scoboară prețul pe care singur proprietarul ar putea să-l fixeze.

Vinderea mărfei în mai mare cantitate cu un preț mai mic compensează micșorarea cîștigului (strata zysku).

După ce am arătat aceste adevăruri netăgăduite, trec la amănuntele chestiei asupra căreia este discuție. Să binevoiască M. V. să-și plimbe ochii asupra țerilor din care Polonia cumpără sare și să examineze cu ușurință transportul ei.

Autoritatea de guvernămînt a Galiției, comandînd să se facă în Polonia magasii pentru acest produs, sporește vinderea sării. La fel și regele Prusiei mărește comerțul său prin acest import. Cursul rîurilor Nipru și Nistru înlesnește transportul sării din Crimeia și chiar a celei din Galiția, mai puțin costisitoare, atît din punct de vedere al extragerii, cît și al expedierii în Polonia. Această concurență a trei domni independenți și totdeauna geloși pentru comerțul lor, va opri importul sării moldovenești în Polonia. O dovadă a acestui adevăr sînt ordinele Împăratului, care lasă să între mai ieften sarea din Galiția în localitățile în care și sarea din Prusia își are magasiile ei.

Legăturile Poloniei cu acești vecini sînt cunoscute. Așezămintele invariabile ale acestor Curți neputînd să fie schimbate din causa marilor schimbări de Domnitori garantează cursul întrerupt al comerțului. Toate aceste avantagii pe care le au acești luminați proprietari ai acestui produs asupra sării principelui Moldovei ar trebui să fie causa întrebuințării cît mai grabnice a comerțului moldovenesc și a unei părți considerabile a venitului M. V.

Se poate însă că va voi cineva să mă convingă că transportul sării din Crimeia pe Dunăre și Nistru e imposibil în contra cursului rîurilor; totuși vederea a mii de vase care se opun puterii apei pe Dunăre, Rin [sau] Vistula învinge și înlătură această greutate.

Legile Poloniei, neputînd să oblige pe Moldoveni, alcătuiesc regule pentru compatrioții supuși. Legea din anul 1638 e clară, iar cuprinsul ei e oprirea importului sării moldovenești și muntenești în Polonia. Poate că acei cari vînd sarea cu un preț mai mic vor voi ca această lege (cum se poate înțelege) să fie pusă în aplicare, iar Polonia, considerînd că această condiție este necesară într'o convenție folositoare pentru ea, nu va refusa primirea ei.

www.dacoromanica.ro

Nu mai am nimic de adăugat pentru a convinge pe M. V. despre justeța acestei argumentări, care e menită, între altele, să întărească prietenia M. V. pentru Republica polonă și să înlăture ocasiile de a strica această prietenie supt orice pretext.

Mi se pare că acest unic mod de a mări exportul sării din Moldova constă în decretarea: cumpărătorul, potrivit cu cantitatea cumpărăturii, va avea fixat un preț mai mic.

Dacă această ideie pare să fie justă, M. V. veți binevoi să fixați prețul conform regulelor pe care tocu ai am avut onoarea să le expun.

Dat în Iași, în ziua a doua a lunii August, anul 1787.

Bibl. Czart., ms. 1176, fol. 533-7.

Am făcut traducerea după o copie polonă. Același document în traducere franceză la fol. 567-9.

II.

Tot în acest manuscript am găsit un foarte interesant document care arată detaliat cantitatea și felul mărfurilor exportate de Polonia la noi în anii 1784-1786. Pentru înțelegerea documentului, dăm dicționariul de mai jos. Ordinea cuvintelor e aceia din document.

Anyż = anisonul.
Bydlo rogate = animale cornute.
Brieszy = ?
Dziegieć = gudronul.
Garnek (pl. gar[n]ki) = oale.
Jęczmień = orzul.
Koń (pl. konie) = calul.
Kożuch (pl. Kożuchy) prosty = cojoc simplu, obișnuit (sau blană, șubă).
Kasza jaglana = crupe de meiu.
Konopie (pl.) = cînepa.
Len nie czesany — inul brut.
Len (pl. lny) = inul.
Masto = untul.
Mąka przeńa = făina de grîu. Żytna = făina de secară.
Miód = miedul (miód przaśny = faguri).
Obuwie skurzane = încălțăminte de piele.
Olej = uleiul.
Owies = ovăsul.
Owce i kozy = oi și capre.
Przenica = grîul.
Proso = meiul.

www.dacoromanica.ro

Pszczoły w ulach = albine in stupi.
Piwo = berea.
Płótno konopne i baczesne = pînză de cînepă şi de cîlţi.
Przędza konopna: fir de cînepă.
Powroźnicza robota = împletitură textilă (frînghii).
Proch = praf de puşcă.
Szkło polskie = sticlă polonă.
Smoła = smoala.
Skąpia farba = scumpie de văpsit
Skóry bydła rogatego surowe = piei brute de vite cornute. Kozłowe wyprawne = piei de capră, lucrate.
Sukno krajowe = postav indigen.
Siemię konopne = sămînţă de cînepă.
Tytoń polski = tutun polon.
Wereta (pl. werety) = un fel de cearşaf gros, ucrainean.
Werecina = pînză pentru cerşafurile numite „werety".
Wosk = ceară.
Zyto = secară.
Żelazo polskie — fier polon.

Măsurile[1] *întrebuinţate în acest document.*

Kamien (măsură de greutate) = 13 kgr. 13.728 gr.
Parowica[2] = măsură pentru cereale.
Beczka (măsură de capacitate) = 2 hl, 70. 151593 l.
Faska = o putinică pentru măsurarea untului. Mărimea variază.
Korzec[3] = măsură de capacitate, un fel de baniţă. În documente e la plural „korce".
Bunt = legătură cu 15 bucăţi.
Zokiec[4] = măsură de lungime, cotul.
Cetnar (măsură de greutate) = 65 kgr. 68.752 gr. = 5 kamień.
Sztuka (nu e niciun fel de măsură) = bucata.
Para („ „ „ „ „ „) = părechea.
Postaw sukna (ar fi un val de stofă) = 32 coţi.

Gh. Duzinchevici.

[1] Măsurile au variat după timp şi loc. Nu avem azi un studiu în basa căruia să putem determina cu exactitate ce represintă în adevăr măsurile din documentul nostru.

[2] În „Słownik języka polskiego", IV, Varşovia 1903, se scrie relativ la această măsură: „jakaś miara zbożna. Wciągu trzech lat 1784-1786 wysłożyta parowic 1. 427 i pół." Curios e că s'a exportat sticlă (vezi documentul) măsurată cu „parowice" şi chiar oale.

[3] „Korzec warszawski" are 1 hl. 20.005157 litri. Aici nu ştim care e întrebuinţat.

[4] Este un cot mare şi unul mic. „Łokiec warszawski" are 59 cm, 5.538 mm. În document nu ştim care e întrebuinţat.

www.dacoromanica.ro

Specyfikacya wyszłych zkraiu Polskiego pro Elito na Wołoszczyznę Produktow y Towarow Polskich z Regestrow Cylnych Kumor, Mohilow, Cekinuwka y Raszkow z Lat 3-h to iest 1784-85 y 1786 wyciągnięta

Lata	Anyz	Bydło Bogate	Brieszy	Dziegieć	Garki	Jęczmien	Konie	Kozuchy Proste	Kasza Jaglana	Konopie	Len nie czesany	Łny	Masło	Mąka		Miod Praszny	Obuwie sk urzane	Oley	Owies	Owce y Kozy	Przenica	Proso
														Przenna	Zytna							
	Kamienie	Sztuki	Parowice	Beczki	Parowice	Parowice	Sztuki	Sztuki	Parowice	Kamienie	Kamienie	Kamienie	Faski	Korce	Korce	Becziki	Pary	Beczki	Parowice	Sztuki	Parowice	Parowice
1784		27	13	39	228	176½	60	26	53	934	12040	20	1660	920	31½	176½	210	41	13	4730	1009	—
1785		174	137	34	258	70	315	—	5½	224	5435	20	1895	3569	8½	646	92	—	—	1969	946	9
1786	166	114	92	11	343	19	105	2	42	961	13005	1	2452	3609	2	1350	82	50	6	152	1542	729
Summa	166	315	242	84	829	265½	480	28	100½	2119	30480	41	6007	8098	42	2172½	384	91	19	6851	3497	738

Lata	Pszczoły w Ulach	Piwo	Płotno konopne Baczeme	Przędza konopna	Powroznicza Robota	Proch	Szkło Polskie	Smoła	Skąpia Farba	Skory		Sukno Krajowe	Siemie Konopne	Tyton Polski	Wereły Ruskie	Werecina	Wosk	Zyto	Zelazo Polskie			
										Bydła rogatego Surowe	Koztowe wyprawne											
	Sztuki	Beczki	Sztuki	Kamienie	Za złoty Pol.	Kamienie	Parowice	Beczki	Kamienie	Sztuki	Sztuki	Postawy	Korce	Kamienie	Bunty	Łokcie	Kamienie	Parowice	Celnary			
1784	300	—	3342	12	2828	10	40½	83	244	135	—	899	9	1802	2823	2420	—	46½	84			
1785	531	—	7307	14	986	113½	27	34	—	137	152	1415	—	1091	2151	1120	29	42	253½			
1786	688	55	6119	13	1460	12	19	39	—	286	42	1371	67	344	1310	250	—	1339	538			
Summa	1520 (sic)	55	16768	39	5274	135½	86½	156	244	258 (sic)	194	3685	77	3237	6284	3791 (sic)	29	1427½	875½			

Bibl. Czart., ms. 1176, fol. 459-60.

www.dacoromanica.ro

Un hrisov de la Vlaicu-Vodă din 1369

Se ştia de mult că Vladislav, zis şi Vlaicu, Voevodul Ţerii-Româneşti, a fost mare ctitor la Sfîntul Munte. Nu s'a cunoscut însă niciun act de ctitor sau de donator. E vorba de mănăstirea Cutlumuz, cunoscută ca Lavră a Ţerii-Româneşti. Fără îndoială, nu se putea presupune că era vorba de o fundaţie nouă a lui Vlaicu, ci numai de o refacere.

În adevăr Vlaicu-Vodă a fost ctitorul ei, dar de al doilea: δεύτερος κτήτωρ. Însă mănăstirea n'a avut vechimea care de obiceiu i s'a acordat, căci n'a fost ctitoria lui Alexis I Comnenul, ci mai nouă. Actul ctitoriei Voevodului romîn s'a păstrat. E din 1369. A fost găsit de d. profesor G. Millet din Paris şi dat spre publicare de d. P. Lemerle, care pregăteşte ediţia tuturor actelor greceşti găsite la Athos. Acesta discutînd întăiul act de fundaţie, care nu este decît un falsificat al numitei mănăstiri, aminteşte şi de acest document. Găsesc cu cale că e bine să atrag atenţia asupra lui [1].

După puţinele indicaţii date, se poate vedea însă că actul a fost redactat în greceşte, iar din cuprins, din atît cît ni se dă, avem totuşi data sigură cînd Vlaicu-Vodă devine ctitor la Sf. Munte şi intră în legătură chiar cu Hariton, care va ajunge Mitropolit al Ţerii-Româneşti. Evident că pentru a avea actul în întregime trebuie să aşteptăm publicarea întregii colecţii a d-lui Millet, atît de bogată în acte care ne privesc.

A. Sacerdoţeanu.

---

[1] P. Lemerle, *A propos de la fondation du monastère de Koutloumous: un faux chrysobulle d'Alexis III, empereur de Trébizonde*, în *Bulletin de correspondance hellénique*, vol. 58 (1934), I, p. 229: „Dans la deuxième moitié du XIV-e siècle, Koutloumous passe sous la protection et la tutelle des princes de Valachie, et l'un deux, Jean Vladislav, en 1369, s'engagera à reconstruire le couvent; on le voit prendre à cette occasion le titre de δεύτερος κτήτωρ. L'higoumène de Koutloumous est alors un personnage célèbre, Chariton, qui deviendra métropolite d'Ungrovlachie". E tot ce ni se spune despre acest act.

www.dacoromanica.ro

Despre lupta din 1330 a lui Basarab Voevod cu Carol-Robert

Ar putea să pară de mirare faptul că reluăm cercetarea războiului dintre Basarab şi Carol Robert, dat fiindcă el a fost, până acum, cercetat supt toate aspectele, şi presintat supt toate formele [1]. Dacă totuşi reluăm această cercetare, o facem ca să semnalăm o foarte interesantă ştire contemporană, care, de şi publicată de multă vreme intr'o cunoscută colecţie de cronici [2], a scăpat totuşi, după cite ştim, cercetătorilor noştri.

Importanţa acestei ştiri constă în faptul că presintă bătălia supt o lumină nouă şi cu totul deosebită de cea pe care ni-o dau izvoarele cunoscute până acum. Vom încerca deci să punem ştirea cea nouă alături de cele cunoscute.

Vechile informaţii. Asupra luptei de care ne ocupăm aici ne informau atit cronicele ungare, cît şi numeroase documente contemporane. Informaţiile acestora din urmă sînt foarte reduse şi vage. Lupta a avut loc „în quodam loco nemoroso et silvoso indaginumque densitate firmato [3]", „in quodam loco condenso et obscuro [4]" sau „în quibusdam locis districtis et silvosis indaginibusque firmatis stipatis [5]". Acelaşi document arată că Basarab ar fi atacat în două rînduri [6].

[1] Amintim cele mai însemnate cercetări: A. D. Xenopol, *Istoria Rominilor din Dacia Traiană*, ed. III-a, vol. III, pp. 65-9; N. Iorga, *Geschichte des Rumänischen Volkes*, Gotha 1905, vol. I, pp. 260-81; *Istoria Armatei Româneşti*, ed. II, Bucureşti 1929, vol. I, pp. 75-79; *Carpaţii in luptele dintre Romini şi Unguri*, A. A. R., M. S. I., I, XXXVIII, 1915, pp. 81-85; *Deux conférences eu Suisse. Les luttes pour la liberté...*, etc., Văleni 1929, pp. 3-10; N. A. Constantinescu, *Bătăliile mari ale Rominilor*, I, *Bătălia de la Posada, 1330, 9-12 Novembre*, Bucureşti, s. a. [1930]; I. Lupaş, *Lupta de la Posada, 1330*, în *Anuariul Comisiunii Monumentelor Istorice, Secţia pentru Transilvania*, 1930-31, Cluj 1932; Ilie Minea, *Războiul lui Basarab cel Mare cu Carol-Robert (Novembre 1330)*, in *Cercetări Istorice*, V-VIII (1929-31), Iaşi 1932.

[2] *Scriptores rerum prussicarum oder Die Geschichtsquellen der Preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft*, editată de Th. Hirsch, M. Töppen şi E. Strehlke, Leipzig 1863-68, 5 vol.

[3] Doc. din 1332; Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria Rominilor*, I [1], pp. 623-4.

[4] Doc. din 1333, *ibid.*, pp. 626-7.

[5] Doc. din 1335, *ibid.*, pp. 633-4.

[6] „....semel et secundario..."; acelaşi lucru cu aceleaşi cuvinte intr'un document din 1354, de la Ludovic-cel-Mare, Hurmuzaki, I [2], pp. 34-5.

www.dacoromanica.ro

În afară de acestea avem menţiuni fără prea mare importanţă pentru studiul de faţă [1].

Cronicile în schimb dau lămuriri cu mult mai bogate atît asupra întregului război, cît şi asupra luptei propriu-zise. Aceste informaţii par să derive toate de la un singur izvor, azi pierdut, probabil opera unui martor ocular [2], şi a cărui cea mai veche şi cea mai completă copie este cunoscutul „Chronicon Pictum Vindobonense [3]" compilat şi mai ales admirabil ilustrat, cu peste 140 de miniaturi, de către un călugăr numit Marcus pe la 1358. Iată cum e descrisă lupta de această cronică:

„...Rex revertebatur securus, confidens de fide perfidi scismatici. Venit in quandam viam cum toto exercitu, quae via erat in circuitu et in utraque parte ripis praeeminentibus circumclusa, et ante, unde erat dicta via patentior, indaginibus in pluribus locis fortiter fuerat circumsepta per Vlachos. Rex autem et sui omnes, nichil tale quid penitus opinantes, in ripis undique Vlachorum multitudo, innumerabilis superius discurrendo, iacula iacentes super Regis exercitum, qui erat in fundo depressae viae, quae nec via dici potest, sed quasi navis stricta, ubi propter pressuram cadebant dextrarii fortissimi, cum militibus circumquaque, quia nec ad vias utriusque lateris viae propter praecipitium ascendere poterant con-

[1] Şi anume în: 1331, Zimmermann Fr. şi Werner C., *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. I, Sibiiu 1892, p. 441; acelaşi an, Hurmuzaki, I [1], p. 616; Zimmermann, I, pp. 443-4; 1332, Hurmuzaki, I [1], pp. 624-6; 1334, *ibid.*, p. 632; 1335, *ibid.*, pp. 638-9; 1336, Zimmermann, p. 471. De la Ludovic-cel-Mare, 1351, Hurmuzaki, I [2], p. 14; 1352, *ibid.*, pp. 23-4; 1357, *ibid.*, pp. 49-51; 1364, *ibid.*, p. 87. Documentul din 9 Decembre 1330, publicat în *Monumenta Hungariae Historica*, semnalat pentru prima oară la noi de d. prof. N. Iorga, *O mărturie nouă asupra luptei lui Basarab-Vodă cu Ungurii*, în *Convorbiri Literare*, XXXV (1901), pp. 281-6, şi pentru a doua oară de d. V. Motogna, *Iarăşi lupta de la Posada*, în *Revista Istorică*, an X, 1923, pp. 82-5, utilisat de I. Lupaş în *o. c.*, şi de d. N. A. Constantinescu, *o. c.*, este considerat ca fals de către Wertner Mór, *Megyegyzések a Blagay-Család Oklevéltárá-hoz*, în *Századok*, XXXII (1898), pp. 836-43. Cf. Ilie Minea, *o. c.*, p. 331 şi nota 1. Neavînd pentru un moment la îndemînă textul integral al acestui document, nu putem vedea temeinicia obiecţiilor ridicate în articolul suscitat şi care priviesc datarea (p. 841) şi demnitarii bisericeşti (p. 841) şi laici (p. 842).

[2] Acesta pare a fi Ioan de Küküllő, despre care v. N. Iorga, *Cele mai vechi cronici ungare şi trecutul Rominilor*. II, *Epoca Angevină*, în *Revista Istorică*, VIII (1922), p. 13.

[3] Franciscus Toldy, *Marci Chronica de gestis Hungarorum ab origine gentis ad annum 1330 producta*, Pesta 1867, dar în care ultimele pagini, care presintă tocmai războiul de care ne ocupăm, n'au fost reproduse.

www.dacoromanica.ro

tra Vlachos, nec ultra procedere, nec fugae locum habebant propter indagines ibi factas, sed erant omnino sicut pisces in gurgusto vel in rete comprehensi [1]."

În resumat documentele ni arată un loc strimt, întunecos, și mai ales păduros, care a fost întărit prin „indagines".

Cronica arată ca loc al bătăliei un drum printr'un defileu prin care armata a trebuit să treacă și ale cărui intrări au fost astupate și întărite cu „indagines".

Bătălia a constat în închiderea întregii armate în defileu – ale cărui creste erau ocupate de arcași romîni, – și distrugerea ei prin săgeți și sulițe („iacula"). Miniaturile din Chronicon Pictum ilustrează această versiune [2].

Izvoarele nouă. Complet deosebită de această versiune este aceia pe care o găsim într'un suplement la cronica lui Petrus de Dusburg, „Chronicae terrae Prussiae", în legătură cu altă bătălie [3]:

17. *De vastacione terrae Colmensis.*

Eodem anno [4] in autumno Lotheco [5] rex Polonie cum omnibus equitibus regni sui, et multis stipendiariis et VIII milibus, quos ei misit rex Ungarie de populo suo in subsidium, intravit potenter terram Colmensem et obsedit civitatem et castrum Schönese, et post hoc venit ante castrum Lypam, nec tamen horum aliquod impugnavit, sed X diebus terram predictam rapina et incendia molestavit. Tandem deficientibus victualibus et pactis quibusdam intervenientibus recessit."

După aceasta urmează un capitol puțin interesant pentru chestiunea noastră [6], și apoi:

---

[1] *Chronicon pictum*, ed. cit., p. CXVII.

[2] „Celui qui représente la scène a été là du 9 au 12 novembre 1330, quand se déroula la bataille de Posada, ou bien il a été informé par l'un des participants"; N. Iorga, *Les luttes pour la liberté*, p. 5.

[3] *Scriptores rerum Prussicarum*, vol. I, p. 3 și urm.

[4] 1330. După cum se vede mai sus la cap. 16, *De destructione civitatis Rigensis*: „Anno predicto, scilicet 1330" (p. 214).

[5] Vladislav Lokietek. Carol-Robert era căsătorit pentru a treia oară cu Elisabeta, fiica lui Vladislav, cu care a avut trei copii, dintre cari primii doi au murit în vrîstă fragedă; cel de-al treilea e Ludovic, supranumit mai tîrziu cel Mare. Din causa acestei rudenii, credem, regele Ungariei a trimis ajutor celui al Poloniei.

[6] Cap. 19, *De quodam miraculo*. E vorba de o arătare a Sfintei Fecioare.

www.dacoromanica.ro

17. *De vindicta Domini.*

Medio tempore, quo Ungari terram Colmensem destruerent, rex Ungarie cum maximo exercitu processit contra regem quendam, subditum suum. Dum regnum illius invaderet, rustici illius regionis arbores sylve, per quam oportebat Ungaros redeundo transire, serris [1] preciderunt per medium ut, dum una caderet, tangendo aliam deprimeret, et sic deinceps. Unde factum est ut, dum in reditu intrassent Ungari dictam sylvam, et rustici predicti moverent arbores, cecidit una super aliam et sic cadentes omnes ex utraque parte oppresserunt magnam multitudinem Ungarorum. Ecce, licet deus natura sit bonus, placidus et misericors, paciens et multe misericordie, tamen secundum prophetum Naum est eciam ulciscens dominus, et, habens furorem, ulciscens dominus in hostes suos et irascens ipse inimicis suis. Quomodo ergo poterat dominus in paciencia et misericordia tolerare quod iste rex Ungarie gentem suam miserat ad destruendam terram Christi et matris sue et fratrum inibi habitancium, qui quotidie parati sunt exponere res et corpus, ut vindicet domini crucifixi. Utique sine ulcione non poterat dominus tolerari [2]".

Acelaşi lucru îl spune, în versuri germane, Nicolaus de Jeroschin, în *Di Kronike von Pruzinlant* [3]:

„Dî wîle dîse Ungern hî
als ich dâ vor wizzen lî
in Colmenlande pflâgen hern
dô sach man dort den kunic kêrn
von Ungern mit heres craft
ûf einem kunic der im gehaft
solde sîn mit dienste zû
und dâwidir strebete nû.
Den wolde er betwingen
und im gehôrsam bringen.
Nû mûsten zîn dî Ungerin dô
ob ein gebirge, daz was hô
vil enge wege in daz lant
daz dem kunge was benant
want dâ enwas kein ummestic.
Und dâ dî Ungern sus ûf kric
in daz rîch wâren kumen
und schûffen iren vrumen
hernde beide her und dar

[1] *Servis* în loc de *serris* în unul dintre manuscrise: este de sigur o greşeală de transcriere.

[2] *Scriptores rerum Prussicarum*, vol. I, pp. 218-19.

[3] *Ibid.*, p. 291 şi următoarele.

www.dacoromanica.ro

dâ nâmen ouch des iren war
al dâ di lantgebûre ;
want di wâren sûre
Si vlûn ûf daz gebirge
mit al irme gespirge [1]
und waz si zu den stunden
grôzir baume vunden
bi den wegen her und dar
di durchsnitten si gar
mit sâgen al durch den kern.
Darnâch dô di Ungeren ger
wurden heim kein lande wart
und quamen ûf der berge vart
und dô iz di gebûre zit
dôchte sin ûf beidir sît
der wege si di boume al
wegeten ; im vreislichen val
einre ie den andirn slûc
und ûf daz volc mit vâlle wûc
sô daz der Ungern her sô grôz
sûner wer dô nicht genôz ;
iz wurde meis irslagen tôt
Alsus rach unser hêrre got
an dem von Ungeren di nôt,
di er unbillich irbôt
sine mûter lande,
dâ er sin volc hin sande
daz si iz gar vorterbeten
und darin enterbeten
di dutschen brudre, di den mût
hân, daz si lîb und gût
wâgen in allen vristen
durch den beschirm der cristen
kegen den Littouwen
zu lobe den juncvrouwen
di lûtir als ein glas gebar
Cristum di wâre sunne clâr [2]."

Data și autorii cronicelor. Petrus de Dusburg a scris cronica sa în 1326, probabil la Königsberg, unde era frate-preot al Ordinului Teutonic. Aceasta e dedicată lui Werner von Orseln, Marele Maes-

[1] Gespirge = gloată.

[2] *Scriptores rerum Prussicarum*, I, p. 621. Evenimentul imediat următor și cu care se încheie ambele cronici este uciderea Marelui Maestru, întîmplată : „anno predicto, scilicet 1330, in octavo sancti Martini hyemali" (18 Novembre). Deci data evenimentului este *sigur* toamna anului 1330.

www.dacoromanica.ro

tru al Ordinului din acea vreme. De şi cronica lui merge pînă la 1326, totuşi are un adaus care continuă cu descrierea evenimentelor pînă la 1435[1]. Primele douăzeci de capitole ale acestui adaus, care cuprind evenimentele pînă la sfîrşitul anului 1330, sînt probabil scrise tot de el, după cum arată stilul[2].

Nicolaus de Jeroschin, capelan al Marelui Maestru Luther, duce de Braunschweig, a scris pe la mijlocul secolului al XIV-lea cronica sa, care nu este decît o traducere în versuri germane (mittelhochdeutsch) a cronicii lui Petrus de Dusburg. Ea cuprinde în cele 27.738 versuri ale sale şi cele douăzeci de capitole de adaus atribuite lui Petrus de Dusburg, capitole care în acest fel pot fi cu siguranţă datate ca scrise în prima jumătate a secolului al XIV-lea[3].

Importanţa ştirilor nouă. Noile ştiri sînt importante din următoarele puncte de vedere:

a) Ştiam că vestea înfrîngerii ajunsese la Roma transmisă de călugărul minorit Iohannes, trimis al regelui Ungariei pe lîngă Sfîntul Scaun[4]. Aflăm acum că faima acestei înfrîngeri a mers pînă la Marea Baltică, lucru explicabil, de altfel, date fiind raporturile dintre Regatul Ungar şi Ordinul Teutonic, care după alungarea din Ţara Bîrsei în 1225 n'a pierdut niciun moment, pînă pe la 1497, speranţa de a se putea întoarce în regiunile noastre[5].

b) Bătălia, aşa cum este presintată de acest izvor, are mare asămănare cu numeroase alte bătălii din trecutul românesc[6].

c) Avem o mărturie *scrisă* că acei cari au luptat împotriva regelui ungar au fost *ţerani*.

Emil C. Lăzărescu.

---

[1] Numai într'un manuscris, cel de la Thorn şi în prima ediţie a lui Hartknoch, Frankfurt şi Leipzig, 1679.

[2] Toate datele biografice şi amănuntele în legătură cu manuscrisele sînt luate din *Introducerea* la cronică, făcută de editorul M. Töppen, în *Scriptores rerum prussicarum*, vol. I, p. 3. Cf. şi Lohmayer, în *Allgemeine Deutsche Biographie*, vol. V, p. 492.

[3] Introducerea lui E. Strehlke, *Scriptores rerum prussicarum*, vol. I, pp. 291-2, şi Lohmayer, o. c., vol. XIII, p 779.

[4] Bula „*Ad nostram nuper*" din 1331, Hurmuzaki, I [1], p. 617.

[5] Ultima încercare pare să fi fost în legătură cu expediţia lui Ioan-Albert în Moldova la 1497. Philippus Callimachus, „diabolicus traditor italus", convinge pe regele Poloniei „ut Rex Walachiam sive Podoliam armis sibi subiugaret et ordinis magistrum cum suis illic collocaret", etc. *Historia brevis Magistrorum Ordinis Theutonici*, în *Scriptores rerum prussicarum*, vol. IV, p. 272.

[6] Ca, de exemplu, cea de la Hindău, 1397, şi cea din Codrii Cosminului, 1497.

www.dacoromanica.ro

Nou despre Petru Cercel

Pribegia lui Petru Cercel şi silinţile lui de a căpăta tronul muntean cu ajutorul regelui Franciei formează în istoria secolului al XVI-lea românesc un capitol în de ajuns de bine ilustrat din punct de vedere documentar. Stăruinţile depuse de cancelaria lui Henric al III-lea şi de represintantul acestuia la Constantinopol pentru a-i căpăta o numire din a cării obţinere regele îşi făcuse la un moment dat un punct de onoare, se loviseră de la început de reaua-voinţă a Înaltei Porţi, dublată de indolenţa caracteristică politicii otomane şi de banii Domnului de la Bucureşti, care îşi simţia clătinată stăpînirea. Astfel toate aceste tratative, care au durat aproape trei ani, au făcut să curgă multă cerneală; rapoartele ambasadorului frances la Constantinopol, ca şi instrucţiile regale ce i se trimit, amintesc la fiecare pas de stadiul în care se află afacerea „prinţului de Valahia", adăpostit între-timp în palatul ambasadei, la Pera.

Aşa se face că istoria începutului acestei Domnii ni este relativ bine cunoscut. Documentele pe care le adăugăm aici nu vor aduce poate prea mult ca informaţie nouă, şi nu vor desvălui întîmplări necunoscute. Ele interesează însă mai cu samă din alt punct de vedere, contribuind a face cunoscute condiţiile psihologice ale Domniei unui principe întru cîtva înstrăinat de ai săi, şi, în orice cas, de o altă formaţie intelectuală decît aceia a înaintaşilor săi. Sunt scrisori din care se întrevede une ori destul de clar atmosfera în care s'a obişnuit în Apus să trăiască prinţul acesta pribeag: e atmosfera Curţilor Renaşterii italiene, pe care le-au imitat regii dinastiei de Valois, a Curţilor cu poeţi şi artişti, cu sfetnici şi curtesani corespunzînd idealului pe care şi-l făcuse despre curteni un Baltazar Castiglione, o atmosferă pe care tînărul Domn avea să încerce a o transporta în palatul de curînd construit, anume pentru aceasta, la Tîrgovişte.

Într'adevăr, credem că nu se poate înţelege în de ajuns de bine ce a încercat să facă în Muntenia Petru Cercel, dacă nu se va cunoaşte mai întîiu ce a văzut în trecerea lui prin Apus. Va trebui să se ţină samă de faptul că a locuit mai mulţi ani în Franţa, la Curtea lui Henric al III-lea, o Curte libertină şi artistă, unde regele pleca noaptea din palat, pe ascuns, împreună cu cîţiva prieteni, în căutare de aventuri galante, şi unde Desportes primia

www.dacoromanica.ro

o abaţie pentru un sonet care avuse darul să placă protectorilor săi. A trecut pe urmă prin Veneţia, unde a fost primit de Serenisima Republică în mijlocul unui fast cunoscut şi nouă din cartea cea mare a ceremonîalului, şi a fost dus să visiteze Arsenalul, de mai multe veacuri mîndrie a acestui oraş; îndată se va înţelege atunci de unde i-a putut veni tînărului abia numit în scaun gîndul de a fabrica tunuri acasă la el, dacă nu de unde i-au venit şi lucrătorii. Trăind în mijlocul atîtor lucruri deosebite de ceia ce ştia că are să găsească în ţară, era firesc să-i vină în minte gîndul unei radicale transformări, al unei reforme, al cării proiect îl împărtăşise el însuşi lui Germigny. De aceia poate îl vor fi părăsit ai săi mai tîrziu, atunci cînd dorul său de schimbări li va fi apărut primejdios pentru vechile aşezăminte ale ţerii; căci, împotriva afirmaţiilor prietenilor italieni pe cari îi adusese în ţară pentru a-şi crea la Curte ilusia Occidentului părăsit, noul Domn va fi fost poate la început „adorat“ de ai săi, după un vechiu obiceiu care pe urmă a trecut în proverb, dar a fost tot tot aşa de uşor părăsit.

Nu ştim data precisă a sosirii lui Petru în Franţa; în orice cas, el se afla acolo încă de la începutul anului 1579. Pe vremea cînd se găsia la Constantinopol, avînd de la Turci făgăduiala că va obţinea Domnia, ambasadorul lui Ştefan Báthory, care nu putea să fie decît protivnic pretendentului susţinut de Henric, răspîndia zvonul că Petru plecase în Franţa împreună cu Laski[1]; dar o călătorie a acestuia la această dată ni e la fel de necunoscută. E probabil că Petru va fi venit cu cîtăva vreme, nu mult mai înainte de Februar 1579, cînd îl întîlnim pentru întîia oară la Paris.

Pus în curent cu ceia ce urmăria pretendentul pribeag, regele Franciei găsise de la început cu cale să-l susţină şi să-i dea speranţe, şi, încă mai mult decît atît, o pensiune graţie căreia Petru putu să rămînă cel puţin doi ani la Paris. Nu e greu de înţeles pentru ce politica franceză îmbrăţişase atît de răpede partea lui Petru. În primul rînd, un Domn în Muntenia, şi poate şi unul în Moldova, aşezaţi cu sprijin frances, ar fi fost un punct cîştigat împotriva Poloniei, unde după plecarea lui Henric fusese ales Báthory, pe care fostul rege refusa mereu să-l recunoască.

[1] Hurmuzaki, *Documente*, XI, p. 133.

www.dacoromanica.ro

În afară de aceasta, cancelaria regală se lăsase prea uşor înşelată de făgăduiala turcească şi crezuse că va obţinea foarte lesne îndeplinirea cererii ei, voind să facă dintr'însa o demonstraţie cît mai de efect a prieteniei franco-turceşti, prietenie de care aveau nevoie Francesii, şi pe care o afişau la tot pasul, împotriva primejdiei spaniole.

Oricare ar fi pricinile, regele susţinu de la început planul lui Petru. Astfel, la 16 April 1579, pregătindu-se de plecare spre Constantinopol, unde fusese proaspăt numit ambasador, Jacques de Germigny, baron de Germolles, căpăta în instrucţiile lui şi porunca precisă de a susţinea pe „prinţul de Valahia" în cererea pe care acesta o adresa Porţii prin mijlocirea lui [1]. Regele adresa în acelaşi timp o scrisoare Sultanului, repetîndu-i povestea pe care Cercel o răspîndise la Paris, şi după care, aflîndu-se ca ostatec la Constantinopol, în vrîsta de zece ani, la moartea tatălui său, cîţiva oameni, „prin sinistre şi nedrepte mijloace, reprobate de Dumnezeu şi de oameni, au pus stăpînire şi s'au făcut domni în ţara lui, de şi fuseseră trimişi acolo numai ca s'o guverneze pănă la o vrîstă mai coaptă a numitului principe". De aceia, şi mai ştiind pe de-asupra de la Petru că „oraşele şi supuşii din numita ţară a Munteniei îl doresc şi se silesc din toate puterile lor ca să-l recapete pe numitul principe, recunoscîndu-l ca adevăratul, unicul şi naturalul lor Domn", Henric intervenia pe lîngă bunul lui prieten Sultanul, cerîndu-i să săvîrşească actul de dreptate de a restitui pribeagului averea răpită [2].

Germigny ajungea la Constantinopol la sfîrşitul verii 1579; chiar în audienţa de presintare la Marele Vizir, care era Mohammed Sokoli, el făcuse cunoscută Porţii dorinţa stăpînului său, şi primise unele, destul de îndoielnice, făgăduieli. De starea tratativelor pe care le ducea acolo în folosul lui, ambasadorul îl anunţa şi pe Cercel, printr'o scrisoare datată din 5 Septembre 1579, prin care îl înstiinţa că lucrurile merg destul de bine şi că în curînd va putea să vină la Constantinopol, fiind sigur că are să-şi recapete Domnia [3]. O altă scrisoare, mai tîrzie, a ambasadorului o comunicăm acum; ni-a rămas din ea doar un fragment, într'o copie contemporană. Într'însa Germigny relatează lui Cercel re-

[1] Hurmuzaki, *Supl.* I [1], p. 46.
[2] *Ibid.*, pp. 45-8.
[3] Hurmuzaki, XI, pp. 101-2.

www.dacoromanica.ro

sultatul, pe care îl socoteşte favorabil, al întrevederii lui cu Socoli, şi de întîrzierea pe care a adus-o în aceste tratative asasinarea Vizirului, întîmplată la 11 Octombre, cu o zi mai înainte de data scrisorii [1]. Înlocuitorul lui Sokoli nu se arătă însă la fel de binevoitor, şi răspunse la o nouă intervenţie, spre mînia representantului frances, că „nu e treaba Maiestăţii Sale să se amestece în ţerile Sultanului, şi să pună principe pe cine vrea el“ [2].

În aceste imprejurări noi stăruinţi deveniau necesare, şi numai în vara anului următor, la 15 Iulie 1580, Sultanul se hotări să răspundă regelui, înştiinţîndu-l că Petru poate să se înfăţişeze la Sublima sa Poartă, fiind sigur că va reîntra în graţiile imperiale [3]. În vederea călătoriei pe care avea s'o întreprindă la Constantinopol, principele primi şi un salv-conduct, cu data de 6 Septembre 1580; Germigny se grăbi să-l trimită la Paris, prin secretarul de ambasadă Berthier [4]. Acesta ajunse tocmai în iarnă la Paris; îndată, încredinţaţi de reuşită, miniştrii regali hotărîră trimiterea pretendentului la Constantinopol.

În acest scop terenul fu pregătit din vreme printr'un număr enorm de instrucţii şi de scrisori de recomandare. În primul rînd, prinţul fu recomandat acolo unde avea să se oprească în drumul său spre Constantinopol; din castelul de la Chenonceaux, unde se afla atunci, regina-mamă Ecaterina scria la 2 Ianuar 1580 ducelui de Savoia „pentru a-l ruga să-l favoriseze, să-l ajute şi să-l asiste, dovedind faţă de el obişnuita-i liberalitate“; de altă parte, regele scria şi el, în acelaşi sens, o scrisoare pe care însă nu o avem [5]. Recomandări asămănătoare se îndreptară în zilele următoare spre Ferrara [6] şi spre Veneţia. În acest din urmă oraş, atît regele, cît şi regina scriseră în primul rînd ambasadorului lor, du Ferrier, cerîndu-i să presinte Senioriei pe principe şi să explice interesul şi dreptatea causei lui [7]. Se scriseră de asemenea duble scrisori către doge [8], şi, socotind că atîta nu e încă de

[1] Documentul no. I.

[2] Hurmuzaki, *Supl.* I[1], pp. 49-50.

[3] *Ibid.*, p. 52.

[4] *Ibid.* Salv-conductul *ibid.*, XI, pp. 102-3.

[5] Scrisoarea reginei în Baguenault de Puchesse, *Lettres de Catherine de Médicis*, VII, pp. 311-2.

[6] *Ibid.*, p. 316.

[7] Documentele No. III şi IV.

[8] Baguenault de Puchesse, *ibid.*, p. 315.

www.dacoromanica.ro

ajuns, Ecaterina de Medici scrise și ambasadorului venețian din Paris, Lorenzo Priuli, rugîndu-l ca, la rîndul lui, să înștiințeze pe doge de sosirea lui Petru la Veneția și de interesul cu care Franța urmărește reușita planurilor lui, ceia ce și făcu ambasadorul [1]. În plus, Cercel mai ducea cu el scrisori de mulțămire adresate de rege Sultanului, pentru a-i făgădui satisfacerea acestei dorinți, și alte scrisori ale Ecaterinei, către Sultana-Mamă, către Marele Amiral, către Aga Ienicerilor, și însfîrșit către Marele Vizir [2]. În sfîrșit, regele îi dădea noi scrisori pentru Germigny, prin care repeta porunca de a urmări cu asiduitate competiția principelui muntean [3], și în plus îi lăsa ca tovarăș de drum pe același Berthier, cu misiunea, nu numai de a-l însoți pînă la Poartă, dar, după numirea în Scaun, de a merge cu el în Muntenia, pentru a cerceta starea țerii și felul în care Franța s'ar putea folosi mai bine de prietenia lui Cercel.

La 3 Martie 1580, Cercel ajungea la Veneția, unde era primit, după cum mărturisește ambasadorul francez, cu sincere manifestări de prietenie. Venețienii se arătară bucuroși de planul lui Petru, și, după cît se pare, „presența lui n'a servit cu puțin la aceasta, ca și bunele și înțeleptele cuvinte pe care le-a rostit"; după ce însărcinară pe cîțiva nobili să-l conducă prin oraș, arătîndu-i arsenalul, armureria, tesaurul și monumentele orașului, Senioria îi votă o galeră „armată și aprovisionată", ca să-l conducă pînă la Ragusa, pe lîngă o gratificație de o mie de ducați [4].

Dar la Constantinopol lucrurile nu mergeau atît de răpede pe cît sperase cancelaria de la Paris. Cercel ajungea acolo la 8 Maiu 1581; lunile trecură pe urmă în făgăduieli și amînări de la o zi la alta, în necontenite pretexte și tergiversări, și Domnia rămase tot atît de departe. La început ambasadorul păstră speranța că realisarea făgăduelilor primite va fi totuși apropiată; scriind unui prieten din Franța, în Novembre al aceluiași an, el anunța curînda sosire acolo a unui trimis din partea lui Petru, special expediat spre a mulțumi regelui pentru sprijinul grație căruia obținuse „întoarcerea în Domnie, pe care Sultanul a făgăduit-o și pe urmă a confirmat-o de mai multe ori, dar care totuși a mai fost amî-

[1] Documentele N-le. V, VI, VII.
[2] Hurmuzaki, *Documente, Supl.* I [1], pp. 53-4; *ibid.*, XI, pp. 104-5.
[3] *Ibid.*, *Supl.* I [1], pp. 67-8.
[4] Documentul No. VIII. Cf. N-le. IX și X.

www.dacoromanica.ro

nată pentru puține zile, dintr'o pricină oarecare“ [1]. Dar zilele nu aveau să fie atît de puține la număr cîte le socotia Germigny. În tot anul acesta și în cel următor rapoartele pe care el le adresară regelui sînt de fiecare dată pline de explicații, în care cu timpul și el încetează să mai creadă, asupra pricinilor ce împiedecă imediata numire a lui Cercel. Din potrivă, fiecare scrisoare a regelui către ambasador repetă porunca de a continua să lucreze în vederea unei cît mai grabnice expedieri a acestei afaceri, a cării tergiversare începea să pricinuiască sînge rău la Paris. Împrejurarea aceasta dovedia într'adevăr cît de puțin temeiu se putea pune pe prietenia turcească, și, ceia ce era încă mai grav, dovedia lumii, și prin urmare și Spaniolilor, că această prietenie nu era chiar atît de strînsă pe cît se afișa, de vreme ce Francesii nu puteau să obțină de la Poartă nici atît de puțin lucru.

De aceia se înțelege că, pe măsură ce timpul trece fără a dovedi din partea Turcilor intenția de a proceda la realisarea celor făgăduite, regele începe să piardă răbdarea. Poruncile devin din ce în ce mai insistente către ambasador, „ca să-i îndemne și să-i silească să-și împlinească făgăduiala, arătîndu-li că nu e vorba mai puțin de cuvîntul pe care mi l-au dat, cît de reputația mea față de lumea întreagă și de reputația prieteniei noastre, prietenie care mi-a fost atît de puțin folositoare mie, și atît de plină de cinste pentru Împărăția lor“ [2].

Dar cu timpul, în fața neclintitei indolențe turcești și a uneltirilor, dintre care atîtea de alcov, grație cărora concurentul lui Cercel reușia să se mențină în Scaun, regele socoti că partida e pierdută definitiv și se gîndi că o retragere strategică e cea mai potrivită soluție, pentru a nu arăta lumii că a fost pînă la sfîrșit refusat. De aceia, scria el lui Germigny la 20 Octombre 1582, „de vreme ce rațiunea, datoria cuvîntului dat și considerația prieteniei mele sînt astăzi atît de puțin prețuite acolo încît nu se ține samă de ele cînd e vorba să obțin ceva de la ei, atît de mult îi stăpînesc avariția și corupția, trebuie să ne mulțumim înțelepțește cu ceia ce se poate, sperînd că se va ivi vre-un alt prilej cînd vor avea nevoie de prietenia mea, și li va părea rău că n'au știut s'o păstreze mai bine. Totuși nu vreau, pentru

[1] Documentul No. XI.
[2] Documentul No. XII.

www.dacoromanica.ro

acest prinţ din Valachia, să prejudiciez într'atîta afacerile noastre ca să rup cu ei, într'o vreme cînd sînt silit a-mi păstra prietenii din toate puterile." Aşa fiind, el cerea lui Germigny să părăsească această întreprindere din care reputaţia lui şi a prieteniei cu Turcii, pe care o cultiva cu atîta îngrijire, nu putea să iasă decît scăzută [1]. Dar speranţe noi veniră tocmai atunci să mai îmblînzească supărarea regală.

Îndată după ce obţinu firmanul de numire, Petru îşi împlini faţă de regele Franciei datoria la care de mult se gîndise, expediindu-i un trimes special cu scrisori prin care să-i anunţe fericita deslegare a aşteptărilor lui şi să-i înnoiască asigurările lui de recunoştinţă. Trimisul fu un Frances, Mellier de la Constance, luat poate din anturagiul lui Germigny. El se opri mai întîiu la Veneţia, unde fu primit de noul ambasador, Hurault de la Maisse, înlocuitorul lui Ferrier, şi presintat de el Colegiului, care ascultă mesagiul de mulţămire al noului Domn [2]. El trecu pe urma la Ferrara, unde trebui să aştepte o bucată de vreme pe ducele absent, către care avea o solie asămănătoare, şi din pricina aceasta ajunse cam tîrziu la Paris, unde vestea numirii lui Cercel îl precedase.

Între-timp Domnia cea nouă începuse la Bucureşti, în condiţiuni pe care ni le face în parte cunoscute o scrisoare a unui Italian din jurul Domnului către Germigny, care şi după plecarea lui Petru continua să aibă o neîntreruptă legătură cu el. În ţară, Cercel trebui să-şi atragă mai întîiu simpatia supuşilor, lucru pe care îl făcu conformîndu-se pe cît putu mai bine vechilor obiceiuri. Astfel el „ţine divan în mod obişnuit în fiecare zi pînă la amiază, şi une ori pînă la *chindie* (quindi), ascultînd cu interes şi cu plăcere pe bogat ca şi pe sărac; ba, mai mult, iubeşte şi ocroteşte sărăcimea şi nu îngăduie să i se facă vre-o năpastă. În primul an de Domnie îl vedem de asemenea dînd banchete sfetnicilor săi, cărora li oferă, la 1-iu Decembre şi la Sfîntul Nicolae, blănuri şi haine de preot, încît „nu numai că e iubit de supuşi, dar e adorat, căci se vede limpede cum stau privindu-i în faţă, parcă ar fi Dumnezeu pe pămînt" [3].

[1] Hurmuzaki, *Documente*, XI, pp. 141-2. Originalul, ca şi toată corespondenţa originală a regelui cu Germigny, în manuscriptul Bibliotecii Naţionale din Paris, Nouvelles Acquisitions Françaises, No. 20.048.

[2] Documentele XX, XXI, XXII.

[3] Documentul XXIII.

www.dacoromanica.ro

În acelaşi timp, Cercel ar fi voit să-şi împace şi vecinii şi să li ofere prietenia sa; în acest scop se gîndise să întrebuinţeze pe Italienii cari-i formau în majoritate curtea. Un Zuan de Polo [1], cules fără îndoială de la Veneţia, era indicat pentru o ambasadă la Ragusa, unde ar fi avut poate să trateze vre-o afacere comercială, şi un Franco Finori avea să fie desemnat ambasador în Polonia. Germigny însă, care aflase de aceste proiecte, sfătui să nu se trimită solie în Polonia, unde domnia tot Báthory cel nerecunoscut de Henric al Franciei, care continua să se numească rege al Poloniei; întrarea în relaţii cu usurpatorul ar fi putut să-l nemulţămească pe acesta, şi de aceia Petru renunţa la planurile lui.

Franco Finori şi Zuan de Polo nu erau, în vremea aceasta, singurii Italieni pe cari Cercel îi adusese în ţară. Un Francesco Vicenti se numără printre corespondenţii din Muntenia ai lui Germigny, bucuros că are acolo informatori. Negustori italieni străbat ţara, atraşi de Domn, nu numai cu facilitări ale condiţiilor de comerţ, dar şi cu daruri. Doi fraţi, Tommaso şi Giacomo Alberti [2], se ocupă cu negoţul de blănuri, probabil traficate prin Muntenia din Moscova, şi cel din urmă ia şi arenda vămurilor muntene, împreună cu un Ianachi şi cu Chiotul Nicolae Nevridi [3]. Un Andrea Demonogiani [4], fost căpitan în Candia în vremea războiului turco-venetian, se arată a avea comanda a două sute de Arnăuţi din garda domnească [5]. O întreagă colonie italiană se stabileşte astfel la Curte, formînd împrejurul Domnului un cerc de oameni cari nu se vor fi interesat poate numai de foloasele materiale ce puteau resulta pentru ei din prietenia domnească.

E adevărat că Germigny pomeneşte într'o lungă scrisoare de „cei cari merg în Valahia împreună cu Excelenţa Sa Principele, cu nişte planuri parcă ar merge la mărul de aur". Dar, după toate aparenţele, corespondentul căruia îi adresa la Bucureşti această scrisoare nu era unul dintre aceia. Ambasadorul frances la Constantinopol îi face un adevărat curs asupra purtării pe

[1] [Cred că e vorba de Giovanni dei Marini Poli, din Ragusa, care ţinea pe o nepoată a Doamnei Ecaterina, soţia lui Alexandru-Vodă Mircea. — *N. Iorga.*]

[2] [V. şi Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, tabla. — *N. I.*]

[3] Documentul No. XXIII.

[4] [Veche familie bizantină; v. Iorga, *Notes et extraits*, seria a 2-a, tabla. — *N. I.*]

[5] Hurmuzaki, *Documente*, III [2], p. 21.

www.dacoromanica.ro

care trebuie s'o aibă un curtean vrednic de acest nume ; se vede, de altfel, printre rînduri că scrisoarea e trimisă tot atît de mult pentru Petru, cît pentru prietenul lui, Franco Finori. Faptul că diplomatul din Pera scria corespondenților săi despre asemenea lucruri dovedește că astfel de preocupări existau in mintea Domnului și cel puțin a unora dintre tovarășii săi, Altfel lunga predică a lui Germigny nu ar avea niciun rost și nicio explicație.

E vorba într'însa de o mulțime de lucruri; sînt învățături pentru Finori, despre care Germigny a aflat că a fost numit sfetnic domnesc, dîndu-i cu acest prilej o mulțime de sfaturi care în majoritate sînt locuri comune, fără alt interes decît acela de a desvălui interesul amicilor lui Petru pentru asemenea lucruri. Noul sfetnic, bine înțeles, va fi cu totul desinteresat, va părăsi la ușa divanului urile și prieteniile care ar putea să-l influențeze, și nu va urmări decît folosul țerii și al domnului ei. În același timp, va comunica lui Petru acest sfat al prietenului său de la Constantinopol, ca să-și aleagă cu multă grijă prietenii și sfătuitorii, să se îngrijească din vreme de viitor, pe care se vede că ambasadorul îl va fi ghicit încă de atunci tulburat, și să procedeze cu multă prudență la realisarea reformelor pe care încă de la Constantinopol i le anunțase, de oare ce niște transformări bruscate ar fi putut să-i înstrăineze simpatiile țerii [1].

Nu știm în ce măsură aceste planuri de reformă au contribuit la curînda cădere a lui Cercel. Fapt este că după puțină vreme intrigile începură din nou la Constantinopol, în vederea înlăturării lui din Domnie. Pentru a face față acestor urzeli, Petru păstră neîntrerupt legăturile cu Germigny. În afară de o scrisoare credențială al cării rost nu se poate defini, de oare ce nu poartă nicio indicație asupra împrejurărilor în care a fost scrisă sau asupra purtătorului ei, dar care, fiind un autograf al Domnului, servește cel puțin pentru a precisa cunoștințile de limbă italiană ale lui Cercel [2], cunoaștem încă o scrisoare a lui către Germigny, datată din al doilea an al Domniei, din 16 Septembre 1584, din Tîrgoviște. Într'însa se vorbește tocmai de aceste primejdii constantinopolitane care începuseră să se ivească și de zvonurile pe care un Ambrosino, dușman Domnului, le răspîndise acolo, pentru

[1] Documentul No. XVIII.
[2] Documentul No. XXV.

www.dacoromanica.ro

a-l discredita în fața lui Germigny. Petru înoiește odată mai mult dovada recunoștinții față de regele Franciei. recunoscînd, spune el, „că de la el ni vine Domnia, și sperînd să ne menținem multă vreme într'însa, supt umbra și supt sigura protecțiune a Maiestății Sale [1]". Se știe însă că protecțiunea aceasta nu i-a fost prea mult timp de folos, și anul următor avu să fie sfîrșitul Domniei lui.

Stăpînirea lui Petru Cercel a fost astfel trecătoare, și planul lui de reformă a trecut și el la fel, atingînd țara într'un fel cu totul superficial. Din opera începută el nu avuse timp să realiseze decît un palat pe care îl pregătia pentru alții, și cîteva țevi de tun, purtînd săpată în tuciu domnească lui stemă. Era tot ce cunoșteam pînă acum din planurile lui de înoitor. Credem că din aceste scrisori, prea puține încă pentru a aduce o lumină definitivă, dar, în orice cas, caracteristice și suggestive pentru o atmosferă întreagă, se poate vedea ceva din viața pe care tînărul Domn voise s'o ducă în acel palat ce nu-i era hărăzit, ceva din gîndurile și din preocupările lui.

I.

1579, Octombre 12, Constantinopol. Germigny către Petru Cercel.

Conclusione scritta del Signore de Germeni al Principe di Valachia.

Hor, doppo sì longi discorsi, incominciò detto Bassà ricercarmi con grandissima instantia, in che modo vi erate partitto. Io a tutti questi passi risposi secondo i ricordi che ne ho di Vostra Eccellenza, dicendo in somma che Sua Maestà pregava il Signore quanto più caldamante poteva di adoperar la giustitia in questo fatto, et insieme recordarsi che simili accidenti possono accadere (con la forza) ad ogni principe [2], soggiognendo oltra parecchie altre ragioni che mi parvero far a questo servitio; per conchiuderla, io feci talmente ch'in fine mi resi detto Bassà favorevole, il qualle mi promesi di presentar dette lettere di Sua Maestà al Gran Signore et di fargli arzo, cioè dargli raguaglio di tutto'l negotio, con speranza che mi detti farlo riuscire.

Ecco, Illustrissimo Signore, quel ch'io trattai col detto Bassà. Di poi ho usato diligenza a risaper quel ch'è successo supra

[1] Documentul No. XXIV.

[2] In text: *Principio*. În afară de cîteva casuri în care greșelile pretează la confusiune, s'a respectat pretutindeni ortografia originală fără a atrage atenția asupra tuturor ciudățeniilor grafice și franțuzismelor din scrisorile italienești ale lui Germigny.

www.dacoromanica.ro

questo, il che non ho potuto fin quì, perchè accasò che'l sopradetto Mehemet Bassà è stato ferito et morto da un povero Turco, sendo nel suo divan, di che questa Porta resta alquanto sbigotita. Pur Vostra Signoria Illustrissima resti sicura per conto di detto suo negotio di non haver perso niente, anzi avanzato. Come prima sarà elleto ill successore del morto, io ne tratterò con esso lui, et vi darò aviso della sua risposta.

Il sopradetto amico mi ha detto che la madre del Signore sta molto dalla parte di quel giovane che gode il vostro principato et della madre sua, al che ricercaremo i remedii convenienti, che piaga antiveduta assai manco nuoce. Mentre io la supplico di star di buona voglia et di conservarmi nel numero di quelli che desiderano di servirla et gli sono humilissimi servitori, che questo è il piu gran favore ch'io aspetto da Vostra Eccellenza, alla quale dopo havergli basciato humilimente le mani, prego il Signore Iddio, etc.

Dalle vigne di Pera, alli XII di ottobre 1579.

Germigni.

(Institut de France, Coll. Godefroy, ms. 96, fol. 147; copie, fragment.)

II.

1580, Novembre 17, Moretta[1]. *Lorenzo Priuli, ambasador al Veneţiei în Franţa, către Doge.*

.... Il secretario di Monsignor di Germini, Ambasciator del Re Christianissimo in Costantinopoli, venuto questi giorni a Sua Maestà, ha portato un salvocondotto al figliuolo del Principe di Valacchia passato, perchè vada a rissolver a Costantinopoli la sua restitutione nel stato; il che ha ottenuto per il favore di questa Maestà....

(Bibliothèque Nationale, ms. italien 1731, fol. 432; copie.)

III.

1581, Ianuar 3. Ecaterina dei Medici către du Ferrier, ambasador al Franciei la Veneţia[2].

Monsieur du Ferrier,

J'adjousteray ce petit mot à la lettre que le Roy, Monsieur mon fils, vous escrit pour l'affaire de mon cousin le Prince de la Grande

[1] Moretta e desigur Moret-sur-Loing, castel regal în apropiere de Fontainebleau.

[2] Publicată întîiu de Baguenault de Puchesse, *Lettres de Catherine de Médicis*, tome VII, Paris 1899, p. 312. Un fragment în Hurmuzaki, *Documente, Supl.* I [1], vol. I, p. 54.

www.dacoromanica.ro

Valaquie, pour vous prier l'avoir pour bien recommandé, luy assistant de vostre avis et conseil, et le presenter avec le secretaire Berthier aux seigneurs de Venise, lesquels vous prierez de ma part de le gratifier et secourir en son besoin et le favoriser de tout ce qu'ils pourront pour le bien et poursuitte de son restablissement, pour lequel effect mondict Seigneur et fils a chargé ledict Berthier de l'accompagner, pour l'asseurance qu'il a de sa suffisance et fidelité, aussy qu'il a demeuré pres de vous; sur quoy vous me ferez service agreable. Priant Dieu qu'il vous ait, Monsieur du Ferrier, en sa saincte et digne garde.

Escrit à Chenonceau, ce 3 janvier 1581.

Catherine.

De l'Aubespine.

(Bibliothèque Nationale, Coll. Cinq Cents de Colbert, ms. 368, p. 212. Copie.)

IV.

1581, Ianuar 6, Blois. Henric III către du Ferrier.

Monsieur du Ferrier,

Je n'ay espargné recommandation quelconque afin que le Prince de la Grand Valaquie, mon cousin et bon amy, peust entrer en son pays et principauté, estant l'un des poincts dont j'ay expressement chargé le Sieur de Germigny lors de son partement, lequel veritablement s'y est employé diligemment, de façon que j'en ay eu response telle que je l'attendois et pouvois desirer, avec promesse du Grand Seigneur de restituer iceluy Prince en ses dicts estats, tant par lettres de Sa Haultesse que par le sauf-conduit qu'elle luy a envoyé pour aller à son heureuse Porte, et par apres estre restably. Sur quoy ayant jugé bon qu'il s'acheminast au plus tost, et pour de tant plus autoriser et fortifier son affaire, j'envoye avec luy pour l'accompagner le secretaire Berthier, portant letres de recommandation tant audict Grand Seigneur, à la Sultane Reyne, mere de Sa Haultesse, et autres seigneurs de Levant, qu'aux Princes d'Italie, et notamment au Duc et Seigneurie de Venise, auxquels vous les presenterez de ma part, les priant avec grande instance de favoriser en tout ce qu'ils pourront le bien et cause dudict Prince, par lequel vous sçaurez plus à plein le merite de ses droits et pretentions, le vous recommandant en tout ce que pourrez luy donner confort et assistance, et vous me ferez service bien agreable; ayant chargé ledict secretaire de me faire relation à son retour de l'heureux succes dudict affaire, et de l'estat, gouvernement et qualitez de ce pays-là, ainsy qu'il vous dira de ma part. Priant Dieu, Monsieur du Ferrier, etc. Escrit à Blois, ce 6 janvier 1581.

Henry.

Brulart.

(Bibliothèque Nationale, Coll. Cinq Cents de Colbert, ms. 368, pp. 211-2; copie.)

www.dacoromanica.ro

V.

1581, Ianuar 11, Chenonceaux. Ecaterina d' Medici către Lorenzo Priuli, ambasadorul Veneţiei la Paris[1].

A Monsieur l'Ambassadeur de Venize résidant en Cour du Roy, Monsieur mon fils.

Monsieur l'Ambassadeur,

Le prand desir que j'ay que mon cousin le Prince de la Grande Valaquie arrive tost à Constantinople pour recueillir le fruict de ses miseres passées, suyvant la promesse que le Grand Seigneur en a faicte au roy, Monsieur mon fils, et le sauf-conduict qu'il en a octroyé sur ce audict sieur Prince, ainsi qu'aurez assez entendu, me faict vous prier, outre ce que mondict sieur fils et moy l'avons accompagné de nos lettres au Duc et Seigneurie de Venise, nos tres grands et parfaictz amys, que veuillez bien leur en escrire et requerir de vostre part de le recevoir, accueillir et favoriser son passage, en nostre faveur et recommandation, de tout ce qu'ils jugeront pouvoir servir à sa plus prompte expedition, ainsy que mondit Sieur et fils desire faire en toutes les occasions qui se presenteront, et à l'endroict de ceulz qui luy seront recommandez de leur part, mesmes en ung cas si juste et digne de comiseration, où vous me ferez singulier plaisir ; et je prieray Dieu sur ce, Monsieur l'Ambassadeur, vous avoir en sa tres saincte et digne garde.

De Chenonceaulx, le XI jour de janvier 1581.

Catherine.

De l'Aubespine.

(Bibliothèque Nationale, ms. italien 1731, pp. 480-1 ; copie.)

VI.

1581, Ianuar 12, Blois. Lorenzo Priuli către Doge.

Serenissimo Principe.

La Serenissima Regina Madre, di Senansio, mi ha scritto una lettera con pregarmi ch'io raccomandi caldissimamente alla Serenità Vostra a nome della Maestà Sua il Signor Principe della Grande Vallacchia, che se ne viene in quella città per passarsene a Costantinopoli, sperando col favore di questa Maestà di esser rimesso nel stato, acciochè egli anco col favore della Serenità Vostra possa più presto pervenire al fine della sua ispedittione, la quale la Maestà Sua mostra molto di desiderare. Io, se bene son sicuro che appresso la Serenità Vostra basteranno le lettere che saranno scritte dalle Loro Maestà in questo proposito, es-

[1] Publicată întiiu de Baguenault de Puchesse, *o. c.*, VII, p. 517.

www.dacoromanica.ro

sendo ella sempre pronta a favorir quelli che le sono raccomandati da questa Maestà, non ho voluto più mancare di rappresentare ancor io a parte questo desiderio della Maestà Sua, espressomi nelle sue lettere con ogni affetto, rimettendomi poi nel resto al suo prudentissimo et sapientissimo giuditio. Gratie.

In Bles, il 12 genaro 1581.

Lorenzo Priuli, Ambasciator.

(Bibliothèque Nationale, ms. italien 1731, pp. 479-480; copie.)

VII.

1581, Ianuar 14, Blois. Lorenzo Priuli către Doge.

....La lettera ch'io ho scritto alla Serenità Vostra di ordine della Regina Madre în favor del Principe di Valachia l'ho consignata a lui medesimo, et con questa le mando la replicata, et con essa la medesima lettera scrittami a Sua Maestà. Ritorna a Costantinopoli di sua compagnia il secretario di Monsignor di Germini, ambasciator a quella Porta, al quale le Maestà Loro hanno commesso che accompagni detto Principe non solamente fino a Costantinopoli, ma anco fino în Valacchia. Ritorna senza portar danari all'ambasciator, al quale porta un dispaccio di Sua Maestà....

(Bibliothèque Nationale, ms. italien 1731, p. 285; copie.)

VIII.

1581, Mart 17, Veneția. Du Ferrier către Rege[1].

Sire,

Depuis mes dernieres du troisieme du present, par lesquelles j'ay donné avis à Vostre Majesté de la venue du Prince de la Grand Valaquie, je l'ay presenté à ces Seigneurs de vostre part, et le secretaire Berthier leur a fort bien exposé sa creance et fait entendre ce que Vostre Majesté luy avoit commandé de dire, comme aussy j'ay fait le moins mal que m'a esté possible, suivant vos lettres, et puis dire en toute verité qu'en quinze ans que j'ay esté vostre ambassadeur aupres de ces dicts Seigneurs n'avoir fait office qui tant leur ait esté agreable et qu'ils ayent embrassé plus volontiers ; aussy ne se pourroit presenter sujet de plus grande commiseration, ny tant digne de la liberalité des princes que cettuy-cy ; à quoy sa presence a servi de beaucoup, et les bons et sages propos dont il a usé, rememorant vos bienfaicts envers luy ; à qui ces dicts Seigneurs ont aussy tost accordé une gallere en bon equipage pour le con-

[1] O versiune alterată la Hurmuzaki, *Documente, Supl.* I[1], p. 55. Cf. Charrière, *Négociations de la France dans le Levant*, IV, pp. 33-6.

www.dacoromanica.ro

duire jusques à Ragouse, pourveu de toutes munitions et provisions de vivres pour luy et toute sa suite, et en outre luy ont donné mil ducats de leur monnoye, qui reviennent à environ huit cens escus, et ce que j'estime beaucoup plus est l'honneur et bon accueil qu'il a receu non seulement de toute la Seigneurie, mais aussy particulierement de plusieurs gentils-hommes, à qui a esté commandé de l'accompagner pour luy faire voir l'Arsenal, Tresor, armes et autres singularitez de cette ville ; et, encores que le Pape ait aussy escrit à ces dicts Seigneurs en sa faveur, neantmois ledict Prince a fort bien connu que vostre recomandation a esté la seule cause de cette grande faveur et honneur. Il partira pour Constantinople, Dieu aidant, dans deux ou trois jours, et, s'il plaist à Vostre Majesté me commander par vostre premiere despesche d'en remercier ces dicts Seigneurs, ou bien de leur en escrire, ce sera pour les inviter davantage à semblables offices, quand les occasions s'en presenteront....

(Bibliothèque Nationale, Coll. Cinq Cents de Colbert, ms. 368, pp. 221-2 ; copie.)

IX.

1581, April 2, Paris. Regele către Du Ferrier.

Monsieur du Ferrier,

Je vous envoye une letre adressante à ces Seigneurs, par laquelle je les remercie de la faveur qu'ils ont faicte à ma recommandation au Prince de la Grande Valaquie. C'est veritablement oeuvre digne de carité et de leur accoustumée prudence et vertu, duquel je leurs sçais tres bon gré, et seray bien aise de m'en revancher quand l'occasion s'en presentera.

Henry.

De Neufville.

(Bibliothèque Nationale, Coll. Cinq Cents de Colbert, ms. 368, pp. 237-8 ; copie).

X.

1581, April 27, Veneția. Du Ferrier către rege.

Sire,

J'ay remercié ces Seigneurs de vostre part des faveurs, honneurs et courtoisies qu'ils ont fait au Prince de la Grande Valaquie à vostre priere, leur ayant aussy rendu vostre letre, de laquelle ils vous remercient bien fort, et prient de croire qu'en semblables et autres affaires de plus grande importance vous les connoistrez tels qu'ils sont et ont e sté par lepassé....

(Bibliothèque Nationale. Coll. Cinq Cents de Colbert, Ms. 368, p. 241 ; copie.)

www.dacoromanica.ro

XI.

1581, Novembre 11, Constantinopol. Dintr'o scrisoare a lui Germigny către de Montholon.

....Si Monsieur de Senescey voit la presente, il sçaura que je sursoy à luy escripre jusqu'au partement du gentilhomme que Monsieur le Prince de Vallaquye espere depescher au Roy pour donner advis à Sa Majesté de l'effect de la grace de restitution en son estat, que ce Seigneur a promise et, depuis ma derniere, confirmée par plusieurs et reiterées fois; lequel effet neantmoins estant encor par luy differé à peu de jours, pour quelque subject, je n'ay voulu manquer à luy en donner advis par vous mesmes...

A Monsieur de Montholon, seigneur d'Ivrain et de Monjay, conseiller du Roy et lieutenant general du Bailliage de Chalon.

(Bibliothèque Nationale, Ms. Fr., Nouv. Acq., 22.048, fol. 178-9; minută.)

XII.

1582, Maiu 5, Fontainebleau. Henric al III-lea către Germigny [1].

Monsieur de Germiny,

J'ay à respondre à voz lettres du III et XVII de Fevrier et à celles du VII de Mars, par lesquelles vous continuez à m'informer de l'estat des affaires de par delà et de ce que vous y avez traicté et apris, tant sur le faict du Prince de Vallaquye et *la conservation des Indes soubs l'obeissance des Portugais, que la venue de l'ambassadeur du Sofy.* Je vous envoye des lettres addressantes à Sa Haultesse et au premier Bassa, en recommandation dudict Prince, pour lequel vous continuerez à les semondre et presser de accomplir les promesses qu'ilz m'ont faictes, leur remonstrant qu'il n'y va moings de la foy et paroolle qu'ilz m'ont donnée que de ma reputatiou par tout le monde et de celle de nostre amytié, *laquelle m'a esté si peu utile et honnorable à leur empire, qu'elle doibve estre à present contempnée* [2].

A Fontainebleau, le cinquiesme jour de May 1582.

Henry.

De Neufville.

(Bibliothèque Nationale, Ms. Fr., Nouv., Acq, 22.048, fol. 95; original.)

XIII.

1582, Maiu 5, Fontainebleau. Ecaterina de' Medici către Germigny.

Monsieur de Germiny,

J'ay receu toutes les lettres que vous m'avez escriptes avecques

[1] Cf. Hurmuzaki, *Documente*, XI, p. 125, unde se dă numai începutul acestei scrisori şi al celei următoare.

[2] Cuvintele tipărite cursiv sînt scrise cifrat în original.

www.dacoromanica.ro

celles du Roy Monsieur mon filz, par la response duquel vous serez si amplement informé de son intention, que je ne vous en repeteray rien par la presente; seulement vous recommanderay les affaires du Prince de Vallaquye et la deslivrance du Chevalier de Lodun, comme choses tres raisonnables et que le Roy mondict Seigneur et filz a tres à cueur, ainsi que vous congnoistrez par sa lettre, laquelle contient plusieurs aultres chefs et poinctz d'importance, que je vous prye aussy embrasser, poursuivre et traiter avecques la dexterité, circonspection et sollicitude qu'il convient, et croire que je seray tousjours tres ayse de vous gratiffier et faire plaisir en tout ce qui se presentera, vous envoyant une lettre particuliere que j'escriptz à la Sultanne en faveur du dict Prince de Vallaquye, suivant la priere qui m'en a esté faicte de sa part. Je prie Dieu qu'il vous ayt, Monsieur de Germiny, en sa saincte garde.

Escript à Fontainebleau, le cinquiesme jour de May 1582.

Catherine.

De Neufville.

(Bibliothèque Nationale, Ms. Fr., Nouv. Acq., 22.048, fol. 96; original.)

XIV.

1582, Maiu 22, Fontainebleau. Henric al III-lea către Germigny.

....Je vous recommande tousjours les affaires du Prince de Vallaquye et la deslivrance du Chevalier de Lodun....

(Bibliothèque Nationale, Ms. Fr., Nouv. Acq., 22 048, fol. 98; original.)

XV.

1582, April 16, Chartres. Henric al III-lea către Germigny [1].

Monsieur de Germigny,

Voz lettres du XV-e et XXIX-e de Janvier sont arrivées icy ensemble le XII du present, par la voye de Venise, par lesquelles j'ay sceu la responce que ce nouveau Premier Bassa vous avoit faicte sur l'affaire du prince de Vallaquye, duquel veritablement j'ay depuis certain temps conceu tres mauvaise oppinion; touttesfois j'auray bien agreable que vous continuiez à le favoriser suivant les commandementz que je vous en ay faictz par mes precedentes....

(Bibliothèque Nationale, Ms. Fr., Nouv. Acq., 22.048, fol. 140; original.)

XVI.

1583, Iunie 23, Maisières. Ecaterina de' Medici către Germigny.

....Je vous recommande aussi tousjours l'affaire du Prince de Vallaquie....

(Bibliothèque Nationale, Ms. Fr., Nouv. Acq., 22.048, fol. 150; original.)

[1] Fragment în Hurmuzaki, *Documente*, XI, p. 156.

www.dacoromanica.ro

XVII.

1583, August 17, Paris. Scrisoare a unui necunoscut către Germigny[1].

Monsieur,

Despuis les miennes des XV et XVIII du passé, que je vous ay escrites, l'une donnée à Monsieur Rovillant et l'autre à Monsieur Nicolas, le Seigneur Beaumont, jadis nostre apothicaire, est venu par deça et m'a veu par deux fois. Il m'a amplement discouru le desastre et la fuitte du Prince de Valachie, et ay pris plaisir à ouir discourir un jeune homme premierement nourri en la pharmatie, parmi les drogues, herbes et aromates, si bien et eloquemment des affaires d'estat et du malheur d'un prince, en quoy j'ay recogneu que nourriture passe Nature, et que celle qu'il a prise avec vous a rompu son naturel et l'a rendu habile homme....

XVIII.

1583, Septembre 1, Constantinopol. Germigny către Franco Finori, protejat al lui Petru Cercel.

Multo magnifico Signore et a me carissimo come figliuolo,

Io ringratio con tutto il cuore Vostra Signoria del favore si è degnata farmi con le sue amorevolissime di Pontepiccolo, Pontegrande, Carestran[2] et di Andernopoli, delle qualle raccogliendo l'opere et uffitii suoi fatti per me verso l'Illustrissimo et Eccellentissimo Signor Principe nostro, mi avvegho esser in tanto obligo con quella, ch'io mi son risoluto di fargli ancora conoscere con questa mia la vera, verissima et come paterna amicitia ch'io gli porto, accennendogli con essa gli concetti miei in quelle che è da l'ufficio d'un vero e perfetto amico.

Gli dirò dunque che lei habbia sempre in memoria la gratia (per la gratia di Sua Eccellenza) che Iddio gli ha fatto dappoi tanti et tanti travagli, et che per tutti gli onori, favori et richezze non debba Vostra Signoria si scordare del proverbio: „Qui se humiliat exaltabitur", aggiongendo alla vostra sufficienza, al vostro bel intelleto et alla vostra prudentia il zelo che ogni buon servitore deve portar all'Eccellenza del detto Signor Principe et a tutto il suo stato, perchè senza il zelo la vostra prudentia sarà come un naviglio senza timone et senza pillotto. Poi al zelo (per seguitare di bene in meglio) agiongerete la fedeltà, la realità, la verità, la gravità (se egli è vero che Sua Eccellenza vi à onorato della qualità di suo consigliero), la giustitia, la modestia, l'integrità et la buona intentione, et, sopra tutto, carissimo mio Franco, sa-

[1] Semnătura e o monogramă în care intră literele BGA.
[2] Etape ale drumului spre Muntenia al cortegiului domnesc.

www.dacoromanica.ro

rete intiero, veritabile et justo, conducendo la vostra bona intentione di ragione et di giuditio, et non comé i vani cortegiani, di cuppidità, di vana gloria, di beni, d'ambitione, di collera, di odio, d'affettione, neanche d'amicitia particolare, di voluptà, piaceri del giocco o altri delitii, perchè sono cose che abbagliano la vista et la luce del spirito, cavano la libertà della voluntà, tirando in qua et in là chi si è abbandonato al loro imperio. Non intrarete al manegio degli affari del stato senza che prima vi sia commendato due e tre volte di Sua Eccellenza per ogni buon rispetto, nè con intentione di far guadagni, se non con l'honore, nè tampoco farete trafficho come quelli che vanno in Vallachia con Sua Eccellenza con disegni come se andassero far gierbbe all'orto indorato; anzi voi che sette gentilhuomo ben natto sacrifficarete il vostro corpo, il vostro spirito et i beni vostri per servire l'Illustrissimo et Eccellentissimo Signor Principe, vostro bon patrone, et il suo stato, senza alcuna speranza di premio mercenario di dinari, di honor et di gloria, fuor di quello che vi sarà ricconosciuto per gli meriti vostri di Sua Illustrissima et Eccellentissima Signoria, imperochè gli consiglieri suoi debbono esser l'anima, la ragione et l'intelligenza di esso Signore Eccellentissimo Principe, non potendo mantenersi così senza loro che il corpo senza l'anima o l'honor senza ragion, talmente che gli suoi consiglieri debbono esser resoluti d'ascoltar, pezar et rispondere gli grandi affari, perchè gli grandi et belli effeti nelle armi et nelle leggi non sono altro che l'esecutione di un savio consiglio, ch'è il fondamento sopra il qualle tutte le belle et lodabile attioni sono hedifficate et fabricate, et senza il quale tutte le imprese si roinano o advortano.

Direte di parte mia a Sua Eccellenza (et io ve ne pregho con tutto il cuore, carissimo mio figliuolo) che habbia sempre il timor d'Iddio avanti delli occhi, et la iustitia, imperochè non è meno pericoloso haver di huomini tristi appresso di lei, se ben fossero atti, sottili et molto esperimentati, che d'averne d'ignoranti et ballordi, perchè quelli si curarano pocho di rivolgier sottosopra suo stato, ma che la casa loro resta in piede in mezo delle ruine, come Sua Eccellenza me l'ha detto più et più volte, parlando di consiglieri del Mihno Vaivoda [1].

Voi spogliarette alla porta del consiglio (quando Sua Eccellenza vi ci chiamarà) il favor che portate agli vostri amici et l'odio agli inimici, et l'ambitione da voi medesimo, — dico da voi, Signor Franco, ben mio, perchè vi amo, — et non haverete altra mira che a l'honor di Iddio et alla salute della persona di Sua Eccellenza et del suo stato. Ricordatevi che più volte vi ho pregato di schivar la collera che è sempre accompagnata di una oppinione ostinata; anzi habbiate quella gravità, frigidità et dolcezza temperata che è di necessità richiesta a un gentilhuomo che à l'o-

[1] Urmează un rînd care a fost șters ulterior.

www.dacoromanica.ro

recchio del suo patrone, et ricordatevi un' altra volta di non essere oppiniastro, acchiochè non restiate solo, imperochè chi vol vivere al mondo, bisogna che ama la pacienzza. Et, se ben ho conosciuto Vostra Signoria gentilhuomo reale et apperto, non pensate che il vincer sempre et venir a cappo d'ogni cosa sia atto di magnanimità, perchè al paese dove voi sette vi farà danno et vi renderà insopportabile, di modo che, se l'Illustrissimo et Eccellentissimo Signor Principe, et anche tutti gli suoi consiglieri, vi conoscono gentilhuomo atto in molte cose, nondimeno per non potervi comportare faranno quanto potranno per allontanarvi di loro et del consiglio.

Alla mutatione degli affari et di tempi ricordatevi di mutare di aviso et di parer, et cedete et lassate andar qualche cosa alla rotta del tempo, ricordandovi sopra ciò di me, che tante volte ve l'ho detto, considerando che una cosa che è bona in un tempo, non è bona in un altro ; et così egli è une regola generale negli affari di principi, che mai un consigliero deve esser ostinato nella sua oppinione, anzi la deve mutar secondo le occorrenzze delli affari et de la stagione, facendo come il buon pillotto che spesso va resistendo al tempo et a le vaghe, et va dove la tempesta del mare l'agitta et mena, ancora che essa l'allontanni del porto. Dirò di più che non debbiate esser ambighoso negli vostri consigli, et non disputarete in una parte nè l'altra senza risolutione, ma dirette liberamente la vostra oppinione senza tenir l'Eccellenza del Signor Principe, nè tampoccho gli altri in dubio o sospezo. Pregho Vostra Signoria di fare quello che giudicarete esser a beneficio del suo stato, et di non andar mai contro il vostro dovere o debito, et non vi assicurarete, nè fortificarete d'altro che di far bene, et direte sempre tutte cose bone et honeste al vostro solito, ma sempre fermo et realle sarette per il beneficio publico, rimettando la sorte vostra, le vostre affettioni et passioni a quelle della causa publica, tenendo la vostra dignità con maggior custodia che non fanno gli commedianti quando representano i Re et gli Principi sopra gli theatri, non piangendo et non ridendo se non quando il sogetto lo richiede. Non compiacerete a tutte le sorte di huomini, come fanno la maggior parte di consiglieri che sono cortegiani, anzi vi renderette illustre et non invidiato, smorzando l'invidia non tanto per la grandezza della vostra potentia appresso Sua Eccellentia, quanto per quella della virtù.

Fate in modo che non habbiate mai obligatione ad altro che a l'Illustrissimo et Eccellentissimo Signor Principe, proponendovi quello che è del dovere et non altro. Conoscerete di nuovo il naturale di Sua Eccellenza et quello del suo popolo, con il qualle havete da vivere tanto quanto piascerà a Iddio. Sarete diligente, vigilente, et non sogetto agli vostri piaceri, et darete a ogni uno che haverà bisogno di voi audienza, tanto agli piccoli quanto

www.dacoromanica.ro

agli grandi, et sopra tutto che debbiate osservare tutto quello che haverete promesso, perchè, quando un gentilhuomo ha promesso qualche cosa a un suo amico, non è quella più sua, et non la pò più rivoccare senza far torto alla sua reputatione. Dirette liberamente a Sua Eccellenza, ma con ogni debita riverenzza, tutto quello che conoscerete esser giusto et necessario per ben suo et delli suoi suditi, non facendo come gli cortegiani che consentono agli brutti piaceri degli principi; anzi con maturo et savio consiglio et bon zelo desviarete Sua Eccellenza da quelli, se per sorte ci cascasse, ma con humilità, acciochè reprimi gli piaceri superflui et la sua mala intentione. Pregharete et supliccarete humilemente di parte mia Sua Signoria Illustrissima et Eccellentissima di considerar et esaminar saviamente et spesso gli humori di huomini di questa Porta, gli tempi, i luoghi et le persone, i negotii passati et presenti, et massimamente il regno, i tempi, i suoi suditi, et quello che pò occorre, acciò che Sua Eccellenza si governa secondo le ocasioni et occorrenzze, pigliando tutte le cose per il cappo che volono assere manegiate, et spezzo lasciando una parte salvarà il tutto, et perdendo pocho guadagnarà assai. Et risguardando Sua Eccellenza d'ogni banda il suo stato, per veder ciò che gli sarà necessario, utile o noioso, et massimamente che non si genera idio nè querella fra gli suoi suditi, et conferisca Sua Eccellenza per amor mio le cose passate con le presente, et della conferenza di esse darà ordine alle future et ci pensarà come savio et prudente principe ch'egli è.

Farette ricordare Sua Eccellenza mi haver detto che riformarà i vittii, falli, malli et pericoli del suo stato, et che darà esempio al suo popolo di conoscer et temer Iddio, evadendo sopra tutto la collera, et non sententiar mai nissuno in quella, almeno che non dormi una notte avanti l'essecutione; et Iddio benedica le suoi attioni.

Voi, Signor Franco, ben mio, consentirete et vi accordarete alle oppinioni bone et giuste de li altri consiglieri di Sua Eccellenza, se ben fossero inimici vostri, acciochè l'Eccellentissimo Signor Principe nè il publico non patiscono per il vostro odio et per le vostre contraditioni, anzi che debbiate inchinar et piegar alla verità, quando sarebe mostrata per il vostro più grande inimico, perchè quello che crede saper più delli altri fa una grande ingiuria a tutti gli altri huomini del mondo, et si fa schiavo dell'odio che porta al suo inimico, la qualle gli fa biasmar le attioni di savi et prudenti, perchè l'huomo che non è ostinato nella sua oppinione dimostra la modestia del suo spirito, et che volle più tosto servire al suo principe et al publico che a sè istesso. Adonque è necessario, Signor Franco mio, che voi dite hardimente l'oppinion vostra et quello che vi pare degli affari et negotii presenti, perchè quelli che fanno altramente, non mostrando la virtù et bona volontà che hanno, per la paura del principe et

www.dacoromanica.ro

del popolo, sono indegni di esser consiglieri; et, ben che la maggior parte stimano savi quelli che cedano agli principi et grandi, nondimeno con il tempo perdono la reputatione loro, come perfidi et traditori della verità, per la qualle debbono combattere et morire, imperochè un gentilhuomo che è favorito del suo patrone o inalzato in qualche dignità o officio grande in un stato, et eletto per consigliero o deffensor di quello, et che aspetta del suo principe beneficio, collui deve con parolle et animo coragioso testificar l'obligatione che à al suo patrone, pur dicendo et diffendendo la verità, contra gli tristi che volono più bene a loro istessi che non fanno al stato. Per questo suplicarete ancora da parte mia Sua Eccellenza di favorire con modestia il gentilhuomo che conoscerà degno della sua affettione, et senza biasmar nè mespregiar gli altri, et che, se per caso havrà negotio che richiede una grande deliberatione, Sua Eccellenza differisca la esplicatione della sua oppinione fin al giorno seguente, si come anco la resolutione di detto negotio, perchè egli è meglio de pesare et considerare le oppinioni di suoi consiglieri che di contargli per ogni buon rispeto; et sopra ciò vi allegarò una appollogia ch'io ho letto, che vi sodisfarà:

Nel tempo che gli membri parlavano, loro introrono in qualche disputta sopra la qualità del sole, cioè s'egli era lucente, o tenebroso; et, come l'uno doppo l'altro hebberono detto la lor oppinione, sostenerono che era tenebroso. Gli occhi soli dirono che èra lucente et chiaro, talmente che la ragion dell'huomo, che presidava in quella disputta, riffiudendo et rigiettando la multitudine delle oppinioni degli altri membri, per la sua sententia omologhò et approvò quella degli occhi; ma, come furono richiesti et interpellati di far differenzia fra la luce et le tenebre, et che non la potterono far senza gli instrumenti degli occhi, loro acquiessorono a l'oppinione degli occhi et approvorono la sententia della ragione; sì che in un consiglio di Nicena imitarono quella congregatione degli membri, imperochè in molte cose poste dinanzi seguitò l'oppinion sola di Paphnutino, reggiettando le oppinioni di trecento et disciotto altri vescovi o altri prelati et dottori ch'erano ivi. Et così, Signor mio caro, egli è meglio dar fede a le parole di un huomo solo intelligente nelle cose del mondo, che a una multitudine che non parlano se non per bocca d'altri et per alcuni dissegni particolari.

Non bisogna che Sua Eccellenza Illustrissima pensa di muttare o rifformare dal primo tratto il stato suo a suo modo, nè il naturale del suo popolo, perchè ci bisogna un gran tempo, una grandissima auttorità et una gran potentia, essendo di necessità che Sua Eccellentia si conforma al naturale di detto popolo, fin a tanto che ogni uno creda in lei, et che per la sua virtù et bona giustitia et prudentia habbia acquistato di quelle suprema auttorità, et che sia riverita et amata dal grande fin al

www.dacoromanica.ro

più piccolo. Et per conto vostro, Franco, mio amatissimo figliuolo, non bisogna che voi imitate il naturale di detto popolo, ma vi bastarà che lo conosciate bene et che con bel modo acquistate il cuor di ogni uno, perchè voi, che sette Franco di religione et di nome, viverete (et io lo vegho) tra loro come se fosti sopra un theatro apperto, dove sarete visto da ogni uno; et per questo voi vi levarete i vitii piu eminenti, se non potrete tutti, et sopra tutto, per amor mio, sarete modesto. Non voglio che siate obligato di dar conto al popolo di quelle che farette; nondimeno so che sarete ricercato se in casa vostra viverete da prudente, perchè diranno che chi non sa ben governar la sua casa non sarà degno di governare un stato, perchè piu vistoso è una lintichia o un porro sopra il viso che se fosse sopra il corpo, di modo che un gentilhuomo favorito del suo principe deve essere puro et netto di vitio, altramente il popolo non lo potrà mai amare, nè obedire, se non sarà per forza. Al contrario la fede, l'oppinione, la credenza et la certezza della prudhommia vostra che haverà il popolo havrà grandissima forza verso gli grandi et gli piccoli.

Ricordatevi di non favorire mai persona qualle si voglia contra le leggi et canoni di Sua Eccellenza, nè cosa alcuna, se non volete la sua disgratia; et, se gli vostri amici vi faranno domande inciville et fora della ragion, dolcemente le riprenderete et gli direte che non è cosa honesta che gli facciate piacere con l'interesso dell'honor vostro et del vostro patrone. Direte di più a Sua Eccellenza che io la pregho di non risguardare solamente alle cose presente, ma anche alle future (perchè sono molti giorni drietto la montagna), et a quelle per tempo dia bonissimo ordine, imperochè è cosa facile di rimediare mali antiveduti, senza aspettare che siano vicini et prossimi, perchè la medicina non servirebbe piu di niente quando la malattia si sarebbe fatta incurabille, perciò che aviene di quello il medesimo che dicono gli medici della febra ettica, la qualle dal suo principio è facille a guarire et difficile a conoscere, ma, non l'havendo conosciutta al principio, nè medicata, facilmente dappoi si fa conoscere, benchè alhora sia incurabille; perchè i malli antiveduti facilmente si rimediano, ma, per non le haver conosciutti a tempo et havergli lasciatti crescere tanto che ogni uno le vede all'occhio, alhora non ci è piu rimedio, si non con la disperatione. Di maniera che Sua Eccellenza Illustrissima deve risguardare al male come comincia a nascere, per piccolo che sia, perchè, se non se ne avedde, se non lo mette a mente primo che piglia radici, malamente ci potrà rimediare; et, per non farla più longha, crederò che l'esperienza et la conoscenzza che Sua Eccellenza ha delli affari del suo stato et delli accidenti ordinarii che sopragionghono i principi in mezo dei loro piaceri, da sè medesima havrà giuditio per conoscere il bene o il malle presente o futturo del

www.dacoromanica.ro

suo stato. Ma, per finir questa mia paterna lettera come l'o cominciata, dirò a Vostra Signoria che debiate sempre haver per mira delle vostre attioni l'honor d'Iddio e di Sua Eccellenza Illustrissima, poi l'affettione che sete obligato circa la sua persona et il benefitio generalle del suo stato, et sopra tutto che la giustitia et la prudentia vi siano per timon et per governatori di tutti i vostri dissegni.

Tutte le qualli cose non havessi havutto ardir di scrivere, se non che l'incredibil amor ch'io porto a Sua Eccellenza et a Vostra Signoria come per forza et di sua propria auttorità me le ha cavate dalle radici della penna, della bocca et del cuore; del qualle pregho l'omnipotente Iddio dia a Sua Eccelenza Illustrissima altetranto di prosperità che ne richiede et merita la sua naturale bontà et gli rari et vertuosi accomplimenti dei suoi realli spiriti, con vita felicissima et longha, et a me la sua bona gratia, basciando inchinevolmente le manni. Et a Vostra Signoria con la paterna affettione ch'io gli ho giurata fin alla morte et più, offerendomegli in tuto et per tutto dove mi giudicarete bono, per honorarvi et servire in ogni locco dove la fortuna mi menarà, et senza dissimulatione nè repplica.

Dalle vigne di Pera, nello studio di Sua Eccellenza Illustrissima, a dì primo Septembre 1583.

Di Vostra Signoria molto magnifica
humile et affettionatissimo amico come padre
et bon servitor,
Germigny,
Ambasciator di Francia.

P. S. All'Illustrissimo Signor Bailo ho basciato le mani di parte di Vostra Signoria, secondo l'ordine suo per lettere d'Andernopoli, et vi rende infiniti saluti, tenendo sempre memoria della vostra virtù.

[A tergo:] Coppie de la lettre que j'escripvis au Sieur Franco Finori, le premier jour de Septembre 1583, en Vallaquye.

(Bibliothèque Nationale, Ms. Fr., N. A., 22.070, fol. 42-6; original.)

XIX.

1583, Septembre 1. Veneția. Hurault de Maisse, ambasador al Franciei la Veneția, către Germigny.

Monsieur,

Je vous avois escript du 5 Aoust, toutesfois, comme vous verrez, la depesche a esté retenue jusques à aujourd'huy, mais ces seigneurs depeschent à leur Baille depuis ledit temps, ou pour le moings me l'ayant ainsy donné à entendre, dont je suis en extreme peine, me retrouvant icy cinq ou six depesches du Roy, comme vous verrez, lesquelles je ne vous pouvois envoyer. J'ay receu

www.dacoromanica.ro

vos lettres des douze et XXVI Juillet, et ay bien aise d'entendre par icelles l'entiere restitution de Monsieur le Prince de Vallachye, dont je me rejouis avec vous, sçachant certainement que cela importe à la reputation du service de Sa Majesté, et faict cognoistre aux estrangers combien l'amitié de nostre maistre a de poix et de force parmy ces barbares ; mais je desirerois bien qu'en autres affaires de plus grande consequence pour son service, comme il s'y en presente deux ou trois, ils nous monstrassent quelque meilleure volonté et inclination, et nous fissent paroistre quelque meilleur effect de cette amitié. Je vous dis cela parce que Sa Majesté est tres mal contente, à ce qu'elle m'escrit, de ce qui s'est passé par delà....

(Bibliothèque Nationale, Ms. Fr. 23. 245, fol. 321-e ; copie.)

XX.

1583, Septembre 26, Veneția. Hurault de Maisse către Germigny.

Monsieur,

Ceste-cy que j'adjousteray encores à mes precedentes depesches ne sera à autre fin sinon pour accuser la reception des vostres du XXIII Aoust et XXIII Septembre, ensemble le memoire touchant la restitution de Monsieur le Prince de Vallachye, dont je me esjouis encore ung coup avec vous, et vous remercie quand et quand des nouvelles que vous m'escrivés....

(Bibliothèque Nationale, Ms. Fr. 23.545, fol. 335 ; copie.)

XXI.

1583, Octombre 13, Veneția. Din registrul de cancelarie al lui Hurault de Maisse.

Le Sieur de la Constance ayant esté despeché par le Prince de Vallachye vers le Roy pour le remercier, avoit lettres dudit Prince à ces Seigneurs ; le Sieur de Maisse alla au College pour cest effect :

Serenissimo Principe,

È giunto qui un gentilhuomo mandato dal Principe di Vallachia a Sua Maestà Christianissima, per ringratiarla dal signalato et insperato beneficio ch'il detto Principe ha ricevuto per favor di Sua Maestà del Gran Signore, essendo alla fine restituito nel suo stato paterno, dal quale gia molti anni sono il padre era spogliato, et, perchè Sua Maestà l'ha preso in prottetion et che col mezo della sua grandezza et authorità questo Principe ha ottenuto quello che tanto desiderava, Sua Eccellenza mi prega per lettere

www.dacoromanica.ro

di 29 d'Agosto 1583, in consequentia di tanti favori ricevuti dal mio Re, non volendo riconoscere altro benefattore al mondo, d'introdurre questo suo gentilhuomo alla Serenità Vostra et questi Illustrissimi Signori, per presentargli una sua lettera; et così, se piacerà alla Serenità Vostra farlo intrare, gli farà intendere quanto il detto Principe gli ha commandato.

Ledict de La Constance fust faict entrer et assis au-dessus dei Savii di Terra Ferma. Il presanta la lettre dudict Prince, qui fust leue, et puis parla ce qu'il voulut, estant tousjours debout et nue teste. Le Prince le remercia de cest office et dit qu'ils estoient tres aises de cette restitution.

Ledict Sieur de Maisse reprint parole, disant:

Posso ben assicurar la Serenità Vostra che il rispetto che portano in quella Porta a Sua Maestà ha *tandem* dato fine a questo negotio in beneficio della Christianità et di quel Principe, ancora che si fossero delle contrarietà molto gagliarde et di grande importanza.

Ledist Sieur de Constance s'en alla. Sa Majesté a esté advertie de ce que dessus par la despeche du XVIII Octobre, portée par ledict Sieur Gassot.

(Bibliothèque Nationale, Ms. Fr. 10.739, fol. 54-6; copie.)

XXII.

1583, Octombre 30, Veneția. Hurault de Maisse către Germigny.

Monsieur,

J'ay receu deux de vos lettres, l'une du quinzieme Aoust par Monsieur de La Constance, lequel m'a faict le plaisir passant en ce lieu de loger ceans huict ou neuf jours, que vous pouvés asseurer que je luy ay faict la meilleure chere qu'il m'a esté possible, et avons beu assez souvent à vous. Je l'ay presenté à ces Seigneurs, auxquels il feit entendre en leur College la charge que luy avait donnee Monsieur le Prince de Vallachie, vous asseurant qu'elle leur fut tres agreable, et feirent audict Sieur de La Constance autant d'honneur qu'il en eut peu desirer. Je n'oubliay cependant à bien representer à ces Seigneurs combien la grandeur et authorité du Roy avoient eu de pouvoir en cet affaire, avec la dexterité dont vous y avez usé; cela n'a pas peu servi en leur endroict, pour conserver la reputation de cette amictié et augmenter la bonne opinion qu'ils avoient de vous.

Ledict Sieur de La Constance partit d'icy le dix-septiesme du present, pour aller trouver Monsieur le Duc de Ferrare, où je croy qu'il soit encore, pour n'y avoir trouvé Son Altesse.

(Bibliothèque Nationale, Ms. Fr. 10.736, fol. 572; copie.)

www.dacoromanica.ro

XXIII.

1583, Decembre 22, Bucureşti. Francesco Vincenti, protejat al lui Petru Cercel, către Germigny.

Illustrissimo et Eccellentissimo Signore mio Osservandissimo,

La più bella et più gratiosa novella ch'io le possi mandar con questa mia sarà che Sua Eccellenza è sano et allegro, et con molta divotione e sollecito al culto divino. Fa buona giustitia, mai sta in otio, con diligente misura dispensa il tempo, tiene un stille, un ordine degno di lui, regge et governa con tanto giuditio et modestia il suo stato, ch'ognuno se ne maraviglia. Non perdona nè a freddo nè a caldo, nè a fame nè a sete, nè a qualsivoglia altro disaggio, che non tenghi ordinariamente et quotidianamente divano fino a mezo giorno, e spesse volte fino al quindì [1], ascoltando con grata amorevolezza così li poveri come li ricchi; anzi ama et favorisce molto la povertà, nè permette che le sia fatto agravio nè mal trattamento alcuno. E son certo che, procedendo a questo modo, Dio benedetto sarà sempre in sua custodia, e prospererà et durerà *et sicut cedrus Libani multiplicabit.*

Il primo di Decembre (secondo il vecchio calendario, perchè la corte fa alla vecchia) Sua Eccellenza, mangiando con forse XII de' suoi primati, tutti furon da lui apresentati, chi d'una veste di pano d'oro fodrata di zebellini, et chi d'un altra di tella d'oro e pur fodrata di zebellini, et a chi di panno d'oro senza fodra, et ad altri di damasco cram[es]ino e d'altri diversi colori, et a, chi di panno fino, secondo gli huomini, tanto che quelli doni potevano importar più tosto più che meno di due millia ducati. Alli 6 del sudetto, il dì de Santo Nicola, mangiando medesimamente con forse quaranta persone, furon fatti diversi brindes da Sua Eccellenza, fra le quali ve ne furon tre l'uno apresso l'altro: il primo alla sanità del Gran Signore, il secondo alla sanità di Sua Maestà Christianissima, e'l terzo et ultimo alla sanità di Vostra Signoria Illustrissima; et fece doni di più di settanta millia di contanti, di modo che questo principe non solo è ben voluto da questi popoli, ma adorato, perchè si vede manifestamente che lo stanno mirando et coutemplando in faccia, come se fussi un Dio in terra.

Dio mi doni gratia di vederlo tanto grande quanto il mio cor desidera. Li giorni passati venne qui Messer Thomaso Alberti con molti belli zebellini, de li quali ne donò tanti per una fodra al Signor Principe, e li altri glieli ha venduti; al quale Sua Eccellenza ha donato due vesti di panno e di seta, e due cavalli di non molto prezzo. Di più ha dato a Messer Jacomo suo fratello tutte le gabelle della Vallachia, insieme con un Siotto chia-

[1] [Chindie. — *N. I.*]

www.dacoromanica.ro

mato Nicolo Nevrili [1], venuto pochi giorni sono di Bogdania; e dicono che per terzo compagno vi intervenghi il Signor Giannacchi. Et, mentre detto Messer Thomaso era qui, io di novo ricordai a Messer Jacomo il servitio di Vostra Signoria Illustrissima, il quale mi rispose che n'haveria la cura.

Altra volta fu detto che'l Signor Franco era destinato per Imbasciator in Polonia, il Signor Zuan de Polo per negotio in Ragusa, e Luca per portar qualche pachetto in Franza; però questo di Luca fu una cannabusa. Di Messer Zuane non se ne parla più, nè saprei dir per qual causa; circa poi al Signor Franco, como havrà inteso Vostra Signoria Illustrissima, non è andato più in Polonia, per quello ch'intendo, havendosi cambiato il Signor Principe di parere, stante quello gli scrisse Vostra Signoria Illustrissima in contrario; n'è certo restato molto invaghito, sì per non haver conseguito quell'honore, et sì per le molte spesse che già havrà fatte. Pur è tanta l'osservanza che porta a Vostra Signoria Illustrissima, che tutto prende in grado, senza di quella lamentarsi punto, con tutto che pur dichi che Sua Signoria Illustrissima gli ha impedito il viaggio. Nè per questa le dirò altro, solo che al solito me le raccommando, et prego sempre per ogni sua felicità et contento.

Data in Buccoresti, XXII Decembre del 1583.

Di Vostra Signoria Illustrissima
Humilissimo Servitor,
Francesco Vincenti.

Post Scriptum.

Signore mio Illustrissimo et Amorevolissimo,

Andando in casa del Signor Franco per sigillar la presente, eco che da Sua Signoria mi fu data la cortesissima sua de' 9 del presente, alla quale per hora non mi estendo in farle altramente riposta, sì per non esser cosa che tanto importi, et sì per per non haver tempo bastante a poter supplire; ma con prima occasione, piacendo a Dio, non mancherò del debito mio. Mi parerà ogn' ora mill' anni di intendere che Vostra Signoria Illustrissima habbi havuto il mio pachetto, mandato con il Signor Giannacchi, ma però consignato a Giorgio Marzocco, cugino di Messer Iacomo Alberti venuto insieme col detto Signor Giannacchi, et al qual Signor Giannacchi la prego di nuovo a volermi stretissimamente raccommandarmi. Et senz' altro dire, bascio di novo le honoratissime mani, et molto me le raccommando.

All'Illustrissimo et Eccellentissimo Signor mio sempre Osservandissimo, il Signor di Giermeni, Imbasciator di Sua Maestà Christianissima in Constantinopoli, alle vigne di Pera.

(Bibliothèque Nationale, Ms. Fr. 4125, fol. 189; original.)

[1] [Nevridi. — *N. I.*]

www.dacoromanica.ro

XXIV.

1584, Septembre 15, Tîrgoviște. Petru Cercel către Germigny.

Illustrissimo Signore come fratello Osservandissimo,

Con le ultime di Vostra Signoria Illustrissima vedendo la cellerittà della sua partenza, stante la quale dubitando che questa non sie più per ritrovarlo in Andrinopoli con la occasione del nostro Signor Gioan Marin de Polo che costì viene, havemo voluto far questa per basare le mano di Vostra Signoria Illustrissima, accusandoli le ultime di 3 di Settembre ricevutte, per risposta di quale non mi estenderò nelli particolari delle cose di Constantinopoli, puoichè di quanto si trattava a pregiuditio nostro daremo tali remedii et giustificationi che si conosceranno le buggie de' nostri nemici.

Quello che ci ha infinitamente perturbato, è quanto ne ha fatto intender Franco sopra il scriver di Vostra Signoria Illustrissima in quello particolare che pare fossi sparso in Constantinopoli, che noi attribuissemo la ricuperation di questo stato alla nostra virtù, e non alla autorità del Re; il che ci harebbe maggiormente conturbato, se non ci confidassimo nella prudenza di Vostra Signoria Illustrissima, che non harà datto creditto a simil favola. Non possiamo pensare onde venga, se non che Ambrosino et altri nostri nemici, vedendo tutto il fondamento nostro esser in Sua Maestà, habbino preso occasione di trovare tali avanie per conculcare le cose nostre. Però speriamo in Dio che Vostra Signoria Illustrissima non si harà lassato intrare simile impressione, anzi che harà cognosciuto la malvagità di colloro che metteno la bocca in cose cossì grandi. Noi ricognosciamo il Re per sommo benefattore puoi di Dio; cognosciamo il stato dalla sua grande autorità, et sotto l'ombra et sicura prottetione di Sua Maestà speriamo in esse longamente mantenerci [1], mediante il favore et buoni officii che sempre ci prometiamo dalla molta cortesia et humanità di Vostra Signoria Illustrissima, la quale preghiamo di novo scusarci se non li habbiamo fatto quel trattamento che aspettava, perchè certo li affermiamo, sì come per le altre li havemo scritto, non haver anche potuto pigliar fiato sino adesso, stante li tanti carrichi et gravezze che habbiamo, ch'è causa non haver anche potutto far quella dimostratione verso molti che ne han molto tempo scritto, che pur quanto prima desideriamo. Piacendo a Dio, manderemo presto al Re a far quelli complimenti che siam tenutto, et, come Vostra Signoria Illustrissima vederà, tener verso di essa viva memoria. Et, perchè ci risolviamo alli effetti, faremo

[1] În text: *mantenersi*, ca și mai jos *si prometiamo*.

www.dacoromanica.ro

qui fine, pregando Nostro Signore li conceda felice viaggio, prosperità et contentezza.

Di Tergovist, a XV di Settembre MDLXXXIIII.
Di Vostra Signoria Illustrissima
Affettionatissimo obbligato
Il Prencipe di Vallachia
Petrus.

All'Illustrissimo Signore come fratello Osservandissimo, il Signor de Germigni, Baron di Germolles, Cavaliere dell'ordine di Sua Maestà Christianissima et suo Consigliero.

(Bibliothèque Nationale, Fr., N. A. 22.070, fol. 64-5; original.)

XXV.

Fără dată. Scrisoare credențială a lui Petru Cercel către Germigny.

Bianca soto scrita della nostra propria mano et siggillata del nostro siggillo secreto, per la qualle noi confirmo tutto il suto scrito, se intende essendo nel mio stato, cio e in Valachia.

Petro Voevoda.

(Bibliothèque Nationale, Ms. Fr., N. A. 22.070, fol. 73-74.)

Al. Ciorănescu.

DĂRI DE SAMĂ

C. Kogălniceanu, *Basarab și năvălirea Tătarilor din 1241*, în „Arhiva, organul societății istorico-filologice din Iași", a. 41, no. 3-4, Iulie-Octombre, Iași 1934, pp. 111-17.

Este multă vreme de cînd a abordat d. Kogălniceanu istoria Romînilor printr'o lucrare privitoare la începuturile Moldovei. Conclusia ce-și impunea atunci precisa că Dragoș, descălecător din Maramureș, a început să domnească la 1342, urmașii lui fiind Sas și apoi Bogdan [1]. Acestei lucrări îi urmează o încercare de sintesă a istoriei Romînilor, de fapt o compilație banală care nici nu a fost luată în samă [2]. Apoi s'a adăugat o serie de arti-

[1] *Dragoș și Bogdan sau întemeiarea Principatului Moldovei, cercetare istorică*, București 1886, 25 pp. În *Tabloul genealogic și cronologic al Dragoșeștilor, Bogdăneștilor, Koriatoviceștilor și Mușătești lor, Domni ai Moldovei, 1352-1668, cu adnotațiuni critice și tabloul cronologic al tuturor Domnilor Moldovei*, București 1913, p. 5, schimbă data în 1352.

[2] *Istoria Romînilor, vol. I, Istoria veche și istoria medie, partea I. De la părăsirea Daciei lui Traian până la Ștefan-cel-Mare*, Iași, 1903, XXVIII † 382[-375], pp. Dragoș începe Domnia tot la 1342.

www.dacoromanica.ro

cole și genealogii, care au rămas de asemeni inutilisabile[1].

Motivul de samă al acestei situații pe de o parte se datorește faptului că autorul s'a ocupat cu chestiuni foarte spinoase, care comportau o deosebită precauțiune, iar, pe de alta, fiindcă temele desbătute erau deslegate într'un mod sumar și simplist, fără a întrebuința măcar în întregime puținul material existent. Pe de altă parte, oscilează de fiecare dată, venind și revenind asupra aceluiași lucru. Însă nu aceste lucruri ne fac să luăm acum în discuție activitatea d-sale, ci fiindcă atacă încă odată, în articolul care face obiectul acestei recensii, o problemă dintre cele mai dificile ale istoriei românești. E vorba de interpretarea pasagiului cronicarului persan Rashid ad-Dîn, privitor la invasia mongolă în Ungaria, în care e vorba de Caraulaghi, în de obște socotiți ca Romîni.

Încă de la început d. Kogălniceanu se exprimase în felul următor: Tatarii, „după ce *Ghinghis Han* supusese China și Asia apuseană, sub fiul său *Batu-Han*[2] ei se aruncară și asupra Europei" pe mai multe căi supt diferiți comandanți. Unul dintre aceștia, Cadan, „ajunse la Brașov, unde bătu pe Sași în trei întîlniri. De aci Cadan trimise pe o căpetenie a sa, pe *Bugec*, peste munți. Acesta, intrînd la *Karaulaghi*, adecă în Muntenia dincoace de Olt, de sigur prin pasul Temeșului, calea obișnuită între Brașov și Muntenia[3], bătu aci pe popoarele ulaghice, adică pe Romîni". Altul, Orda, trecu „direct spre *țara Alutei*, adică spre țara Oltului" sau Făgăraș și spre Turnu-Roșu fu întîmpinat de banul Basaraba care fu învins. „Acest voevod romîn, primul cap al

[1] *Cercetări critice cu privire la istoria Romînilor, Basarab I, zis Negru-Vodă, întemeietorul Țării-Românești*, fasc. I, București 1908, 17 pp. *Tabloul genealogic și cronologic al Basarabilor, Domni ai Țerii-Românești, 1310-1659, cu adnotațiuni critice și tabloul cronologic al tuturor Domnilor Țării-Românești*, București 1912. *Biserica Sf. Nicolai Domnesc de la Curtea de Argeș*, în „Convorbiri Literare", a. 54 (1922), pp. 723-30; a. 56 (1924), pp. 759-66. *Voevozii înmormîntați la Biserica Domnească de la Curtea de Argeș*, *ibid.*, a. 58 (1926), pp. 613-17. *Negru-Vodă*, *ibid.*, a. 58 (1926), pp. 456-62. *Romînii de dincoace de Carpați sub dominațiunea Ungurilor până la întemeiarea Țărei-Românești și Moldovei*, în „Arhiva", XXXVI, 1929, pp. 240-50; XXXVII, 1930, pp. 90-107, 169-174; XXXVIII, 1931, pp. 49-63. La acestea se adaugă altele de istorie ceva mai nouă.

[2] De fapt acesta e nepotul lui Gingiz-han și n'a n'a fost niciodată *mare han*, ci numai han de Chipciac, al Oardei de Aur întemeiată de el.

[3] Circulația în acest pas este însă de dată cu totul recentă.

www.dacoromanica.ro

unui Stat romîn de dincoace de Carpaţi al cărui nume l-a păstrat istoria, figurează în analele arabe sub denumirea de *Banul* Basaraba. Acest titlu de ban nu se poate referi decît la banatul Severinului, şi care titlu îi fusese conferit de sigur de regele maghiar. De altmintrelea şi mai tărziu vom vedea pe Domnii munteni intitulîndu-se şi Bani ai Severinului. Dar afară de Ban al Severinului Basaraba era neapărat totodată şi Voevod al unui Stat romîn, situat în Oltenia, dar a cărui linişte e cu neputinţă a determina cu precisiune. După toate probabilităţile, ţara lui Basaraba trebuie să fi fost situată în părţile muntoase ale Olteniei, cam prin districtele actuale ale Mehedinţilor, Gorjului şi Vîlcea. Acest Basaraba a dat numele său atît dinastiei domnitoare a *Basarabilor* din Muntenia, cît şi însesi acestei ţeri numele de *Basarabia* şi locuitorilor ei pe acel de *Basarabeni* sub care figurează pănă la sfîrşitul veacului al XV-lea." Nu se admite însă, cu Hasdeu, o stăpînire a Basarabilor în Făgăraş, de unde ar fi descălecat la Cîmpulung [1].

Resultă că d. Kogălniceanu crede în existenţa unui Basarab la 1241, care era Ban de Severin supt suzeranitatea ungurească, Voevod în Oltenia şi eponim al dinastiei muntene cu acelaşi nume.

Ceia ce a urmat acestei lucrări nu este completare, ci continuă contradicţie cu sine însuşi, cînd nu este o obositoare repetare. Astfel, cîţiva ani mai tîrziu, autorul crede că „acela care întruni Voevodatele române de pe ambele maluri ale Oltului este *Basarab-Vodă*" [2]. Acesta a alcătuit „un singur Stat al Ţării-Româneşti, zis şi *Basarabia* după numele întemeietorului său [3]." Ceva mai mult, d-sa crede că „Basarab era numele său de botez, un nume pe acele timpuri foarte răspîndit, mai cu samă printre Românii din Haţeg" [4]. Acest Basarab, care ar fi una şi aceiaşi persoană cu Negru-Vodă al tradiţiei, este deci întăiul alcătuitor al Ţerii-Româneşti în sec. al XIV-lea. Nu se face nicio legătură între el şi „Bezeren-bam". Autorul nu face această legătură nici mai tîrziu, cînd începe şirul Basarabilor tot cu acest Basarab [5], nici în rectificările alterioare, cu toate că şirul cercetărilor continuă. De fiecare dată, pe lîngă faptul că păstrează anul 1338 pentru moartea Voevo-

[1] *Istoria Romînilor*, pp. 41-3.
[2] *Cercetări critice*, p. 4.
[3] *Ibid.*, p. 9.
[4] *Ibid.*, p. 12.
[5] *Tabloul genealogic şi cronologic al Basarabilor.*

www.dacoromanica.ro

dului Basarab, neagă însă și exactitatea grafitului de la Argeș. În schimb, „după stil este cu siguranță mult mai veche biserica de la Câmpulung cu puternicul ei turn medieval“ [1], afirmare care ea singură precisează temeinicia studiului.

D. Kogălniceanu fixează apoi trei descălecări: din Hațeg în Țara Severinului, din Făgăraș la Câmpulung și din Maramureș în Moldova. Descălecarea în Țara Severinului s'ar fi făcut imediat după venirea Ungurilor în Banat, prin sec. XI-XII, iar „Bezeren-bam“ e socotit a fi un Basarab, lucru care se afirmă și ceva mai târziu, când se dă și o dată mai precisă: 1091-1241 [2]. Însă cu această ocasie schimbă părerea despre Basarab: „rectific o eroare comisă și de mine. În pasagiul de mai sus din cronica persană nu este vorba de un Basarab, ci de Banul de Severin, Bezeren-bam, „Zeberen-ban“ [3].

Dar nu se oprește nici aici, ci reia încă odată problema începutului țerilor românești, de data aceasta mai pe larg. Nici acum însă nu dă precisiunile necesare, ci numai câteva deducții nedocumentate. Face mai întâiu o deosebire între *Țara* și *Banatul* Severinului [4], acesta din urmă ocupat de timpuriu de Unguri [5]. Pe urmă scrie cu multă ușurință că după Geza al II-lea, „în curând după ocuparea țerii Severinului de Unguri, ei au împins și partea apuseană a Țerii-Românești între Olt și Dîmbovița în terito-

[1] *Biserica Sf. Nicolai*, p. 724.

[2] *Negru-Vodă*, p. 459.

[3] *Ibid.*, p. 460, nota 2. Însă în *Cercetări critice*, p. 3, n. 1, nota: „Scrim Basarab și nu Basaraba, de oarece în slavonește *a* de la fine este numai semnul scurtării“.

[4] *Românii de dincoace de Carpați*, pp. 169-174. Lipsa de orientare geografică este de neînchipuit când scrie: „Banatul nu se întindea în Oltenia afară de cetatea Severinului, decât o fișie de-a lungul Carpaților de la [Cetatea] Severinului spre Miazănoapte, adecă partea apuseană a județului Mehedinți sau cel mult a Mehedinților în totalitate.... Mănăstirea Vodița se afla pe teritoriul țării Severinului și nu pe acel al Banatului“. Mai departe crede că „numai o părticică din chiar Țara Severinului fu încorporată regatului ungar, anume „Logstha“, adică Loviște sau țara Lotrului, unghiul județului actual Vâlcea dintre Olt și Lotru și probabil și plasa actuală Loviștea din județul Argeș“; *ibid.*, p. 172. În altă parte (*ibid.*, p. 250) spune că aceasta din urmă „făcea parte efectiv din regatul unguresc“. Noi însă nu ni putem de loc explica o astfel de posibilitate și nici cum putea să fie Vodița în *Țara* Severinului când exact acolo fixează d. Kogălniceanu și *Banatul* cu același nume.

[5] Încă din vremea Sf. Ladislau; *ibid.*, p. 248.

www.dacoromanica.ro

riul regatului unguresc. Acesta este al doilea teritoriu românesc dincoace de Carpați adus sub stăpânirea ungurească [1]". În sfârșit, fără a arăta pe ce se sprijină deducția, crede că pe la sfârșitul secolul al XIII-lea, cu voia regelui unguresc, a scoborât din Făgăraș la Câmpulung și Negru-Vodă [2].

Vorbind și despre Litovoiu, spune că stăpânia și Hațegul, de unde „un predecesor al său" probabil că venise „în urma supunerii țerii Severinului de Unguri, cu voia regelui, în țara Severinului și devenise Voevodul cnezatului deja existent românesc aici" [3], și care apoi cuprinsese și Loviștea [4]. Oricare ar fi aceste descălecări, găsește că se efectuaseră în țeri formate din întrunirea mai multor chenezate române existente aici [5]. Basarab rămâne socotit unificatorul țerii.

Cu alte cuvinte: e vorba despre descălecarea numai în Moldova, nu și în Țara-Românească; apoi și aici apar două descălecări, întru cît erau țeri, dar nu erau stăpîni. Venind însă Ungurii și ocupîndu-le — parțial sau total, lucrul e neprecisat, — au dat voie și Voevozilor romîni să vie și să se facă stăpîni „cu permisiune regală", iar Basarab, ca nume și dinastie, este și nu este la 1241.

Aceasta fiind situația, nu știm din ce motive d. Kogălniceanu revine asupra lui Basarab în articolul de la care pornesc aceste însemnări [6]. Dar acum ni spune că întîiul „Voevod cunoscut din viitoarea dinastie a Basarabilor a Țerii-Românești este acest Voevod oltean sau mai bine zis al Jiului, menționat în 1241", poate „venind din Hațeg" și determinînd astfel „prima așa-zisă descălecare din Ardeal", căreia îi urmează Negru-Vodă la Cîmpulung și Dragoș cu Bogdan în Moldova [7]. Argumentul de vază pentru recunoașterea lui Basarab la 1241 îl găsește în pasagiul atît de cunoscut dat de Rashid ad-Din supt forma probabilă de *Bezerenbam*. Întemeiat pe acest izvor, crede că „sînt cu desăvîr-

[1] *Ibid.*, p. 92.
[2] *Ibid.* Deci Basarab nu mai e și Negru-Vodă.
[3] *Ibid.*, p. 248.
[4] *Ibid.*, p. 260.
[5] *Ibid.*, p. 249.
[6] *Ibid.*, p. 50 nota, amintește că acest articol trebuia să apară în revista „Cele trei Crișuri"; de ce nu se va fi tipărit acolo?
[7] *Basarab și năvălirea Tatarilor din 1241*, p. 111.

www.dacoromanica.ro

șire neîntemeiate" părerile istoricilor cari tăgăduiesc această existență [1]. D-sa mai socotește că pasagiul acesta de cronică „nu privește decît țerile romîne anume dincoace de Carpați. Bugec a năvălit în țara Cara-Ulaghilor, adecă în Țara-Românească dincoace de Olt, unde peste cîțiva ani, la 1247, e menționat Voevodatul lui Seneslav, probabil identic cu Mishlav din cronica persană. Ilaute nu e decît țara Oltului sau a Făgărașului. După ce o traversase cînd era să între prin pasul Turnului Roșu în Oltenia, îi ieși înainte Basarab", Voevodul Jiiului. Toate referințele cronicii persane îi par de o exactitate uimitoare [2], contestînd, întru totul observațiile lui Strakosch-Grassmann. În conclusie, crede că a existat acest Bezerenbam-Basarab-Basaraba, „nume care revine la unii din urmașii acestuia și mai cu samă la întemeietorul Țerii-Românești, Basarab", care „nu e, cum s'a admis pînă acum greșit, din Voevozii de dincoace de Olt, ci din acei de dincolo, din neamul lui Basarab din 1241". Numele lui „vine mai probabil din limba tracă sau dacă decît din acea cumană" și „se asamănă cu cuvintele grecești *bassareus*, *bassarens* și *bassarides*, care desemnează veșmintele ce purtau bacantele tracice [3]". Însă nu e vorba de Banul Basarab, căci Voevodul romîn cu acest nume n'a putut avea un astfel de titlu [4], ci este, deci, o dinastie locală, rămasă din cine știe ce timpuri tracice sau dacice [5].

În fața acestor reveniri, ce crede d. Kogălniceanu că trebuie să mai înțeleagă cetitorul d-sale?

Am luat în discuție această chestie, înfățișînd-o așa cum a decurs ea dintr'o vreme într'alta, de oare ce, într'un studiu care a scăpat d-lui Kogălniceanu, ne-am oprit și noi puțin asupra ei, însă de data aceia neluînd în considerație niciunul din aceste articole [6]. După toate izvoarele pe care ni-a fost posibil să le cercetăm cu acea ocasie, am putut precisa cum a pornit marea invasie, care au fost căile străbătute și cine erau șefii hoardelor.

---

[1] *Ibid.*, p. 112.

[2] *Ibid.*, p. 113.

[3] *Ibid.*, p. 117.

[4] *Ibid.*, pp. 114 și 116.

[5] Atragem atenția că pp. 111-113 din acest articol sînt reproduse aproape identic din precedentul („Arhiva", XXXVIII, pp. 49-51) fără a fi aceiași conclusie.

[6] A. Sacerdoțeanu, *Marea invasie tătară și Sud-Estul european*, București 1933. Cred că cetitorul va găsi îndreptățită această voită omisiune a mea.

www.dacoromanica.ro

Astfel de căi au fost și peste pământul românesc, însă Ilaut nu era în acest ținut și nici „Bezeren-bam" n'a fost întîlnit în aceste părți. Totuși ipotesa care mi se părea mai apropiată de adevăr a fost că Tatarii au întîlnit pe Romîni în expediția lor, însă aceștia nu erau conduși de un Basarab și nici de un Ban unguresc de Severin, care a luptat aparte pe cont propriu. Acum, față de acest articol al d-lui Kogălniceanu, nu numai că nu pot schimba nimic din cele ce am scris atunci, ci toate mi se par și mai temeinice.

A discuta și celelalte aserțiuni ale d-sale, cred că e inutil. Nu se poate cu nimic documenta stăpînirea ungurească dincoace de munți, mai ales așa de timpuriu, nici cele două descălecate „cu permisiune", și nici o vechime așa de mare a Basarabilor. E probabil însă că înainte de Voevodatele pe care le cunoaștem de o parte și de alta a Oltului să fi existat altele mai mici și neînsemnate, dar rămîne a se precisa care era situația lor politică. Deocamdată se exclude hotărît atît descălecarea din Hațeg, cît și probabila stăpînire ungurească, chiar în limitele restrînse arătate de d. Kogălniceanu. Această veșnică nestabilitate face să fie zădarnică toată truda d-sale.

A. Sacerdoțeanu.

* * *

I. Balogh, *Márton és György kolosvári szobrászok (Martin și Gheorghe, sculptori din Cluj)*, în revista „Erdélyi Múseum", XXXIX, 1-6 și 7-12, Cluj 1934.

Problema celor doi sculptori din Cluj nu este numai de interes ardelean, ori cehoslovac, ci de interes general în istoria artei europene; de aceia merită să ne ocupăm mai pe larg de ea.

Publicația d-rei Balogh conține trei grupuri de probleme: 1. acelea în legătură cu statuia Sf. Gheorghe din Praga. 2. privitoare la reconstituirea statuilor regale din Oradea-Mare, 3. la originea etnică a fraților. Cum din causa limbii maghiare de mulți nu va putea fi consultată, vom resuma întăiu pe scurt conținutul, apoi vom lua o atitudine față de cele expuse în lucrare.

În cap. I, autoarea îmbogățește cunoștințile noastre prin o serie de monumente italiene și ungare, care pot fi considerate ca antecedente artistice, nerelevate de Pósta și Lázár. Statuia Sf. Gheorghe are următoarele note comune cu arta italiană: mișcarea și ieșirea din profil a capului calului, corpul plin, organic, cu picioare svelte

www.dacoromanica.ro

și vine ale calului, corpul călărețului svelt, părul legat în forma comună, peisagiul de stincă cu animale și vegetație, în sfîrșit felul balaurului. Monumentele cu aceste note comune le găsește mai ales la Orvieto și la Florența. Monumentele ungurești care după autoare formează antecedențele artistice sânt : sigiliul cavalerilor Sf. Gheorghe din 1326, sigiliul prințului Ștefan, 1351 și relieful Sf. Gheorghe din Pécs ; prima operă e de sigur italiană, cele două din urmă arată influențe italiene, și autoarea crede că au fost executate în Ungaria. În cele trei opere din Ungaria nu găsim toate notele italiene înșirate mai sus, ci numai : redarea organică a calului, introducerea cavalerului svelt în compoziție și redarea balaurului. Ornamentica platoșei, șelei și a acoperitoarei de șea este mai general europeană o găsim și în Italia și la trei descoperiri din Ungaria. Educația lor artistică nu au putut-o ciștiga cei doi artiști la Cluj, unde abia s'a început o activitate artistică, ci la Oradea-Mare, unde găsim canonici italieni și suburbiu italian și de unde ni s'a păstrat un fragment de frescă italiană. Prin cele spuse autoarea crede că terenul artistic și cultural era preparat în Ungaria pentru statuia Sf. Gheorghe din Praga, care în spirit și formă ar fi desvoltarea mai departe organică a obiectelor de artă de mai înainte din Ungaria.

Cap. II se ocupă de statuia ecvestră distrusă a Sf. Ladislas, executată de cei doi frați din Cluj la Oradea-Mare. Datarea de 1390 o crede verosimilă, dar nu sigură, din causa scrierii : M390. Monumentul trebuia să fie de mărime cel puțin naturală. „Herma" Sf. Ladislau din Győr (Raab) o crede, nu copie, ci variantă prefăcută în „hermă" de la începutul secolului al XV-lea, iar coroana ei de pe la 1600. Relieful cu călăreț de la castelul din Hunedoara îl crede influențat de monumentul ecvestru din Oradea.

În cap. III sînt tratate statuile de bronz distruse ale Sf. Ștefan, Ladislau și Emeric din Oradea-Mare, executate tot de cei doi sculptori clujeni. Ele au fost primele în bronz în Ungaria, și, în afară de cîteva din Italia, în toată Europa ; ele anticipează problema Renașterii : independența de arhitectură. Datarea nouă : 1360. Statuile se găsesc la colțul Nord-Vest al catedralei. Statuia fragmentară de piatră de var găsită cu ocasia săpăturilor de la cetate o consideră ca represintînd pe Sf. Ladislau și ca o copie din secolul al XIV-lea a celei de bronz. Și aici găsește influențe italiene, dar și nordice. Cum în vremea aceasta numai Italia avea statui

www.dacoromanica.ro

de bronz (Orvieto, 1325–51), presupune influența italiană directă ori printr'un maestru italian din Ungaria. Înșiră apoi operele pe care le crede influențate prin această statuie din Oradea: sigiliul episcopului Scolari din Oradea (1422), icoana altarului din Zagreb (sec. XVI), pictura bisericii ortodoxe din Crișcior (sfîrșitul sec. XV) și Ribița (1417), statuia Sf. Venceslas din Praga (1373), iar prin intermediul acesteia statuile princiare ale domului Sf. Ștefan din Viena.

Cap. IV. Autoarea crede, cu Czakó, că sigiliul orașului Baia-Mare din sec. al XIV-lea este opera celor doi sculptori din Cluj, cam din aceiași vreme ca și statuia Sf. Gheorghe. Figura Sf. Ștefan din acest sigiliu ar urma tipul din sigiliul al doilea al lui Carol-Robert, opera lui Pietro da Siena.

Cap. V. Analisează aparținerea etnică a celor doi sculptori clujeni. Combate prin argumente istorico-filologice pe W. Pinder, care-i consideră ca Sași din causa inscripției în dialect săsesc, a orașului cu populație săsească din Cluj și a tinereței și caracterului periferic al artei ungare de atunci. De și autoarea crede că inscripția e greșit copiată și caută să demonstreze că în secolul al XV-lea Clujul nu era locuit exclusiv de Sași, ci și de Unguri. Față de operele săsești și ale altor popoare vede o deosebire de concepție, care este cea ungurească, și o fixează prin următoarele caracteristice: 1. Lipsa sentimentului. 2. Apropierea obiectivă a naturii, fără naturalism și fără duioșie. Aceste caracteristice le găsește la pictura murală din Dîrjiu (1419) și la „herma" din Győr. Particularitățile locale ungurești: forma șelei înalte, asămănătoare cu cele ungurești din secolul XVI–VII, apoi părul împletit, le crede de mai puțină importanță.

În Adaus, dar și la cap. I-iu, iea atitudine, combătînd părerea cehoslovacă (With, Pečirka), ruteană (Zaloziecki) și austriacă (Tietze) și a altora, cari consideră statuia Sf. Gheorghe din Praga ca operă turnată din nou în Renaștere, în secolul al XVI-lea.

*

Meritul lucrării constă în sîrguința migăloasă de a îmbogăți materialul comparativ în ce privește antecedențele din Italia și mai ales cele din Ungaria ale operelor fraților Martin și Gheorghe, în încercarea de a precisa elementele italiene și ungurești în operele artiștilor, în consultarea științelor auxiliare (istorie, fi-

www.dacoromanica.ro

lologie, sigilografie), în comunicarea inscriipțiilor, stampelor, izvoarelor și în deosebi a bibliografiei până azi. Aceasta e prima lucrare ungurească care caută să arăte prin argumente, nu prin simple afirmații, ca până acum, originea ungurească a sculptorilor. Dacă în aceste privinți lucrarea este folositoare, în ce privește judecarea critică a materialului și mai ales tragerea concluziilor, satisface mai puțin pe cercetătorul imparțial. Une ori lucrarea ni lasă impresia că autoarea și-a fixat conclusiile înainte, iar materialul, îngrămădit une ori în mod inutil, stă în serviciul unei idei preconcepute.

În repetate rînduri, dar mai ales la conclusii, ni se spune că frații sculptori Martin și Gheorghe „s'au contopit complect în cultura ungurească", că arta lor este îmbibată de „particularități ungurești", că „stau în strînsă legătură cu tradițiile ungare", „cu cultura ungurească a epocei angevine", „cu monumentele speciale locale și ungare", că „terenul era preparat pentru Sf. Gheorghe din Praga". După ce am căutat în expunere argumentarea acestor afirmații repetate, nu ni putem ascunde surprinderea, dar și desilusia, aflînd că totul se reduce la două sigilii, dintre care unul este sigur italian, celălalt cel puțin influențat de Italia, și un relief primitiv, mutilat, nordic : nici aceste din urmă două opere nu au o caracteristică ungurească ori măcar un indiciu că ar fi ungurești — cel mult au putut fi executate în Ungaria poliglotă de atunci de vre-un colonist străin— ; așteptam aici opere indutabil ungurești, cu caracter național, cu comandatori și artiști de sigur unguri ; așteptam apoi un număr mai mare de opere din Ungaria, și înainte de toate opere de sculptură liberă, ori cel puțin reliefuri, care să aibă cam aceiași problemă resolvată, măcar o legătură mai strînsă cu Sf. Gheorghe din Praga. Oricine își va da sama că e uriașă distanța de la cele două sigilii și un relief la statuia ecvestră a Sf. Gheorghe din Praga : e un salt prea uriaș ca să poată fi parcurs chiar de un geniu. În general e altceva a crea în relief și altceva a crea în sculptură liberă, mai cu samă în bronz, într'o vreme cînd numai Italia avea statui libere. În Ungaria nu s'au turnat în vremea aceasta decît clopote, cristelnițe, statuete de giuvaiergiu. Deci nici din punct de vedere tehnic, pur artistic, istoric nu se poate afirma că „terenul a fost preparat" ; din contra, monumentul stă isolat față de extrem de redusele antecedențe din Ungaria, despre care nu se

www.dacoromanica.ro

poate dovedi că ar fi fost de fapt opere ale artiștilor de naționalitate ungară. „Din epoca angevină atît de puține monumente ni s'au păstrat, încît despre arta epocei nu ni putem forma o icoană clară“: „industria a fost în mîna oaspeților colonisați din străinătate, cari nu au ținut pas cu timpul, ci de obiceiu au menținut starea în care au fost cu ocasia colonisării“, scrie I. Miskolczy în 1923, afară de alți istorici unguri mai vechi. Turnătorul de clopote Conrad este și el, după Pajdusska, de origine străină. Ce particularități ungurești are statuia Sf. Gheorghe? Hampel nu a găsit „nicio notă specific maghiară“. Totul e apusean; după autoare numai părul împletit și șeaua joasă sînt ungurești. Chestii discutabile, precum se constată și în note. Prin acestea vrea să ni arăte cultura „ungurească“?

Este natural că doar clerul, nobilimea, burghesimea din Ungaria au avut o oarecare cultură în secolul al XIV-lea, fie spirituală, fie materială, dar rămîne încă de stabilit ce a fost și dacă în general a fost ceva unguresc în această cultură. Autoarea ni rămîne în această privință datoare: se pare că aici și ea a fost atinsă de acele frase curente și grandomane ale Ungurilor. Chiar unii savanți unguri au o concepție curioasă asupra culturii ungurești. Astfel L. Szádeczky, în discursul său de rector din 1910, vede: „cultura maghiară turnată în bronz în statuia lui Mateiaș, la care cei mai însuflețiți Unguri sînt în majoritate de origine străină“. O cultură ungurească cu note specifice de origine turanică anevoie s'ar fi putut înjgheba în secolul al XIV-lea la Cluj, Oradea și chiar Buda. Că așa ceva nu a putut exista în acea vreme ne luminează mai bine istoria culturală, în primul rînd literatura, care merge de obiceiu mînă în mînă cu artele plastice. Cum să fi existat o cultură specific ungurească cînd în tot secolul al XIV-lea avem numai un monument literar unguresc: fragmentele din Königsberg și chiar numai o traducere din latină, într'o vreme cînd în poesia germană trecuse de vre-un secol epoca de înflorire cu Nibelungenlied, Gudrun, Wolfram von. Eschenbach și Walter von der Vogelweide. Literatura timpului era în Ungaria cea latină, partea ei centrală: știința religioasă a fost în genere opera ne-Maghiarilor: a Dalmatinilor, Italienilor, Zipserilor.

Cel mai însemnat monument literar de limbă latină din Ungaria, Cronica ilustrată din Viena (1358), este, chiar după părerea învățaților unguri, opera unui Italian ori German imigrat ori a

www.dacoromanica.ro

unui ne-Maghiar din Ungaria. „În secolele al XIII-XIV-lea, găsim unele monumente de caracter literar", dar literatură de limba maghiară de loc" ne informează cartea din 1931 a d-lui I. Horváth [1]. Am putea merge mai departe întrînd în istoria culturală. Nu numai că nu se poate vorbi de o literatură națională a Ungurilor în secolul al XIV-lea, dar stările culturale de atunci ale clerului și nobilimii lasă de dorit mult față cu Apusul. De și Ladislau cel Mare a fundat în jumătatea a II-a a secolului două Universități, de și tineri din Ungaria îi găsim la Universitățile străine, Ladislau cel Mare s'a plâns Papei că de mult nu există nici în preoțimea lumească, nici în cea călugărească un magistru în științile religioase. Sinodul din 1309, scandalisat de neștiința preoților, ordonă ca la reședința arhiepiscopală să fie un doctor în dreptul canonic, iar la cea episcopală un *grammaticus*, care să învețe pe aceia cari se prepară pentru cariera de preot. S'a întâmplat că nici canonicul nu știa să-și scrie numele. Nobilimea nu s'a ocupat de știință, nobilii tineri nu au frecventat de loc școlile din orașe, iar cele mănăstirești și capitulare numai rar. De și era Palatin al lui Ludovic-cel-Mare, Nicolae Kont nu știa latinește. Orașele ardelene în secolul al XIV-lea fiind săsești, este inutil să vorbim de cultura ungară. Astfel ne învață istoricii unguri asupra culturii din Ungaria în secolul al XIV-lea (St. Miskolcsy, *Magyarország az Anjouk korában*, Budapesta 1923, p. 132 și urm.).

Rămâne o problemă de resolvit: cum și unde au ajuns cei doi frați în contact cu arta italiană. Legăturile comerciale ale Sașilor cu Zara prin intermediul Budei ni sînt cunoscute. Autoarea ni suggerează legături cu episcopia de cultură italiană din Oradea-Mare, ceia ce nu este exclus: să nu uităm însă că episcopul Meszes era German de origine, din familia Hermann de la Nürnberg.

Revenind la particularitățile ungurești ale statuii Sf. Gheorghe, d-ra Balogh se trudește să ni le descrie; ea nu atribuie mare importanță celor exterioare (pieptănătura și șeaua), ci concepției, celor interioare. Este just. Dar particularitățile ungurești ale concepției nu se pot stabili pe basa a două opere ai căror creatori nu e sigur dacă au fost Unguri (statuia Sf. Gheorghe și pictura din Dîrjiiu), nici chiar pe basa mai multor opere sigur ungurești din acea

[1] I. Horváth, *A magyar irodalmi müveltség kesdetei*, Budapesta, 1931, pp. 53-54, 93-94.

www.dacoromanica.ro

vreme, ci ar trebui examinat, în diferitele epoci, dacă aceste particularităţi se repetă în cele mai multe opere. Autoarea a luat prea uşor această parte, basîndu-şe numai pe Gerevich, care şi el se referă numai la citeva opere ale aceleiaşi opere, şi iarăşi nu e sigur dacă sînt produse autentic ungureşti. Caracterul naţional — cum e şi natural — trebuie căutat la opere indubitabil create de artişti unguri. Recensentul, care mai mulţi ani s'a ocupat de problema conţinutului sufletesc în artă, îşi dă bine samă ce greu este a elabora generalisări valabile în aeest domeniu şi mai ales a conta pe o identitate de păreri cu majoritatea spectatorilor specialişti. În orice cas, cercetarea concepţiei ungare a Sf. Gheorghe este superficială şi lipsită de metodă critică.

În afară de argumentul particularităţilor de concepţie, autoarea mai caută să combată şi prin argumente istorico-filologice pe W. Pinder, care, în cartea sa asupra sculpturii germane, consideră pe autorii statuii Sf. Gheorghe din Praga de aceia ca Saşi, fiindcă: 1) inscripţia azi dispărută şi păstrată în copie e în dialect săsesc redactată, 2) fiindcă, doar, Clujul în secolul al XIV-lea era oraş german, 3) fiindcă o asemenea operă numai dintr'o cultură veche poate răsări, nu din arta maghiară tînără şi periferică (W. Pinder, *Die deutsche Plastik,* 1924, pp. 88-92, şi acelaşi, *Die deutsche Plastik des vierzehnten Jahrhunderts,* 1925, pp. 67-70).

Argumentele istorice ale d-rei Balogh sînt unilateral expuse, iar din datele ce le înşiră o parte nici nu întră în considerare, fiind posterioare, mai cu samă din secolul al XV-lea; altele se referă la iobagi, cari nu au fost meseriaşi-artişti; altele, fiindcă se referă la satele judeţului, nu la oraş. Însemnarea din 1241 a mănăstirii Echternach este vădit forţat interpretată. Călugărul-cronicar al mănăstirii de la o distanţă atât de mare ce informaţii exacte putea să aibă asupra aparţinerii etnice a Clujenilor? Atât a putut doar să afle că oraşul Cluj era în Ungaria; de aceia expresia „multitudo Ungarorum". Dintre aceia cari au luat parte la administraţia oraşului numai trei din aceiaşi familie cunoaşte Zekul-„Székely", Secuiu, dar niciun Ungur, şi e de remarcat că şi un istoric, Karácsonyi, îi consideră pe Secui ca o naţiune a parte, cu altă limbă, maghiarisîndu-se numai după secolul al XIV-lea. Unul din familie, Toma, este *comes*, şi nu e probabil să se fi ocupat cu industria. Faptul că numule s'a scris şi Zekelt şi Czekel ne face să ne întrebăm: numele a fost numai nemţeşte scris, ori s'a şi

www.dacoromanica.ro

germanisat familia secuiască în orașul săsesc? Nume de familie Czekelius avem și azi la Sașii din Sibiiu. Dacă în 1372 a existat o stradă ungurească la Cluj, aceasta numai în defavorul tesei ungare poate fi interpretat. D. Pușcariu scrie în „Dacoromania" (VI, p. 529): „numirea de „Strada Ungurilor" în Cluj, ca și în Bistrița (unde numele vechiu s'a păstrat) era tocmai o dovadă că aceste orașe n'au fost ungurești, cel puțin pe timpul când străzile primiau numele acesta". Într'adevăr, dacă în București găsim o Stradă Armenească, înseamnă că așezarea unui număr mai mare de Armeni bătea la ochi într'un oraș românesc. Tot astfel în orașele săsești Cluj și Bistrița Ungurii erau considerați ca un element străin; strada în care se găsiau mai numeroși, a fost numită după ei. În privința Străzii Ungurești, d-ra Balogh admite părerea unei autorități: Csánki D., după care Strada Ungurilor, Magyar útcza, este aceiași cu strada Sf. Petru, unde se găsia și biserica Ungurilor. Biserica și strada erau însă în afară de zidurile orașului (numirea de Strada Ungurilor „interioară" și „exterioară" este posterioară). Că populația ungurească a fost în afară de zidurile orașului reiese și din împrejurarea că și în 1453, la conscrierea dărilor din Cluj-cetate *(óvár)*, nu găsim niciun nume unguresc. Csánki crede, pe basa studiului documentelor, că Ungurii locuiau în afară de zidurile orașului. Ce însemnătate poate avea aceasta? Că ocupația celor din afară de ziduri era cea de iobagi, agricultori, iar nu de meseriași și artiști, al căror centru era în interiorul cetății. Clujul în secolul al XIV-lea era un oraș săsesc ca și Brașovul, Bistrița, Sibiiul. Însiși regii Ungariei din secolul al XIV-lea socotesc orașul între cele săsești; de exemplu Carol I-iu în 1314; chiar târziu, la 1527, Ioan Zápolya s'a lăudat că „dintre orașele săsești numai Clujul i s'a atașat". Numai în secolul al XVI-lea, când Sașii clujeni au trecut la religia reformată și unitară, au slăbit ei, întărindu-se Ungurii. Părerea lui W. Pinder este deci justă: orașul Cluj era în secolul al XIV-lea săsesc (v. Karácsonyi, *A székelyek ösei és a székely Magyarok*, Cluj 1913, p. 27; D. Csánki, *Magyarország tört. földrajza*, Budapesta 1913. V. pp. 320, 312; 313, Teutsch, *Sachsengeschichte*, ed 2, p. 240 și urm. și *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt*, 1904, no. 9358).

Argumentele filologice ale autoarei sînt asemenea șubrede D-sa atribuie redactarea inscripției unui preot german al Curții din Praga, mai ales din causa cuvîntului „conflatum est", iar

www.dacoromanica.ro

Balbin ar fi copiat-o greșit, după autoare, în 1677, scriind: Clussenberch în loc de Clusenburg. Conclusia la care vrea să ajungă este că numirea localității era Clusenburg în inscripția originală, adecă numai o traducere a Kolozsvár-ului, deci nu este săsească, ci germană. — Cum ar fi știut bieții sculptori așa de bine latinește, ca să folosească verbul *conflatum est*, când și d-ra Balogh, de două ori, greșește infinitivul acestui verb, scriind *conflavere* în loc de *conflare!* — Nu e exclus că Balbin să fi copiat greșit inscripția. Ca să ni demonstreze cît de ușor se poate greși cetirea inscripției, ni redă de cîte două ori în minuscule gotice cuvintele *Clussenberch* și *Clussenburg*. Dar ar fi fost mai cuminte a reda în minuscule gotice *Clussenberch* și *Clussenbrich*, fiindcă este cu mult mai ușor a ceti- *berch* în loc de- *brich*, decât- *berch* în loc de- *burg*. Dacă am admite redactarea inscripției prin o terță persoană, aceasta de sigur a scris numirea localității așa cum au auzit-o, *Clussenberch* ori *Clussenbrich*, fiindcă un German din Praga și Austria ar fi zis în 1373 *Clausenburg*, *Clausenburk*, *Clausenpurkh* ori *Clausenpergk*. Vezi E. Jullinek, *Die Sprache der Wenzelsbibel*, VI, p. 146, asemenea și matricolele Universității din Viena, în care găsim la 1405 pe Nicolaus de *Klausenburk*, în 1408-13 pe Tomas de *Clausenburg*, în 1453 pe Joannea Peyr de *Clausenburk*. Acel „*ch*“ din inscripție reprezintă pronunțarea specific săsească-ardeleană, adusă de Sași din patria lor de origine, de la Rin și Mosela; chiar azi Sasul ardelean spune *Berch* în loc de *Berg* și *Burch* în loc de *Burg*, pe când Austriecii și popoarele de limbă negermană pronunță: *Berg* ori *Berk*, *Burg* ori *Burk*. Este indiferent dacă în inscripția originară a fost *Clussenberch* ori *Clussenbrich*, fiindcă ambele dovedesc dialect săsesc indiscutabil. Deci și în privința aceasta W. Pinder a judecat just. Din numele de familie Wngrischer nu se poate deduce că a fost „incontestabil Ungur“ purtătorul lui; numele, din contra, indică un Sas; la Bistrița găsim în 1579 un cetățean cu numele Ungrischer, Sas de confesiune luterană (v. *Festgabe der Stadt Bistritz*, 1897, p. 37). Ungrischer vine dela comuna Ungers(dorf), săsește Ongersch de lîngă Bistrița.

Declarația emfatică a autoarei că, în secolul al XIV-lea, „arta ungurească a putut privi asupra unui trecut de patru secole“ nu o putem lua în serios. Iată ce trebuie să înțelegem: Pósta, pe care autoarea îl apreciază atît de mult, în discursul său de în-

www.dacoromanica.ro

cheierea anului universitar 1911 spune: „Fiind națiunea maghiară totalitatea popoarelor locuitoare ale teritoriului unguresc, arta ale cării monumente s'au păstrat pe acest pământ sînt arta acestei națiuni" (Márki S., *A M. Kir. Ferencz József Tud. Egyetem története*, Seghedin, 1922, p. 90). Deci ideia națiunii politice ungare se aplică, astfel, conștient la arta popoarelor maghiare, care formau jumătate din populația Ungariei d'inainte de Trianon, ori ai căror fii lucrau numai în trecere prin Ungaria. Atentatul acesta la bunurile artistice ale altor popoare, care nu mai aparțin Ungariei, și azi se practică de istoricii de artă unguri [1]. W. Pinder a fost generos cînd a numit arta ungară a secolului al XIV-lea: tinără. Realitatea este că în epoca romanică și gotică din Ungaria, dar și mai tărziu, avem a face aproape exclusiv cu maestrii nemaghiari și în destule casuri chiar și comandantul era nemaghiar; de o „artă maghiară" nu putem vorbi. Aceasta o recunosc chiar și învățați unguri serioși, ca Pulszky, Eber, Marczali, Myskowsky și alții. Pe cînd în Apus artiștii sînt fii ai națiunii respective, iar străinii lucrează numai excepțional, în Ungaria era invers. Pinder a fost politicos cînd a numit arta din Ungaria: periferică *(abgelegen)*, cînd de fapt e casul unei provincialisări, *rustificări*, sărăciri a artei apusene.

La capitolul V, care se ocupă de originea etnică a celor doi frați sculptori, ar fi fost la locul său a specifica pe cari dintre scriitorii de artă îi consideră ca Germani, pe cari ca Unguri, și în basa căror motive. Este natural dacă scriitorii germani, inclusiv Sașii ardeleni, îi consideră ca Germani ori Sași, de ex. Grueber, Pinder, C. T. Müller, Roth, Csaki. Scriitorii unguri îi putem împărți în trei grupuri: 1. Hampel și Csakó, cari s'au ocupat de această problemă îi consideră de Sași. 2. O mare parte a învățaților are o atitudine reservată ori nu se pronunță, de ex. Ipolyi, Henszlmann, Bunyitai, Pasteiner, Czobor, Gyalókai, Myskowszki, Pósta, Kabdebó, Divold. 3. Alții îi consideră Unguri, ca Gerecze, Pór, Mihalik, Bagyary, Lázár, Gervich, Buday, Péter, Szendrei. Trebuie să accentuăm

[1] „Plug străin — spic unguresc", scrie T. Gerevich; tot d-sa, mai departe, spune că din punct de vedere al istoriei artei ungare e irelevant dacă artistul a fost de origine ungurească, germană ori italiană. Chiar d-ra Balogh scrie în presentul studiu: „știința ungară în trecut și present se ocupă cu mare predilecție cu arta Nemților din patrie și vede în ea printr'o curioasă înșelăciune optică artă ungurească". Păcat că și d-ra cade în acest păcat. . . .

www.dacoromanica.ro

că toți cei din grupul 3 numai afirmă, dar nu aduc niciun argument doveditor; ei se ocupă aproape toți numai în treacăt cu arta fraților Martin și Gheorghe; este probabil că la cei mai mulți se repetă obiceiul vechiu de a numi unguresc ceia ce e „din Ungaria".

Capitolele II–IV nu au o valoare mai mare decît aceia pe care o pot avea combinațiile, presupunerile, ipotesele. Este fantastic însă a stabili influențe asupra unor numeroase opere concrete existente, pornite de la o statuie care din 1660 nu mai există nici măcar în desemn, și totul pe basa unei copii ipotetice și rău păstrate! Aceasta este partea cea mai slabă a lucrării. Combaterea teoriei turnării din nou a statuii ecvestre în sec. al XVI-lea pierde mult din valoare prin declarația autoarei că „nu a avut posibilitatea de a studia această chestiune la statuia originală", ci se sprijine numai pe observațiile lui Czakó, mai ales fiindcă autorii cehoslovaci pe cari-i combate au studiat problema după original.

Bibliografia sufere de neajunsul că înșiră laolaltă monografiile speciale și articolele serioase dedicate celor doi sculptori alături de manuale și altfel de publicații, în care maeștrii noștri sînt numai prin cîteva rînduri ori chiar numai printr'o ilustrație isprăviți. Indicarea numărului de pagină ori rînd ar fi înlăturat acest neajuns. Smighelschi nu e Otto, ci Octavian.

Lucrarea d-șoarei Balogh este cea mai voluminoasă monografie asupra subiectului (97 pp.). Calitățile ei le-am relevat la introducere; la acestea mai adăugăm un fapt de remarcat, cum nu-l găsim în genere la Unguri: autoarea nu a neglijat nici scrierile românești.

Acum, după ce am parcurs cu multă trudă enumerările nesfîrșite de monumente, materialul supraîncărcat în defavorul concisiunii, notele marginale interminabile și am ajuns la conclusii, rămînem cu impresia unei laborioase, diligente, dar tinerești lucrări, care vrea să supraliciteze pe toți în savantlîc, originalitate și ipotese, pe cînd valoarea unei opere științifice nu se judecă după dimensiunile ei, după încărcarea materialului, cantitatea notelor marginale, ci prin forța argumentelor și logica în conclusii.

Dar acestea lasă de dorit. Argumentele ei nu reușesc a ne convinge că ar exista un raport organic între monumentul Sfîntul Gheorghe din Praga și arta și cultura ungurească a timpului, ori că monumentul ar avea caracteristice de concepție ungurească. În schimb ni menținem părerea că Clujul în secolul al

www.dacoromanica.ro

XIV-lea era oraș săsesc, iar inscripția monumentului în chestie e în dialect săsesc. Conclusia finală a lucrării este o frasă de modestie aparentă, bine calculată: „avînd în vedere că nu avem dovadă documentară, nu tragem ultima conclusie acum — așa credem — necesar logică", adecă aceia că sculptorii Martin și Gheorghe erau Unguri. Conclusia aceasta, precum și celelalte ale d-rei Balogh, ni amintesc o acvaforte a lui Max Klinger, în care savantul cu multă trudă se apropie de piscul înzăpezit, înghețat, dar, spre nenorocirea lui, chiar în momentul decisiv își pierde ochelarii și nu-l mai poate vedea. Așa a pățit și d-șoara Balogh tocmai cînd trebuia să tragă conclusiile.

Coriolan Petranu.

* * *

Dr. Iosef Macurek, *Istoria Maghiarilor și a Statului unguresc*, (în limba cehă), Praga 1934.

Cartea cuprinde o scurtă prefață (p. 5), în care autorul își expune punctul de vedere din care înțelege să trateze chestiunea; îi urmează o introducere (pp. 7-17), în care vorbește despre concepția Statului unguresc, politica lui și lipsa de unitate a popoarelor componente, despre începuturile cercetărilor științifice, despre primele istorii generale, despre evoluția istoriografiei ungare și defectele ei, încheind cu o completare bibliografică.

În șase capitole următoare, autorul urmărește istoria Maghiarilor (pp. 21-289) din punctul de vedere anunțat în prefață, începînd cu descrierea situației, trecînd de la „Dunărea mijlocie înainte de venirea Maghiarilor, la cap. II, „Epoca absolutismului patriarhal și începuturile mișcării sociale", continuînd cu cap. III, „Începuturile organisării feudale și a luptelor de clasă", la cap. IV, „Epoca reformei și a contra-reformei", la cap. V, „Epoca renașterii și a revoluției", și încheind cu cap. VI, „Epoca dualismului". Fiecare capitol e precedat de o sumară enumerare a subtitlurilor și urmat de o bogată bibliografie de izvoare și studii referitoare la problema tratată. Textul e presărat pe hărți (în total patrusprezece).

Lucrarea e urmată de un „Indice de nume și de lucruri" (pp. 292-336), aranjate în ordinea alfabetică, de o listă de „erate și completări" (p. 338), și în fine cuprinsul (pp. 339-344).

Eug. Chișcă.

* * *

www.dacoromanica.ro

Elena general Perticari Davila, *Din viața și corespondența lui Carol Davila*, București 1930.

Foarte importantă lucrare, servind la lămurirea unei personalități excepționale ca activitate, devotament și patriotism în țara adoptivă.

Se arată mai presus de îndoială că Davila era fiul lui Liszt și al doamnei d'Agoult. Scrisorile sînt traduse după textul frances din publicația de la 1930. Am analisat aiurea ciudata călătorie a baronesei de Carlovitz, pe care o recomandă tînărului Davila, plecat în Orient, unul din profesorii lui francesi. Foarte elogioase certificatele pe care le aduce din Angers, Champigné și Cherre, unde luptase contra holerei. Multe scrisori ale d-nei d'Agoult. „Keraniaka", nume luat une ori de contesa d'Agoult, *nu* înseamnă în ungurește „naşă sau mamă de cruce" (v. p. 56, nota 2). O gravă boală în 1854 (pp. 59-60). Scos de Ruși în timpul războiului Crimeii, e restabilit de Vodă-Știrbei (p. 71). Preceptorul german al lui Davila vorbește de zvonul că țerile noastre se vor uni la 1858 într'„un regat independent" (p. 75). Prima căsătorie cu d-ra Marsille în 1859. Știrbei, care trece la Mehadia (p. 81), ca să meargă la Paris, încredințează medicului adus și ocrotit de dînsul secrete de familie (pp. 79-80). Legăturile mamei cu Vasile Alecsandri (pp. 80-1). Trecerea prin București la 1860 a ducelui de Brabant (p. 96). Legături cu dr. Cihac, un dușman, și cu Al. Odobescu: înțelegere pentru monumentele, văzute în Moldova, ale lui Ștefan-cel-Mare (pp. 105-6). Scrisorile lui Davila despre călătoria cu Vodă-Cuza la Constantinopol în 1864. Audiența: Domnul e „liniștit, demn, concis în cuvintele lui" (p. 123). La dineul de la Legația englesă, „prințul a avut tot timpul un spirit perfect; a fost demn și mîndru. Sir Henry Bulwer a rămas uimit de felul limpede și franc cu care principele trănșa toate chestiunile în care naționalitatea romînă era în joc. Crezînd că o să-l încurce, perfidul Albion aducea mereu vorba de suzeranitatea Porții, dar principele, *considerîndu-se pe față ca un aliat*, promitea că la nevoie armata romînă va ști să devie avangarda armatei imperiale. Această armată e splendidă, admirabil echipată și înzestrată cu tot ce-i trebuie. Ofițerii, instruiți, în mare parte vorbind franțuzește, vor egala în curînd pe ofițerii Europei" (pp. 124-5). Conflict, la 1864, cu Kogălniceanu (p. 131 și urm.). O scrisoare din 1865 a lui Cuza, românește, cu chiri-

www.dacoromanica.ro

lice — și foarte moldovenește (p. 151). Misiunea în Apus pentru a cîștiga pentru Domnia românească pe principele Carol de Hohenzollern, p. 162 și urm. Legăturile cu acesta, pe care-l întovărășește în Moldova, p. 179 și urm. În 1867 scrisori ale lui Alecsandri după tipărirea poesiilor populare (pp. 213-4). Scrisorile acestea sînt indispensabile pentru o istorie amănunțită al lui Carol I-iu. La 1870 cel născut Frances aleargă la durerile și primejdiile primei sale patrii. Și alți medici romîni pe frontul frances (p. 254). La Sedan, între infirmieri viitorul istoric Gabriel Monod (cu un singur *n*) (p. 263). Între răniții germani a crezut că află pe Frederic, fratele Domnului României (p. 265). Prigonirea din 1872 (p. 289 și urm.), pornită de d-rii Polizu și Obedenaru (p. 299): judecata de profesori la Iași. La Viena pentru Exposiție în 1873. Principesa Obrenovici nu poate fi Maria Catargiu, iubita lui Vodă-Cuza, care n'ar fi ajuns doamnă de onoare la Împărăteasa Germaniei, ci probabil contesa Iulia Hunyadi, divorțată de prințul Mihail (v. pp. 323-4). Moartea soției, Ana Racoviță, în 1874 (p. 365 și urm.). De mare valoare scrisorile din războiul pentru Independență (p. 385 și urm.).

* * *

Căpitanul Trofin Gh. Ion, *Istoria militară în cadrul istoriei universale*, I, *Evul antic*, II, *Evul mediu*, Arad, 1933, 1935.

Noțiuni foarte scurte și în general exacte încadrează partea pur militară. Specială atenție se dă luptelor lui Alexandru-cel-Mare și celor ale Romanilor (planuri în colori). Formele „Nervieni", „Edueni" sînt luate după Francesi. Rolul Romînilor lipsește. N'ar fi stricat o bibliografie. Nu se poate cita în franțuzește (II, pp. 102-3) textul unui tratat de tactică bizantin și tot așa de puțin în aceiași limbă o proclamație a lui Ginghiz-Han *(ibid.*, pp. 114-5). Locul acordat Mongolilor e disproporționat.

* * *

N. Cartojan, *Poema cretană Erotocrit în literatura românească și izvorul ei necunoscut* (în Memoriile secției literare" a Academiei Romîne, seria III, VII, 4), București 1935.

Foarte importantă recenta descoperire a d-lui Cartojan. Vestitul „Erotocrit", prefăcut la noi de Dimitrie Fotinò, cu două traduceri românești și o punere în versuri de Anton Pann (cu imitația din *Filorot și Antusa)*, pentru a trece apoi și în basm, nu e decît

www.dacoromanica.ro

remaniarea în grecească medievală a unei povestiri poetice franceze, *Paris et Vienne* (publicată în 1478).

Se dă întâiu istoria cărții la noi, pentru a trece la problema adevăratului autor (Vincenzo Cornaro din Sithia, în insula Creta). Urmează analisa, largă, a modelului frances. Se arată că a fost un intermediar italian, tipărit întâiu în 1482 și prefăcut apoi în proză (o întreagă serie de versiuni).

Se redă forma franceză, cea italiană versificată, cea grecească tot în versuri, cea românească veche și lista abonaților la „Noul Erotocrit" al lui Fotinò.

Frumoase reproduceri de figuri din ms. românesc (costume ale timpului, sec. al XVIII-lea).

* * *

N. A. Constantinescu, *Istoria universală și problemele ei actuale*, București 1935.

D. N. A. Constantinescu dă o excelentă lucrare de orientare în ce privește introducerea în istoria universală, considerînd una după alta materiile ei principale: concepția, împărțirea, rolul deosebiților factori și legătura cu preistoria. Bibliografia e întrebuințată cu o stăruință vrednică de toată lauda. Punctul de vedere al autorului între atîtea păreri e cumpătat și sigur.

E un ajutor indispensabil pentru orice student în istorie și pentru oricine poartă interes problemelor ei actuale, care trec mult dincolo de preocupările de simplă metodă ale erudiției pentru erudiție.

* * *

Inza Jane Manley, *Effets of the Germanic invasions on Gaul, 234-284 a. D.*, publicație a Universității din Berkeley (California), Berkeley 1934.

Acest mic studiu, care se sprijine pe o formidabilă documentație, ni poate fi folositor fiindcă din felul, adeverit prin multe izvoare, cum s'au purtat năvălitorii germani în Galia, se pot trage concluzii pentru caracterul și resultatele invasiei în Dacia. Neinfluențată de prejudecăți naționale europene, autoarea caută să arăte cu adevărat obiectiv în ce chip s'a produs prefacerea Galiei dintr'o provincie de cetăți deschise, ocrotită de o frontieră armată, la un grup de cetăți întărite, castele, forturi și sate, fără o fron-

www.dacoromanica.ro

tiera capabilă de a fi întărită și necontenit în primejdie de năvălire (p. 26).

Se ține samă și de grămezile de monede ascunse. Se arată nevoia inflației monetare pentru a se plăti partisanii militari ai Împăratului de improvisație locală, pe care oastea îl pune și-l scoate după plac.

Se suggerează și îndemnul pe care au trebuit să li-l dea barbarilor luptele interioare (p. 25). Tot așa interesanta discuție a motivului pentru care în inscripții numele ger ane sînt așa de rare (p. 27). Îndoiala d-rei Manley asupra caracterului de rasă la barbarii din Vest merge însă prea departe *(ibid.)*. Și pentru numele de German și sensul lui, p. 28. Foarte interesantă nota asupra vechimii numelui Francilor (la Cicerone, de sigur, dar la Herodot...; v. p. 30, no. 22). Ciudată etimologia, citată, a lui Bury, în ediția lui Gibbon, că Alamanii ar putea veni de la *Alat-mannen*, „oamenii sanctuariului" (v. *ibid.*).

* * *

Const. Graur, *Cu privire la Franz-Ferdinand,* București 1935. Lucrare foarte bine informată — autorul a fost corespondent al „Adevărului" la Viena — și de o mare nepărtenire cu privire la arhiducele ucis la Seraievo. Reproducerile din presa contemporană sînt bine venite. Multe lucruri uitate reapar astfel. O atenție deosebită e acordată manifestațiilor socialismului austriac. De relevat intenția lui Franz-Ferdinand de a nu merge în Bosnia (p. 63). Se reproduc declarațiile ziaristului Ioan Grecu că el a inventat singurele cuvinte călduroase pentru Romîni ale arhiducelui (pp. 367-8). Curios capitolul despre arhiducele Rudolf, liberal, francofil și ziarist. El ar fi vrut să se dea României Ardealul (p. 106). Este și un bun capitol despre răscoala lui Horea (în ce privește revoluțiile comandate de la Curte a se vedea Memoriile lui Greppi de care mă ocup în conferințile mele de la Paris despre spiritul revoluționar la Romîni ; în revista mea franceză, și separat).

Ilustrația e foarte bogată și în cea mai mare parte nouă.

* * *

N. Georgescu-Tistu, *Ion Ghica scriitorul—cu prilejul unor texte inedite* (Academia Română, *Studii și cercetări,* XXV), București 1935.

D. N. Georgescu-Tistu publică, întovărășindu-le de cea mai complectă biografie și analisă literară a lui Ion Ghica, o mică

www.dacoromanica.ro

parte din cuprinsul unui caiet de la Academia Romînă, în care se cuprind scrisori și acte de-ale lui Ion Ghica în epoca pribegiei, prin anii 1849-51. Se relevă influența Cîmpinenilor, din care se trăgea mama lui Ghica. Se definește mai bine prietenia cu Grigore Alexandrescu și cea cu Vasile Alecsandri. Căsătorie la 1847, cu fiica lui Nicolae Mavros; un drum în străinătate (1846). Pentru anii de la Samos, patru, ar fi de făcut cercetări acolo.

Scrisorile reproduse cuprind multe discuții zădarnice din această vreme de înalt ideal, dar și de joase intrigi (luptă cu Eliad, care nu era de sigur un om acomodant, și o scrisoare de înțelegere revoluționară către Kossuth, pp. 127-8, no. IV) și atîtea știri prețioase despre scriitorul însuși. (v. pentru căsătorie p. 113). Volumul de călătorie în Orient al Italianului Regaldi ar trebui analisat (v. p. 132). Ideia agriculturii de făcut în Dobrogea e în legătură cu opera ce a îndeplinit-o acolo Ioan Ionescu de la Brad (v. p. 133 și urm.). Aceia a „ducatului moldo-valah", pp. 147-8. Călătoria lui Bolintineanu în Macedonia apare ca pusă la cale de Ghica (pp. 150-1, no. XII). Despre motivele pentru care Mihai Sturza n'a ajuns a fi Domn al țerilor unite (p. 164).

Și o foarte bogată bibliografie. Tablă alfabetică. Cîteva facsimile și alte ilustrații.

* * *

Dr. Pompei Gh. Samarian, *Medicina și farmacia în trecutul românesc,* Călărași [1935].

Cantitatea enormă de lămuriri cuprinse în aceste peste 400 de pagini face, ca și buna lor orînduire, un instrument de lucru neapărat din volumul d-rului Samarian. Pentru fiecare din capitole se păstrează ordinea cronologică. O bogată listă de medici, o bibliografie îmbielșugată întovărășesc frumoasa lucrare. Și o tablă a lucrurilor. (Doctorul în decrete de la 1395, pp. 59-60, e un teolog. Avăl de la p. 76 e un Spaniol, Avalos.)

* * *

Eugen Demetrescu, *Influența școalei economice liberale în România în veacul al XIX-lea,* 1935.

Lucrare de adîncă analisă, în care se dau caracterisări definitive operelor, capitale, ale lui Nicolae Suțu (de ce și: Șuțu?), Marțian, atît de noului cugetător Alexandru Moruzi *(Projet de loi sur la création d'une association de crédit foncier dans les Prin-*

www.dacoromanica.ro

cipautés Unies, 1862; tot a lui cartea, pe care o posed și eu: *Progrès et liberté*, Galați 1861; se mai semnalează trei broșuri, dar se uită începutul de roman social, absolut remarcabil, cu subiect covurluian, din *România Literară*), Ioan Strat și Ioan Ionescu de la Brad, plus articolele din *Romînul* ale lui A. Vericeanu († 1912), Moruzi fiind aproape necunoscut, cu toată marea importanță a întregii lui opere (nu i se știe nici biografia). E și o istorie a economiei politice la noi în această primă fasă. Ar fi trebuit cercetată și descrierea de călătorie în Anglia a lui P. Poenaru, pe care am dat-o în „Memoriile Academiei Romîne, secția literară", reproducînd-o și în „Relations anglo-roumaines". Ion Ghica are și un proiect de lege administrativă, pe care l-am analisat în această revistă. Bibliografie.

D. Eugen Demetrescu are tot ce trebuie pentru a continua și dincolo de data la care s'a oprit aceste studii așa de utile.

* * *

Șt. Meteș, *Domni și boieri din țerile romîne în orașul Cluj și Romînii din Cluj (Din publicațiile Arhivelor Statului din Cluj, no. 2)*, Cluj 1935.

Păr. Ștefan Meteș nu publică numai introducerea românească, însemnările privitoare la noi din Arhivele, încredințate grijei sale, a Clujului, ci le întovărășește și de o largă prefață, ca totdeauna de cea mai bogată informație, în care se presintă și rosturile Romînilor locali și ale Grecilor din Companie în viața orașului ardelean. Și despre spaima pe vremea lui Horea, despre clădirea bisericii răsăritene (sfințită, după multe silinți, abia în 1795; cea unită e din 1803), despre activitatea culturală (și până azi). Duioase amintiri de aspre lupte pentru nație.

Multe știri nouă se desfac din această prețioasă publicație. Însemnăm pe cele mai importante din ele.

În 1556 tabăra lui Pătrașcu-cel-Bun. Apoi o lacună până la 1578 (sol moldovean), 1585 (sol muntean, ca și la 1589). La 1592 solia lui Răzvan-Aga (p. 2). La 1593 și 1594 altele. Ciudați „boierul Kanagis" (Calogheră ?) și „proboierul Stan" în același an (p. 4), urmați de Muntenii Andrei și „Dossin", de Moldoveanul Grigore (p. 6). La 1595 adunare de ostași pentru Mihai Viteazul. La 1596 soli moldoveni. La 1597, Mihalcea. De la 1599 tot felul de oaspeți (și dar de pînză pentru salteaua și perna Doamnei Stanca). Și fiul

www.dacoromanica.ro

lui Teodosie Logofătul, (p. 9). Adesea Aga Leca în 1600. Cupa aurită pentru „Vlădica, după dorința episcopului Dionisie“ (Rali Paleologul). Trabanții roșii ai lui Mihalcea, p. 13. Mai ales costisitoarea gospodărie a acestuia, lăsat de Mihai, la trecerea în Moldova, ca regent în Ardeal. Baie pentru el, p. 15. Interesante știrile despre găzduirea lui Nicolae-Vodă Pătrașcu, a Doamnei Stanca și a domniței Florica, ostateci ai lui Mihai, trimeși la castelul din Gilău (pp. 20-1). La 1601, soli moldoveni și munteni și crunta executare a lui Baba-Novac, legat de rug cu „un lanț de fier“ pentru a fi „fript“, pp. 22-3.

„Filipachi“ Moldoveanul (p. 25) pare a fi Pilipovschi. Apoi reapare în cîteva zile Mihai. În 1602 Buzeștii se întîlnesc aici, Radul (și în 1604), Stroe, care conduce lui Basta 1000 de haiduci, ca și Marcu-Vodă (p. 28), care se întîmpină și la 1603 (și 1615, p. 398); el și soția lui, pp. 44-5, 51, an. 1619-20, 1623; și la 1629, p. 56. Și Leca (soția lui, p. 30) și soli moldoveni. La 1605 soli de la Simion Movilă. La p. 32 „semlying“ să nu fie jimlă? În 1610, 1612, solia moldovenească a Logofătului Ionașcu Ciomîrtan (și pp. 34-5). La 1620 Gavril-Vodă Movilă, scos din Țara-Românească, își caută mercenari în Ardeal, p. 47 (și scrisori ale lui, p. 49); el apare la Sătmar, pp. 46-50. Și văduva lui Radu Șerban, de la Simbăta-Mare în țara ei, pp. 47-8 „Gina Paripa“ e în adevăr Ghinea Parepa, *ibid.* Sol de la Gașpar-Vodă, *ibid.* La 1620 o slugă a Doamnei Marghita, p. 48. Moartea ei: fiii ei, Gavril și Ioan, la înmormîntare, p. 50. Cu ei „Banul cel bătrîn“, p. 51. Logodnica — Unguroaică, precum știm, — a lui Gavrilașco, *ibid.* Nunta la Diosig, în August p. 51. Ioan se tot poartă pe la Cluj, prin (Țara-Românească și înapoi la 1626; p. 53-4; la 1627, p. 55) în 1623, cînd apar aici și ostași romîni, cu hotnogi purtînd nume ungurești și cimpoieri cari întră pentru a face onoare Sfatului. Și „un Romîn din Brașov, anume Bogdan, care a adus scrisori de la Poartă pentru domnul nostru“ (Gabriel Bethlen), p. 52. El merge la prinț *(ibid.)*. Gavrilaș Movilă se întîmpină și la 1630, la 1635 (pp. 56-59), alături de Ioan (pp. 57-8; acesta pănă la 1634: în Februar 1636 el revine). La 1614 mare solie, de cincizeci și trei de persoane, de la Domnul Moldovei *(ibid.)*, cu Postelnicul „Bartomir“ (Vartolomei; cf. p. 57). Cunoscutul boier din Moldova și ctitor de biserică Nicoriță în solie la 1626, p. 53. Pentru moartea lui Radu Mihnea solie anume la prinț; *ibid.* Ea merge și pănă la

www.dacoromanica.ro

Caşovia. Şi a lui Lupu, viitorul Domn, a. 54. Aga Neagu, Muntean, e viitorul pretendent. *Solia din Ţara-Românească spre Petraşcu-Vodă în Ungaria*, la 1629, de sigur pentru a-i oferi Domnia. E vorba de o soţie a lui pe care n'o cunoştem, *ibid.* La 1635 servitori de ai lui de la Alba-Iulia, p. 58. La 1641 „diacul romîn al soţiei Voevodului Petraşcu", p. 62. Un secretar ungur al lui Leon-Vodă, Ştefan Kadar, pp. 56-7. Aga Matei se iveşte la 1631, p. 57. Ştefan Papay în aceiaşi calitate la 1632 (p. 57), la Viena, cu o suită mare, nu mai puţin de douăzeci şi trei de persoane, mergînd pe la Gherla, Szentpál şi Aiud (p. 59). În Iunie el se duce de la Alba-Iulia la Viena, cu o suită de cinsprezece. În August revine de la Eperjes *(ibid.)*. La 5 August soseşte de la Curte pentru a aduce trupul lui Gavrilaş, mort la Aleşd, în castelul lui, lîngă soţia lui maghiară (p. 60). El îşi trimite sluga, Mihalachi, în Polonia. Ioan vine cu mortul, întovărăşit de preoţi, mergînd spre Bazna. *ibid.* Apoi Cămărăşul Vasile, omul lui Ioan, revine de la Domnul muntean (p. 61).

Un sol polon de la Matei în 1637, p. 60. Domnul trimete o ambasadă la Viena, *ibid.* Multe solii ale lui Vodă la 1638, în legătură cu Polonii (şi un Gheorghe Bogdan, p. 61). În 1642 solie de la Viena a aceluiaşi (p. 62): patru Unguri, apoi, de la Bălgrad, un secretar Sava (pp. 62-3). Îşi repară ceasornicul acolo (p. 62). Îşi cumpără în Polonia coifuri, zale şi „karvas" (p. 63). La 1643, alt trimes polon al lui *(ibid.)*. Multe solii, şi din Moldova (Gheorghe Ştefan) la 1646 (pp. 64-5). Saffar, „Safer" e Şufariul (pp. 65-6, 74). „Boczok" e Bucioc, Bicioc (p. 67). La 1649 Udriste („Oreste") Năsturel, p. 66. Soli romîni în 1651, la căsătoria lui Sigismund Rákóczy, p. 69; nu vreau vin, ci mied. *Se ceartă Moldovenii cu Sfatul pentru că au fost primiţi mai bine Muntenii* (pp. 69-70). *Îndată un Muntean, fiind în ajunul postului, ce să mănînce bine; se plînge că nici el, data trecută, n'a fost bine ospătat*: se cearcă vinul de la toate circiumele. Se trimet la 1656 fasani Domnului muntean, p. 75. Piatra pentru mormîntul lui Vodă Mateiu, de la Sibiiu, *ibid.*

Interesantă menţiunea, la 1643, a episcopului de Muncaciu, „Ion Popa", ca Romîn (p. 63). Relaţii cu Muncaciul în 1646 p. 65. Curios „Philippus Stanislaus, episcopul din Muntenia", p. 71.

La 1655 Francisc „Sagi", secretar ungur al lui Constantin-Vodă din Ţara-Românească, p. 73. Pentru soţia lui Gheorghe Ştefan

www.dacoromanica.ro

merge medicul ei la Viena, p. 75. La 1657 menţiunea lui Coloman Mikes cu trupele ungureşti în Muntenia.

Cu Constantin Cantacuzino vin cinzeci de persoane şi secretarul unguresc al Domnului muntean, Petru, din Alba-Iulia, p. 76. Solul suedes la Cazaci trece prin Moldova, *ibid.* Gheorghe Rákóczy al II-lea era atunci în Polonia. Princesa trimete 1.000 de taleri lui Constantin-Vodă, pp. 76-7.

La 12 April acesta vine ca fugar, numai cu cinci persoane, şi merge la Aleşd, p. 79. De acolo pleacă boierul Neagu la prinţ, apoi Ştefan din Alba-Iulia şi Făgărăşanul Ştefan Boier. I se trimete în solie hotnogul Mihai din Alba-Iulia. Şi un Turc visitează la moşia lui pe pribeag, care trimete de acolo pe Dumitru din Alba-Iulia *(ibid.)*. Relaţii cu el şi cu Domnul nou, p. 80. Şi în 1659-60 cu Constantin. Dar în 1660 sosesc trimeşi ai lui Mihnea-Vodă Radu, p. 81 (tot Unguri). Solul lui de la Roma şi Veneţia, 21 April; *ibid.* Hotnogul lui, de la Sătmar, cu oastea, p. 82. Şi cunoscutul Iacob Nagy de Harsányi şi Spătarul lui Mihnea.

Alt pribeag din aceiaşi catastrofă soseşte din Moldova. Întăiu soţia lui Gheorghe Ştefan, trecînd de la Dej la Orade. Apoi spre Gheorghe Ştefan însuşi, încă în Moldova, un căpitan al lui Constantin.

Oameni de-ai lui umblă prin Ardeal (p. 79). V. şi p. 82.

Aceste socoteli întrec une ori pentru secolul al XVII-lea pe cele din Braşov şi mai ales cele din Sibiiu, publicate de mine.

N. Iorga.

CRONICĂ

În *Blajul*, 6-7, păr. Şt. Manciulea continuă studiile sale despre Romînii de la graniţa Tisei. În apărarea lui Bob, care începe ca tînăr preot bolnăvicios (scuipă sînge), d. Octavian Popa aduce ridicare de biserici, acte de milostenie, organisarea Bisericii. La cronică se reproduc suferinţile catolicilor în Mexic, dar opera şcolară de acolo nu e una de conrupţie, cu toată tendinţa anti-religioasă.

*

În *Revista generală a învăţămîntului*, Maiu-Iunie 1935, d. Traian Şuteu presintă pe Eminescu ca revisor şcolar.

*

www.dacoromanica.ro

În *Anuarul liceului „A. Mureşanu" Dej, 1933-34* (Dej 1935), d. Victor Motogna începe a tipări întinsa sa lucrare despre „Ţerile Româneşti şi Ardeal în veacul al XVII-lea". Se vede (p. 11) cît de mult doria dieta ca Gabriel Bethlen să trăiască în pace cu Domnii romîni, osîndind atitudinea lui Gabriel Báthory faţă de Radu Şerban. Interesante ştirile din *Történelmi Tár* pe 1879, despre purtările lui Alexandru-Vodă Iliaş (p. 30 şi urm.). Curioasă traducerea „Caimacamul Alexandru" (p. 31). Sînt pîri către Turci de la Bethlen (fugarii boieri voiau să meargă la Radu Şerban). El intervine, face pe Domn, cu prilejul expediţiei în Moldova, să jure că va ierta pe boieri, dar îndată taie pe Vornicul Cîrstea (pp. 31-2). Tot Bethlen despre răscoala lui Lupu Mehedinţeanul, p. 32 şi urm. Noi plîngeri contra abusurilor lui Alexandru-Vodă şi ale „Grecilor" lui. Ar fi cerut după uciderea lui Cîrstea la Poartă „tatălui (?) său, fost Ban al Craiovei", să i se îngăduie a mai tăia zece boieri. Ţara chiamă pe Lupu, pribeag în Ardeal. Se arată cum el şi-a format oastea, fără ştirea prinţului, cu un Ştefan Török şi haiduci. La Rucăr 700 din Sîrbii lui Vodă li „se alătură". Vodă fuge de la Tîrgovişte. Bethlen recomandă să-şi ceară noul Domn de la Turci, altfel năvăleşte el în ţară şi-i taie pe toţi. Ei voiau pe Radu Şerban, „fiindcă a ocrotit ţara, păzindu-i datinile" (pp. 34-5). Dar Domnul împiedecă trecerea unei deputaţii la Poartă. Grecii lui cer dijmă şi pentru treieratul grînelor, puind bir, zice prinţul ardelean, şi pe vînt. Şi totuşi Marele Vizir oprise în scris ţinerea la Curte a Grecilor. Radu-Vodă cere lui Bethlen să fie ajutat, făgăduind Marelui Vizir 40.000 de galbeni, altora cîte 20.000 (şi lui Bethlen) (p. 36). Era vorba de căsătoria fiicei lui cu Pătraşcu, fiul lui Mihai Viteazul (p. 37). Alexandru e dus, în sfîrşit, la Poarta, care numeşte pe Gavril Movilă *(ibid.)*. Curios „Balci Isaia, Hanul tătăresc" (p. 38). Pentru uciderea lui Lupu de Schender-Paşa, Memoriile lui Toma Borsos, p. 39 (v. şi p. 40). Nu înţeleg unde nu mă potrivesc cu d. Motogna în ce priveşte politica lui Gaşpar Gratiani (v. pp. 42-3). Ştirile noi, din izvoare ungureşti, nu se presintă clar. Floarte interesantă scrisoarea, din 27 Novembre 1619, a lui Gaşpar către Bethlen, care l-a tratat cu neîncredere şi a vorbit de originea lui, care e însă nobilă; se apără că ar fi vrut să aţîţe pe Saşi (p. 44). Pentru pîrile Domnului Moldovei contra Ardeleanului *ibid.*, p. 45. Corespondenţa acestuia cu Ştefan-Vodă Tomşa e analisată apoi, p. 49 şi urm. (e vorba de datoria

www.dacoromanica.ro

lăsată de Gaşpar faţă de Ardeal, de boala lui Tomşa (buboiu la dreapta), de banii ce umblă la noi. Şi o scrisoare a lui Radu Mihnea către Bethlen (pp. 51-2). Thomas Roe, ambasadorul engles la Poartă, afla zvonul că Bethlen ar voi să treacă la catolicism şi, „cu ajutorul Împăratului din Viena, să unească Ardealul, Moldova şi Muntenia" (p. 55).

*

În *Biserica ortodoxă romînă*, Mart-April, 3-4, notă despre Mitropolitul Antim de N. Iorga. D. D. Bădiceanu se ocupă de mănăstirea Brebu (în acelaşi an 1650 biserica a fost probabil şi isprăvită; v. p. 145, nota 8; autorul arată că mănăstirea exista încă din 1641; largă întrebuinţare de inedit; amănunţită listă de egumeni; o lucrare model).

*

D. Gh. Duzinchevici publică un studiu, *Contribuţie la istoria revoluţiei din 1848 în Muntenia*, Iaşi 1935 (după un izvor polon, povestirea unui anume Gradowicz). Sînt şi cîteva amănunte noi.

*

D. Stelian Cucu dă, după originalul tipărit (1858), prefacerea de Bolintineanu în versuri une ori frumoase a *Cîntării României*, pe care o declară opera lui Bălcescu (*Cîntarea României transpusă în versuri de Dimitrie Bolintineanu)*, Rîmnicul-Sărat 1935. Cu acest prilej se discută asupra autorului „Cîntării", care ar putea fi, crede d. Cucu, o operă comună a lui Bălcescu şi Russo.

*

Scrisori între V. Alecsandri şi musicianul Miculi, ajuns directorul Conservatoriului din Liov, în *Făt-Frumos*, Maiu-Iunie 1935. Bibliografie. Şi despre Eraclie Porumbescu în acelaşi număr.

*

În *Ţara Bîrsei*, Septembre-Octombre, se începe un întins studiu al d-lui Ioan D. Condurachi despre „obiceiul pămîntului". Se culeg menţiunile din documentele moldoveneşti ale secolului al XV-lea (pp. 439-40). Se caută o osebire între „obiceiu", care precede şi pregăteşte, şi între legea-zacon. Tot acolo un documentat articol al păr. Octavian Popa despre menţiunea la 1291 a lui Ugrinus. Se dă biografia acestui Ban de Macsó şi stăpîn al Seghedinului, după istoricul maghiar Pauler (studiul urmează).

*

www.dacoromanica.ro

A apărut în întregime frumoasa lucrare a d-lui Ioan C. Filitti, *Proprietatea solului în principatele romîne pînă la 1864* (cu o bibliografie a lucrărilor, multiple, ale autorului). Se începe de la preistorie pentru a se ajunge aproape până în timpurile noastre, întrebuințînd cele mai bune izvoare. Conclusiile sînt judicioase. Unele note au rămas necomplectate. E de remarcat largul orizont de istorie universală. *Rumîne* ar fi cu sensul de *Rumînce* (p. 131), ceia ce e dubios.

*

O presintare a noilor publicații germane (și o nouă carte a lui Ludwig Schmidt: Istoria începuturilor germane până la „monarhia universală" a lui Clovis) de d. P. E. Schramm, în revista *Vergangenheit und Gegenwart*, 1935, 5.

*

În *Revista fundațiilor regale*, II, 7, o conferință despre Constantin Stolnicul Cantacuzino de N. Iorga. Scrisorile lui Duiliu Zamfirescu către T. Maiorescu. — În n-l 8, d. P. P. Negulescu schițează fisionomia lui Cosimo dei Medici. Interesante amintiri de d. Al. Em. Lahovary, fostul ministru la Paris și Roma (note din timpul cînd era la Constantinopol; portret al lui Abdul-Hamid; intervenții pentru Romînii din Macedonia; foarte interesantă publicație, într'o foarte frumoasă formă; o schiță a faimosului Albert Ghica, „regele Albaniei"). Se continuă publicarea scrisorilor care așează așa de sus pe Duiliu Zamfirescu, autorul lor. O bună biografie a lui Dionisie Marțian de d. Ioan Budu. Rîndurile d-lui Zenovie Pîclișanu, în „serviciu comandat" pentru a presinta *Istoria Romînilor* de d. Giurescu ne fac să surîdem, și autorul lor, scriindu-le, a trebuit să surîdă el însuși. În orice cas, darea de samă nu e copiată de aiurea și nimeni nu o va copia, de sigur.

*

În *T. Codrescu*, V, 2, socoteala cheltuielilor făcute cu Turcii la biserica Sf. Andrei din Iași, în 1821. În n-l 3, zapisul lui „Dumitrașcu beizadè", fiul lui Antioh Cantemir, care vorbește și de fratele său Costachi Comisul (1735), și un alt act de la același. Și cinci zapise de la Anița Domnița (Ἀνήτζα δομνήτζα), sora lor, măritată cu un Paladi (și acte privitoare la dînsa). Și opt zapise din 1753 de la Ion Cantemir beizadea. La p. 41 **сърнїи** e de fapt **сържи**. Și genealogia acestor Cantemirești.

* 8

www.dacoromanica.ro

În *Rendiconti* ale Academiei dei Lincei, Nov.-Dec. 1934, semnalarea de d. Cumont a cărții d-lui Pierre Roussel, directorul Școlii francese din Atena, în care se văd relațiile personale ale lui August cu „navarhul" său sirian, Seleuc, fiul lui Teodor. O inscripție a lui Senacherib, „regele mare, regele lumii, rege al țerii Asur". Într'o altă notiță se vede că Ioan Eck (Ecchio), medic de la începutul secolului al XVII-lea, care avea legături cu Russworm, comandant al Transilvaniei, voià, la 1605, să meargă la Constantinopol și în Persia (p. 507).

*

D. G. T. Niculescu-Varone dă, în *Folklor românesc din Ardeal* (București 1935), datinele de la Nadăș (jud. Cluj). Multe strigături și alte poesii populare. Și un vocabulariu.

*

În *Bucureștii Vechi*, publicație a societății cu acest nume (1935), d. Const. Moisil dă o conferință despre București în secolul al XVII-lea (nu cred în vechile ziduri de piatră). Tot d-sa și despre primul Consiliu Comunal modern (Cazot e Gazotti). D. Mih. Popescu resumă informația din Sulzer asupra capitalei muntene în secolul al XVIII-lea. D. George D. Florescu descrie „casa Floreștilor" (cu documente inedite, plan și genealogie). De același o procesiune din 1765. D. Ioan C. Băcilă publică o caricatură a lui Nicolae Mavrogheni și înfățișarea aducerii de capete nemțești înaintea lui (cu citații din cronica în versuri a Pitarului Hristachi), Celălalte ilustrații erau cunoscute. D. Emanoil Hagi Mosco descrie foasta Primărie. O descriere austriacă din 1855 a orașului e reprodusă de d. Mih. Popescu (ca și documente despre boiengii). Documente bucureștene le reproduce d. Damian P. Bogdan (de la 1563 înainte). Altele, din secolul al XVII-lea, de d. G. Nicolăiasa. Despre tipografia din București d. Dan Simionescu (cu chipurile lui Clinceanu și Topliceanu). Despre regiunea preistorică bucureșteană d. Dinu V. Rosetti (frumoase reproduceri).

*

În *Bulletin of the international Committee of historical sciences*, Mart 1935, d-na Virginia Sacerdoțeanu dă o nouă cronologie, corectată după publicații ulterioare, a Domnilor romîni.

*

www.dacoromanica.ro

În *Buletinul Institutului economic românesc*, XIV, 4-6, d. Mihail Iorgulescu înfățișează „opera economică a partidului liberal supt Domnia regelui Carol I-iu, 1881-1891".

*

De d. Stelian N. Cucu, *Ioan Creangă (schițe de critică literară)*, Rîmnicul-Sărat 1935. Multe observații juste.

*

Cercetări personale serioase în broșura d-lui Nicolae I. Popovici, *Începuturile nestorianismului*, Sibiiu 1933 (tesă). Întreaga bibliografie e întrebuințată cu spirit critic.

*

D. Guido Caeza dă noi fragmente de *Fasti* din Ostia pentru secolul al II-lea, în *Rendiconti* ale Academiei dei Lincei, *Notizie degli scavi*, X, 7-9 (1935).

*

In *Karolinska Förbundets Årsbok* pe 1935 articole cu privire la petrecerea la Bender a lui Carol al XII-lea de d. Stig Jägerskiöld (și cu elemente luate de Kolmodin din Archivele de la Constantinopol) și de d. Arne Munthe. D. Folke Wernstedt se ocupă de prisonierii suedesi din Tobolsc. D. Karl Gustaf Hildebrand dă un raport al lui Mazeppa din 1707.

*

Au mai apărut două cărți (II și III) din traducerea operei capitale a lui Adam Smith, *Avuția Națiunilor*, de d. Al. Hallunga (București 1935).

*

În *Candela* (Cernăuți) d. S. Reli vorbește despre „medicina călugărească în trecutul românesc" și despre parohii protestante în Moldova secolului al XVIII-lea (mai ales fabrica de postav de la Filipeni și Filipenii Noi). D. V. Grecu urmează cu „cărți de pictură bisericească bizantină" (texte românești).

*

În *Țara Bîrsei*, VII, 4, d. Candid C. Mușlea se ocupă mai departe de protopopul Bratu Baiul și de fiul lui. Urmează studiul d-lui Sacerdoțeanu despre tăgăduirile d-lui Schiopul (d-sa admite ca false actele din 1257 și 1311, pentru Loviște; cu greu am primi-o și aceasta). D. H. Petra Petrescu despre Ioan Pop Reteganul.

*

www.dacoromanica.ro

În *Neuphilologische Mitteilungen*, XXXV, 7-8, d. Louis Karl publică scrisori de-ale romanistului Paul Meyer către Hugo Schuchardt, din anii 1874-81. Ele arată la aprigul și amărîtul filolog o neașteptată aplecare spre glumă.

Același publicase scrisori către același filolog german ale poetului provențal Mistral în *Revue des langues romanes* pe 1933.

*

Foarte frumoase amintiri ale d-lui Ramiro Ortiz, in *Posseggo una villa...* (Padova 1935).

*

De d. Gheorghe Cronț o cercetare în grecește a averii bisericești în primele opt secole" (Ἡ ἐκκλησιαστικὴ περιουσία κατὰ τοὺς ὀκτὼ πρώτους αἰῶνας) (Atena 1935). Foarte bună împărțirea și extrem de bogată bibliografia.

*

În *Anuarul Institutului de istorie națională*, VI (1935), d. Olimpiu Botoș dă corespondența lui Anastase Panu cu Armand Lévy, la 1864, cînd se lucra pentru căderea lui Cuza-Vodă. Așezat la Paris, apoi la Londra, Panu avea un rol de căpetenie în aceste uneltiri. Sînt și scrisori de-ale lui C. A. Rosetti și Carada. Se adaugă articole de ziare francese în legătură cu această acțiune de compromitere și restaurare.

*

Începe să apară *La Révolution Française, revue d'histoire contemporaine trimestrielle*, condusă de dd. Sagnac și Mirkine-Guetzévitch (articol despre Hérault de Séchelles — de d. L. Gaudel —, considerații asupra lui Proudhon — de d. C. Bouglé —, scrisori, foarte „bisericești", ale fostului episcop Grégoire).

*

D. Dumitru Stănescu reproduce, supt titlul *Un important exemplar de artă brîncovenească* (București 1935), scena călugăririi, de Ioan egumenul de la Hurez, a unui călugăr; ea se află în ms. 2191 al Academiei Romîne, cuprinzînd *Rînduiala Călugăriei* (1695). E în adevăr un cas unic în desemnele ce ni s'au păstrat.

*

Importante întregiri la bibliografia Basarabiei în broșura d-lui Alex. Kidel, *Contribuțiuni la bibliografia social-economică basarabeană*, Chișinău (1935).

*

www.dacoromanica.ro

In articolul *Jean Baptiste Linchou* (din „Arhiva" de la Iași) d. Gh. Duzinchievici publică, întovărășindu-l de lămuriri din izvor polon inedit, un memoriu al cunoscutului agent polon Boskamp, în care se denunță intrigile doctorului Siropulo, trimes de Ștefan-Vodă Racoviță, contra guvernului polon, și ale lui Linchoult însuși, tratat de „bețiv". O scrisoare a acestuia, care se plînge că ambasadorul polon Alexandrowicz l-a făcut să fie arestat la Zalesczyk (1766), și o alta tot către episcopul de Camenița (același an).

*

Din materialul adunat în cursul anilor de studiu în India d. Mircea Eliade publică trei lucrări, de o bogată informație: *Il rituale hindu e la vita interiore* (din *Ricerche religiose*), *Cunoștințile botanice în vechea Indie* (din *Buletinul societății de științe din Cluj*) și *Alchimia asiatică*.

*

În *Prager Rundschau*, V, 3, pagini de d. B. Matouš despre Archivele în Cehoslovacia.

*

Asupra Statelor baltice Centrul european al dotației Carnegie publică un volum de mai mulți autori (K. R. Pusta și alții), *Les problèmes de la Baltique* (Paris 1934).

Ciudată afirmația d-lui Karl C. von Loesch: „Nația germană are convingerea intimă că e cel mai european din marile popoare ale Europei" (p. 677).

*

În *Handwörterbuch des Grenz- und Ausland-Deutscthums*, fasc. 8 din vol. I, o înfățișare a Bucureștilor și a Bucovinei (i se dau 631.288 locuitori, 20-30.000 de Germani, dintre cari 2-2.500 din Germania; articolul e de pastorul H. Petri).

*

În *Arhivele Basarabiei*, VII, 2, se continuă cu publicarea de acte din Archiva Senatorilor. Documente mai vechi le dă diaconul Paul Mihailovici.

*

De N. Iorga, *Școală și cultură* și *Pour se rappeler de la reine Élisabeth de Roumanie*. De același: *La place des Roumains dans l'histoire universelle* și *Istoria lui Mihai Viteazul*, I.

*

www.dacoromanica.ro

Un întreg nr. din *Le Monde Slave* (Iunie) e consacrat centenariului ideii ilirice a lui Gaj și realisării ei francese. E vorba și de acel H. Desprez care s'a ocupat, pe la 1848, și de Romîni. Aflăm că de Gérando, marele prieten al Ungurilor, se cobora după mamă din familia conților Teleki (p. 346, nota 1). Și note despre literatura croată în această vreme. Despre presa iliră d. Sišić. Se presintă și Raporturile cu Sîrbii, cu Dalmația (mai ales Ragusanii), chiar cu Franța (d. P. Skok), cu Germania. Un Siegfried Kapper, revoluționar vienes, poet, care călătorește și pe la noi în 1850 (p. 461).

*

În *Nouvelle Revue de Hongrie*, Iunie 1935, d. Zoltán Nagy scrie despre palatul regal de la Esztergom (Strigoniu) (și cu ilustrații) (se arată originea slavă a numelui de localitate: de la *strig;* cf. strigoiu). S'a găsit capela lui Béla al III-lea, cu mult mai vechi origini. Se va lucra și mai departe la săpături.

*

În Anton Balotă și Radu Gyr, *Eposul popular iugoslav* (1935), o presintare răpede, clară și multe, bune traduceri.

*

Un bun studiu introductiv precede traducerea *Tratatului despre Sublim*, atribuit lui Longin, de d. C. Balmuș (1935). Autorul crede că acest autor, preocupat de Orient și cunoscător al acestuia, trebuie să fi fost Evreu. Traducerea e limpede și de o perfectă ținută literară. E de mirare ce actuale sînt unele părți dintr'o scriere așa de veche, ieșită dintr'un mediu cu totul deosebit. Idei juste sînt însă amestecate cu singure precepte de tehnică. Interesantă e sentința: „Mai mult prețuiește sublimul cu defecte decît mediocritatea fără cusur". Un capitol admirat de Willamowitz-Möllendorf.

*

Prețioase statistici în articolul d-lui Constantin Kiriței, *Supra-populația universitară*, din *Revista generală a învățămîntului*, Maiu-Iunie 1935.

*

În *Buletinul Institutului American din România*, I, 2-4, „note despre poesia americană" de d. Petru Comarnescu.

N. Iorga.

---

www.dacoromanica.ro

NOTIȚE

A se adăugi la izvoarele pentru războiul din 1877-8 *The Turkish compassionate fund: an account of its origin, working, and results, compiled by H. Mainwaring Dunstan. Edited by W. Burdett-Coutts*, Londra 1883. Partea care cuprinde lista subscriitorilor pentru ajutorarea Turcilor atacați de Bulgarii îndemnați de Ruși, în miserie e precedată de o expunere istorică. Se afirmă că scopul ce se urmăria era „depopularea", așa încît Musulmanii să nu poată reveni niciodată (p. 9-10). Se menționează ceata de „răsbunători" bulgari cari întovărășiau armatele Țarului, măcelărind în cale (p. 10). Cei ce fug sînt luați în suliți de Cazaci *(ibid.)*. Dincolo de Balcani trupele generalului Gurco înarmează înșeși pe ucigași *(ibid.)*. Se citează martori oculari (p. 10 și urm.). Gurco chiar vorbește de aceste „orori": „Războiul nu e un războiu de civilisație, ci oroare peste oroare. Soldatul rus se uită la Turc ca la un animal pe care trebuie să-l gonească și să-l ucidă. Bulgarii vor ucide dacă pot. Prințul Wittgenstein călărește și spune că Bulgarii ucid pe Turcii răniți. Cînd am trecut apoi pe cîmpul de luptă, țeranii bulgari prădau pe morți" (p. 12). Un American desvăluie petrecerile și sălbătăciile rusești (p. 15). Se cercetează regiune după regiune actele de barbarie, adeverite prin rapoarte comunale. Unde era nevoie, filantropii englesi au ajutat și pe refugiații bulgari. Și creștinii fug înaintea Rușilor (pp. 165, 201).

*

În Louis Rousseau, *Les relations diplomatiques de la France et de la Turquie au XVIII-e siècle*, I (1700-1716), Paris 1908, la p. 177, scrisoarea, din 17 Decembre, 1705, a ambasadorului frances de Ferriol către Marele-Vizir, prin care se cere ca Brîncoveanu să nu dea provisii Germanilor în Ardeal, cum credeau ei că vor căpăta, și să nu-i lase să le caute în țară. „Zibo" de acolo, pe care, ca de obiceiu, autorul nu caută a și-l explica, e Jibău (cf. și „Caffa de Théodosie", p. 283). Un Frances, Ferrand, de la Vallorbe, lîngă Antibes, era atunci medic al Hanului (pp. 136-7). Solia în Franța a lui Bahrî-Mehemed-Aga în 1708, p. 237 și urm. Ciudată și presintarea la 1711 a atitudinii țerilor noastre față de campania lui Petru-cel-Mare: „Moldaves et Valaques sympathisaient d'ailleurs avec la domination turque"; ar fi fost deci de o potrivă contra Țarului, refusîndu-i provisii și furaj (p. 329).

*

www.dacoromanica.ro

Nume romane în Ținuturile Alpine germane le înseamnă Oswald Redlich, *Ausgewählte Schriften*, Zürich-Leipzig-Viena, f. d., p. 216 și urm.: interesantul Valsertal, și vallis și Tal, Falung, val-long, Longvall, Falmajur (vallis maior), Falschgur (vallis obscura), Valcaur, vallis caprarum, Falterschein (vallis ursina) (p. 219), Ffunders (fundus), Gofedayrl (cavatura), Gstalda (cort alta), Koller (collis), Doss (dorsum), Tümmels (tumulus) (p. 220), Mutten (monte), Sass (saxum) (p. 221), Cristen (crista), Furke (furca) (p. 222).

*

Supt titlul de *Domnia lui Hangerliu*, se publica la București, în 1876, o parte (32 pp. in-8° mic) din cronica lui Dionisie Eclesiarhul editată de Papiu Ilarian, în *Tesaurul* său, II, încă de la 1863. Sînt unele deosebiri, mai mult greșeli. Editorul, *Cr. I.*, din Tîrgul Jiiului, adauge la urmă: „Copiată după un manuscris cu data 1800, la 1832, Iunie".

*

Una din cele mai bune cărți de limba franceză e a lui Léopold Monty, publicată la 1851, *Leçons et lectures françaises, extraites des meilleurs auteurs, I-ère partie-poésie* (București, Rosetti și Winterhalder, 1851; e și partea a 2-a, fără titlu). Se face cel mai mare loc clasicismului, și cu cîte un scriitor necunoscut (Léonard, Alexandre Guirard).

*

În frumoasa carte a Marelui Duce Nicolae Mihailovici, *Le Comte Paul Stroganov*, apărută în 1905, la Paris, un bilet al lui Ciceagov, cel care a încheiat pacea de la București în 1812, care descrie, pentru urmărire, pe Napoleon în retragere, cu adausul: „să mi se aducă toți oamenii mărunței" (I, p. XLVII).

*

Și în italienește forma „lo Zingano", în loc de „Zingaro". V. Giuseppe Conti, *Fatti e aneddoti di storia fiorentina*, Florența 1902, p. 12.

*

Un exemplar din frumoasa parafrasă a *Iliadei* de Gheorghe Rusiade din Kozana, Viena 1818 (2 vol.), are iscălitura „Nic... Vel Lgt.".

N. I.

www.dacoromanica.ro

ABONAMENTUL: 120 de lei pe un an.

Manuscriptele se trimet d-lui N. Iorga
București, Șoseaua Bonaparte, 6.

www.dacoromanica.ro